Suomen Kotiseutututkimuksen Keskusvaliokunta

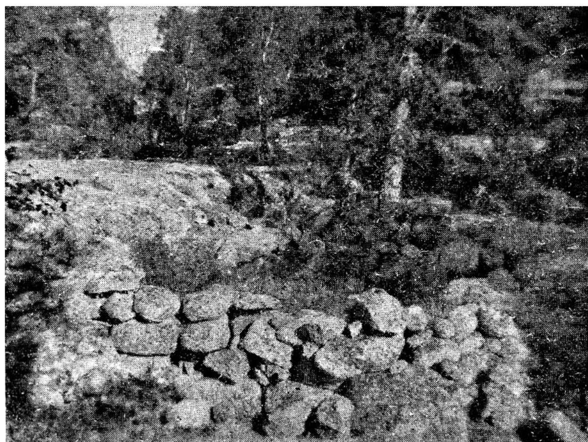
SUOMEN

ESIHISTORIALLISET JA AJALTAAN EPÄMÄÄRÄISET

KIINTEÄT MUINAISJÄÄNNÖKSET

KIRJOITTANUT

A. M. TALLGREN

HELSINKI 1918

JULKAISIJA: SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

Suomen Kotiseutututkimuksen Keskusvaliokunta

SUOMEN

ESIHISTORIALLISET JA AJALTAAN EPÄMÄÄRÄISET

KIINTEÄT MUINAISJÄÄNNÖKSET

KIRJOITTANUT

A. M. TALLGREN

HELSINKI 1918

JULKAISIJA: SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

H. A. REINHOLM

IN MEMORIAM

SISÄLLYSLUETTELO:

„Nam nihil simul inceptum et perfectum esse constat.“

Agricola, Se Wsi Testamenti.

ESIPUHE.

Tällä kirjasella on kahdellainen tarkotus: puhtaasti tieteellinen, antaa yleiskatsaus maan kiinteitten muinaisjäännösten levenemiseen ja sen avulla esihistorialliseen asutukseen maassamme, ja käytännöllinen, antaa tietoja eri muinaisjäännöksistä, niiden luonteesta ja merkityksestä, ja sillä tavalla myötävaikuttaa niitten hoitoon ja säilymiseen. Onhan sen ohessa luonnollista että kirjoittaja toivoo julkaisun aiheuttavan sitäkin, että tietomme maan kiinteistä muinaisjäännöksistä lisääntyisivät. Vihkonen on siinä suhteessa toivottavasti jonkinlainen käsikirja, jonka avulla pienemmillä alueilla, esim. pitäjittäin, tehdään tarkat ja yksityiskohtaiset luettelot paikkakunnan kaikista kiinteistä muinaisjäännöksistä. Ohjeeksi sellaisen työn suorittajille voi paraiten suositella maist. AARNE EUROPAEUKSEN esitystä Kotiseutututkimuksen oppaan ensi osassa, painettu v. 1914 [1]).

Jossain määrin on mallina tätä teosta suunniteltaissa käytetty prof. OSCAR ALMGRENIN v. 1904 ilmestynyttä kirjaa *Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden.* Teokseni lopullinen suunnitelma kuitenkin tuntuvasti eroaa ruotsalaisesta esikuvasta. Siinähän on ensinnä katsaus Ruotsin erilajisiin muinaisjäännöksiin, sitten lyhyet katsaukset maakunnittaisesti niitten levenemiseen ja vihdoin niinikään maakunnittainen lyhykäinen bibliografia. Jos kohta monet seikat puolustavat tällaista järjestel-

---

[1]) Kotiseutututkimuksen opas I—II. Otava. Helsinki 1914. 1916.

mää on sittenkin tuntunut sopivimmalta Suomeen nähden järjestää ainehisto toisin, siihen tapaan kuin tässä kirjassa on tehty, ja kokonaan luopua maankuntaisesta jaoittelusta. Maakuntaisnäkökohdat pääsevät oikeuksiinsa teokseen lukuisasti liitettyjen kartogrammien kautta, jollaisia ALMGRENIN teoksessa ei ole. Lisäksi toivon lopussa olevan hakemiston osoittautuvan tarkotustaan vastaavaksi.

Että yleensä sen tapainen teos kuin nyt julkaistava voidaan saada aikaan, se perustuu pääasiallisesti Suomen Muinaismuistoyhdistyksen keräilytoimintaan. V. 1876 ryhtyi näet mainittu yhdistys stipendiaattien avulla kihlakunnittain keräämään tietoja m. m. maan kiinteistä muinaisjäännöksistä. Työtä jatkettiin tarmolla ja hyvällä menestyksellä. Useana vuonna oli 3—4 stipendiaattia yht'aikaa liikkeessä ja seuraus oli, että maan 51 kihlakunnasta on nyt 44 kokonaan ja 5 osittaisesti läpikäyty arkeologisessa tarkotuksessa. Näitä kihlakunta-kertomuksia, jotka ovat tärkeimmät lähteet Suomen kiinteitten muinaisjäännösten tuntemiseen, on sitten 23 (24) painettu Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirjaan (= S.My. A.) ja 3 Tiedeseuran Bidrag-sarjaan [1]). Tulokset ovat luonnollisestikin epätasai-

---

[1]) *Loimaan* kl. (KILLINEN, S. My. A. II), *Maskun* kl. (KILLINEN, S. My. A. III), *Kuopion* kl. (WEGELIUS, S. My. A. III), *Raaseporin* kl. (WEFVAR, S. My. A. IV), *Liperin* kl. (MAUKONEN, S. My. A. IV), *Kemin* kl. (APPELGREN, S. My. A. V. ja CASTRÉN, S. My. A. XIV), *Laukaan* kl. (NYMAN, S. My. A. V. ja SNELLMAN, S. My. A. XVII), *Halikon* kl. (BJÖRCK, S.My. A.VI) *Ikaalisten* (LEHTINEN, S. My. A.VI), *Ilomantsin* (TIRRONEN, S. My. A. VII), *Vehmaan* kl. (KILLINEN, S. My. A. VII), *Piikkiön* (BJÖRCK, S. My. A. VIII), *Mynämäen* kl. (SJÖROS, S. My. A. VIII), *Oulun* kl. (SNELLMAN, S. My. A. IX). *Mikkelin* kl. (PAASONEN, S. My. A. X), *Sortavalan* kl. (KILLINEN, S. My. A. XI), [*Käkisalmen* kl. (SCHVINDT S. My. A. XIII),] *Pietarsaaren* kl. (SANDELIN, S. My. A. XIV ja TAKALA, S. My. A. XVII), *Hollolan* kl. (WALLIN, S. My. A. XIV), *Kuortaneen* kl. (OLLINEN, S. My. A. XV), *Rantasalmen* kl. (PELKONEN, S. My. A. XXII.) — Bidrag-sarjassa on julkaistu *Hauhon* kl. (HEIKEL, N:o 29), *Ulvilan* kl. (KILLINEN, N:o 33) ja *Pirkkalan* kl. (HEIKEL, N:o

sia, mutta joukossa on eräitä oivallisia kertomuksia, ja esikuvaksi kelpaava on nimenomaan A. PELKOSEN Rantasalmen kihlakunnan kertomus, julkaistu Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirjan XXII vihkossa.

Kiinteitä muinaisjäännöksiä ovat pienemmillä alueilla, eritoten maanjakotäydennyksien yhteydessä, luetelleet virkamatkoillaan Kansallismuseon virkamiehet, joten tätä kysymystä valaisevat runsaat julkaisemattomat lähteet museon topografisessa arkistossa. Näin on kaikki aijemmat, stipendiaattien keräämät tiedot tarkistettu m. m. muinaistieteellisesti niin tärkeissä pitäjissä kuin mitä ovat Perniö, Laitila, Uusikirkko (T. l.), Alahärmä, Laihia, Isokyrö, Vähäkyrö, Maalahti, Pirttikylä, Närpiö, Lappfjärd, Sideby, Isojoki, Vöyri, Ähtävä, (HJ. APPELGREN, TH. SCHVINDT, A. O. HEIKEL, U. T. SIRELIUS). — Toisissa pitäjissä taas on liikkunut erikoisia stipendiaatteja, kuten Kemiössä, Dragsfjärdissa, Vestanfjärdissa, Hiittisissä, Rauman maas. ja Lapissa (T. l.) (V. HÖGMAN, nyk. RIHTNIEMI); Rauman seudulla, Eurassa y.m. (A. EUROPAEUS), Kuhmoisissa (F. LINDÉN). — Viro-

38). Vrt. myös FAGERLUND. — Suomi-kirjassa II: 9 on ASPELININ esitys Etelä-Pohjanmaan kihlakuntien kiinteistä muinaisjäännöksistä. Painamattomia kihlakuntakertomuksia on Suomen Muinaismuistoyhdistyksellä: *Kymin* kl. (BLOMQVIST), *Lappveden* kl., osaksi (B. CEDERHVARF), *Rannan* kl. (SAARI), *Äyräpään* kl. (LEINO), *Kurkijoen* kl. (ROSENGREN), *Salmen* kl. (SYLVIN ja PÄÄKKÖNEN), *Lohjan* kl. (GROUNDSTROEM), *Helsingin* kl. (TUOMAALA), *Pernajan* kl., osaksi (PAKKALA, TOPELIUS, BÄCKMAN), *Ahvenanmaan* kl. (KYLÉN y. m.), *Tyrvään* kl. (MAUKONEN), *Juvan* kl. (SERENIUS), *Rautalammen* kl. (LAITINEN), *Iisalmen* kl. (NISSINEN), *Pielisjärven* kl. (DAMSTÉN), *Tammelan* kl. (HIRSJÄRVI), *Ruoveden* kl. (HASSINEN), *Jämsän* kl., osaksi (HALLONGREN), *Salon* kl. (INGMAN ja LÖWENMARK), *Haapajärven* kl. (CASTRÉN ja EUROPAEUS), *Kajaanin* kl., osaksi (LÖNNBOHM) ja *Tornion* kl. (PÄÄKKÖNEN, LIAKKA).

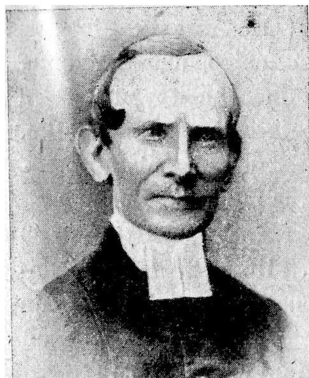
— Tutkimatta muinaistieteellisesti ovat *Jääsken* ja *Lapin* kl:t sekä osaksi *Lappveden* kl. (Luumäki, Valkeala, Savitaipale, Taipalsaari, Suomenniemi), *Pernajan* kl. (Myrskylä, Orimattila, Liljendal, Lappträsk, Ruotsin-Pyhtää), *Jämsän* kl. (Kuhmoinen, Kuhmalahti, Luopioinen, Eräjärvi, Längelmäki, Kuorevesi) ja *Kajaanin* kl. (Puolanka, Ristijärvi, Hyrynsalmi, Suomussalmi).

lahden saariston oudoista muinaisjäännöksistä on tietoja keräillyt herra Arvo Pitkäpaasi, Kakskerrasta ja Rymättylästä rouva J. M. M-Tallgren.

Kiinteitten muinaisjäännöksiemme eri ryhmiä käsittelevät julkaisut mainitaan kunkin muinaisjäännösryhmän lopussa, ja erikseenkin loppuun liitetyssä bibliografiassa. On aivan luonnollista että juuri nuo kirjoitukset mitä suurimmassa määrin ovat helpoittaneet tämän teoksen aikaansaamista. — Varsinaisesti topografisia, ei siis vissejä muinaisjäännösryhmiä koko maassa vaan pienempien alueitten kaikkia kiinteitä muinaisjäännöksiä kokonaisuudessaan käsitteleviä julkaisuja, ei sen sijaan ole — jo mainittuja kihlakuntakertomuksia lukuunottamatta — ilmestynyt muita kuin allekirjoittaneen julkaisu, »*Varsinais-Suomen kiinteät muinaismuistot*», *järjestettyinä pitäjittäin*, ilmestynyt varsinaissuomalaisen osakunnan Lännetär albumin toisessa vihossa v. 1914. Muutamia uusia karttoja saman maakunnan muinaisjäännösten levenemisestä oli myöskin tekijän vihkosessa *Aurajoen suun esihistorialliset muistot*, ilmestynyt n:oina 23—25 Kansanvalistusseuran kotiseutukuvausten sarjassa v. 1915.

Painamattomana on lisäksi tämänlaatuista kirjallisuutta Kansallismuseon topografisessa arkistossa maist. A. Europaeuksen perusteellinen esitys Oulun läänin kiinteistä muinaisjäännöksistä, tehty v. 1909. Sitä kertomustaan varten tekijä kävi läpitse kaiken aluettaan koskevan painetun ja painamattoman ainehiston; myöhemmin on Oulun läänin piiristä tullut perin vähän uutta materialia, joten kyseessä oleva tutkimus on melkoisesti helpoittanut nyt julkaistavan yleiskatsaukseni kirjoittamista.

Kokonaisesitystäkin maan kiinteistä muinaisjäännöksistä ovat jo aikaisemmin eräät muinaistutkijoistamme suunnitelleet, vieläpä alullekin panneet, koska tällainen työ on tarjoutunut luonnolliseksi pohjaksi sekä muinaisjäännösten hoitoa että tieteellistä tutkimusta järjestettäissä. Ensimmäiseksi yritteli M. A. Castrén kiinteitten muinaisjäännöksiemme jaoitusta parissa matkakirjeessään Hämeestä ja Pohjanmaalta. Yritys oli kuitenkin

Kuv. 1. H. A. Reinholm.

Kuv. 2. C. A. Gottlund.

Kuv. 3. J. R. Aspelin 1870-luvulla.

Kuv. 4. A. L. Nyman.

liian aikainen, mutta v. 1870 julkaisi J. R. ASPELIN Finlands Allmänna Tidningissä n:o 31 esityksen muinaisjäännöksistämme. Hän kirjoitti niistä myös katsauksen Muinaismuistoyhdistyksen »Viittauksiin» ja antoi ohjeita kihlakunta-kertomusten tekijöille. Kihlakuntakertomuksia ovat sitten tehneet myöhemmistä arkeologisista ammattimuseomiehistä m. m. A. O. HEIKEL, HJ. APPELGREN ja A. EUROPAEUS. TH. SCHVINDT taas kirjoitti v. 1899 ilmestyneen lyhyen yleisesityksen m. m. kiinteistä muinaisjäännöksistämme, nimellä »*Esi-isäin muistomerkeistä.*» — Paitsi omia havaintojaan kerätessään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaattina 1860-luvun lopulla tietoja muinaismuistoista Etelä-Pohjanmaalla, oli J. R. ASPELINILLA erinomainen apulähde järjestelmällisen kiinteitten muinaisjäännösten jaoittelun tekemiseksi C. A. GOTTLUNDIN ja varsinkin pastori H. A. REINHOLMIN mahtavissa ja ainutlaatuisissa muistiinpanoissa. Viimemainitut olivat ensi sijassa aineskokoelmia, mutta niiden rikkaus ja monipuolisuus ovat hämmästyttävän suuret, joten kaikki tutkijamme ovat voineet niistä ammentaa topografisia tietoja. Julkaistu on niistä vain riippeitä.

Nyt ilmestyvää teostaan Suomen kiinteistä muinaisjäännöksistä on allekirjoittanut puolestaan suunnitellut jo 10 vuotta. Itse asiassa oli tällaisen vihkosen toimittaminen ensimäisenä arkeologisena aikeenani. Yritys onneksi on lykkäytynyt, koska ainehisto on kirjoittajalle nyt epäilemättä paljon selvempi kuin mitä se voi aikanaan olla aivan vasta-alkajalle. Mutta sittenkään ei tämäkään julkaisu voine olla lopullinen. Lopullinen se on kenties siksi, kunnes on saatu aikaan pitäjittäiset luettelot maan kiinteistä muinaisjäännöksistä — minkä rekisteröimisen aikaansaaminen tulisi olla Kansallismuseon virallisena huolena — jolloin myös voi tarkimman yleiskatsauksen maan kiinteistä muinaismuistoista antaa.

Toivottavasti tämän teoksen jälkeen saadaan julkisuuteen myöskin teos Suomen historiallisista kiinteistä muinaisjäännöksistä karttoineen: vanhojen kirkkojen sijat, samoin kartanojen sijat, »skantsit», kalmistot, taistelutantereet, puolus-

tuslaitokset, ristillä pyhitetyt paikat, »Puntuksen kaivannot», luostarien jätteet j. n. e.

Kiitollisuutensa lausuu kirjoittaja kaikille, joita hän saa avustuksesta kiittää tämän työnsä aikana. Ensi sijassa on minun kiitettävä maist. Aarne Europaeusta, jonka perinpohjaiset topografiset ja muinaistieteelliset tiedot maastamme ovat olleet minulle korvaamattomana apuna. Käsikirjoituksen ovat tarkastaneet Suomalaisen Kirjallisuuden Edistämisrahaston humanistisen osaston puolesta tohtori Juhani Rinne ja prof. Kustavi Grotenfelt, joille lausun vilpittömät kiitokseni. Kirjanen on julkaistu Kotiseutututkimuksen Keskusvaliokunnan avustuksella.

Helsingissä, 17 p. Kesäkuuta 1918.

A. M. Tallgren.

II. ASUTUSJÄÄNNÖKSET.

1. Kivikauden asuinpaikat.

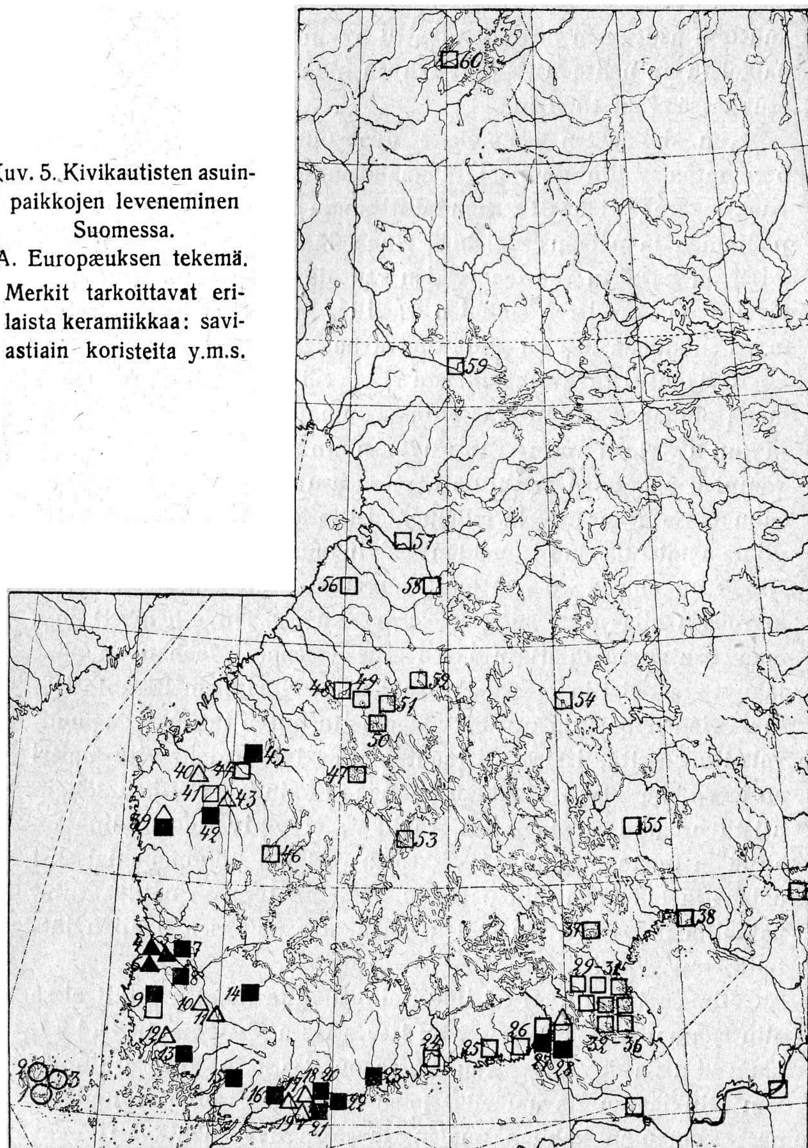
Suomen kivikautinen ihminen on elänyt pääasiallisesti kalastamalla, osittain metsästyksellä. Kalastuksella ja metsänkäynnillä elävä kansa tarvitsee paljo laajemman alueen toimeentullakseen kuin maanviljelijä. Ei sen vuoksi oudoksuta, että kivikautisia asuinpaikkoja tavataan yli koko Suomen (kartta, kuv. 5) kun taas historiallisen ajan alussa väestö jo oli kiintonaista ja oli keskittynyt vain määrätyille suppeille alueille, mistä yksinomaan silloisia löytöjä tapaa (ks. kuv. 33), muun Suomen ollessa erämaata. Kun kivikauden kulttuurin aineellisena pohjana oli metsänkäynti ja kalastus, riippuu siitä, että kivikautisen asutuksen merkkejä tavataan sellaisilta paikoilta, joilla mainittujen elinkeinojen harjoittaminen on ollut edullista. Kivikauden asuinpaikan lähellä täytyy siis olla vesi, tai, koska kivikauden lopusta kuluneen 3000—4000 vuoden kuluessa maa on noussut tai järvet ovat laskeneet, alava lakea tai vesijättö, ent. järvi. Toinen tärkeä edellytys asuinpaikkaa valittaissa on ollut että se on voinut tarjota luontaista suojaa kylmää vastaan. Senpä vuoksi nämä asuinpaikat yleensä ovat »notkopaikoissa ja vuorten välissä ja ovat kolmelta puolelta hyvin suojatut. Avonainen puoli antaa etelään tai useimmiten lännen puolelle, paras suoja, korkea kallio tai metsäinen harju on idässä». (Pälsi, *Kulttuurikuvia* s. 72).

Kivikautinen väestö on ollut liikkuvaa, siirtyen eri paikkoihin vuodenajan ja riistansaannin mukaan. Niin ollen on kivi-

Kuv. 5. Kivikautisten asuinpaikkojen leveneminen Suomessa.

A. Europæuksen tekemä.

Merkit tarkoittavat erilaista keramiikkaa: saviastiain koristeita y.m.s.

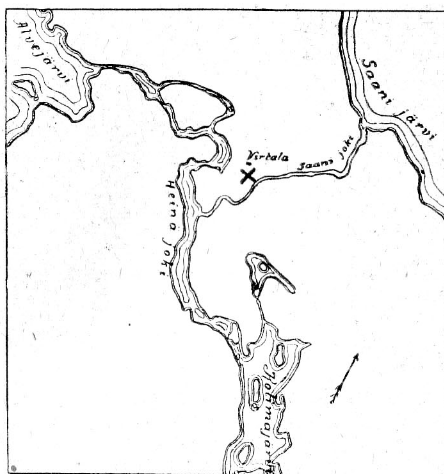

kautisen asutuksen jätteitä tavattu hyvin runsaasti. Osa asuinpaikoista on nähtävästi ollut lyhyen aikaa asuttuina, toiset kai etupäässä vain talvisin.

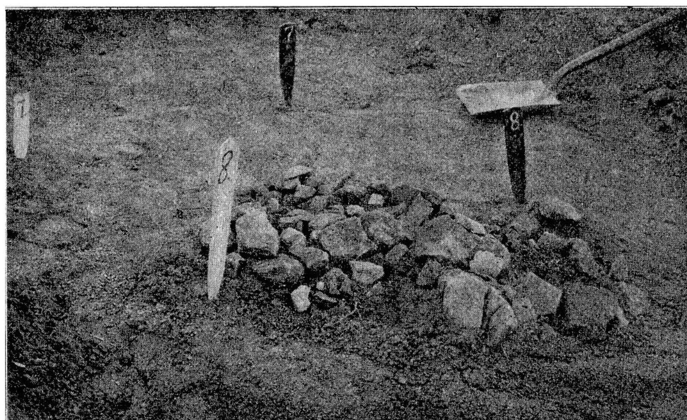
Kun kivikauden asumukset ovat olleet telttamaisia, ilman permantoa, väliin puoliksi maanalaisia, on asutusta varten sen vuoksi kernaasti haettu mahdollisimman lämmin paikka, hietapohjainen ja päivän puoleinen rinne, lähellä vettä. Ja nähtävästi on karteltu suurien selkien rantoja ja leiriydytty pienten järvien ja kapeitten salmien varsille, kuv. 6, joissa kalastus, myös sulkukalastus, on ollut tuottavaa.

Kivikautisista asuinpaikoista ei ole mitään näkyviä merkkejä maan pinnalla. Ne tulevat esiin sattumalta, maata raivattaissa, ja kun nykyinen asutus vasta nyttemmin alkaa sijoittua — sopivampien paikkojen jo tultua täyteen asutuiksi — kivikautisille, enimmäkseen karuille ja laihapohjaisille asuinpaikoille, on näitä viimemainittuja juuri meidän päivinämme runsaasti löydetty. Niissä on ohuen, 10—20 cm. vahvuisen pinta- ja ruokamultakerroksen alla n. s. kulttuurikerros, kuv. 9, jonka helposti huomaa syntyneen ihmisasutuksen seurauksena. Maahan on näet jäänyt kaikellaisia merkkejä asukkaista: rikkimenneitä esineitä, saviastiankappaleita, kuv. 8, työkapineita kuten tahkokiviä, puolivalmiita aseita, iskiessä irtaantuneita kivilastuja. Sitä paitsi on itse tämä kerros väriltään harmaan likainen erilaisista lahonneista organisista aineksista, täplikäs, ei yksivärinen; siinä on hiiliä ja tuhkaa, väliin on valkeassa melkein tummanpunaiseksi palaneita juovia ja niin poispäin. Useimmiten on näillä asuinpaikoilla myös kivisten liedensijojen ja asumuksen pohjien jätteitä, kuv. 7, 9.

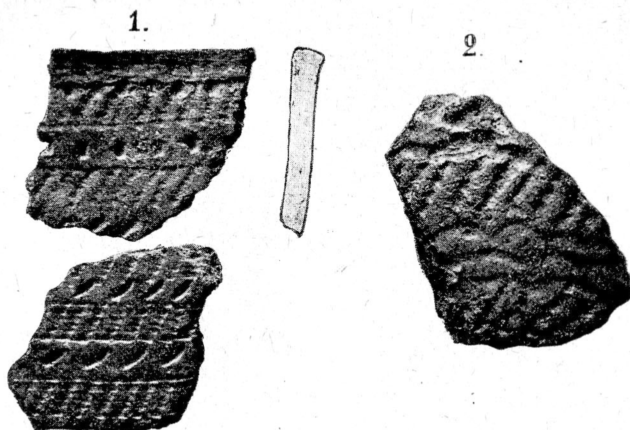
Viimemainituita on toisilla asuinpaikoilla tavattu tutkittaissa niin runsaasti, että kyseessä on itse asiassa yhteiskunta, k i v i k a u t i n e n k y l ä. Kaukolassa on PÄLSI tutkinut asuinpaikan Riukjärven Lavamäellä, jossa asumukset olivat ryhmittyneet kyläkujan kahden puolen, ja jossa ovet nähtävästi ovat antaneet kujalle päin. Maarian Jäkärlässä on tutkitulla n. 2200 m^2 suuruisella alueella tavattu 56 liedensijaa, mitkä ilmeisesti

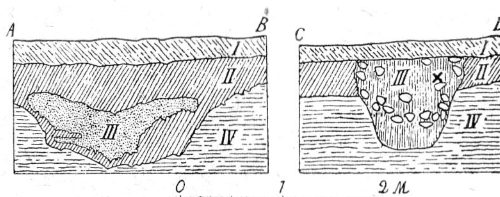
Kuv. 6. Kivikautinen asuinpaikka (×) Pihtiputaalla. Ailion mukaan.

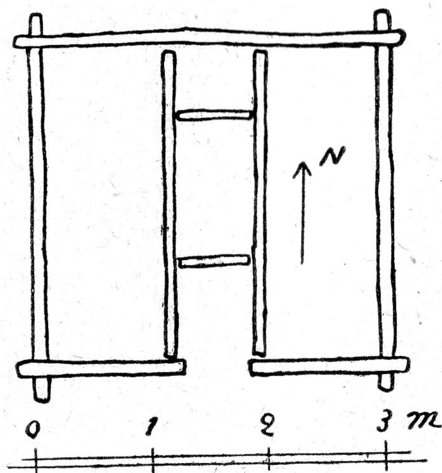
Kuv. 7. Esiin kaivettu liedensija, Kaukola. S. Pälsin tutkimuksesta.

Kuv. 8. Saviastianpaloja kivikauden asuinpaikalta.

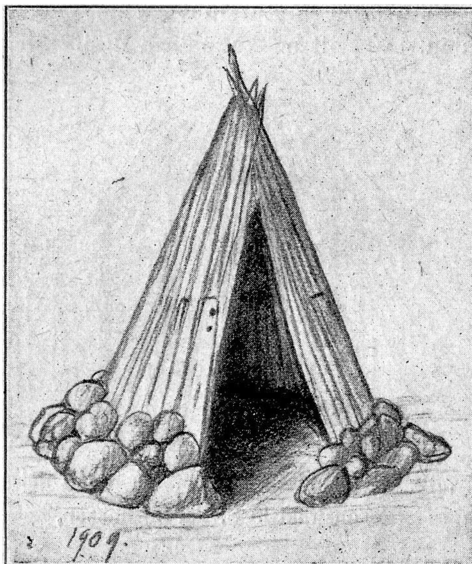

Kuv. 9. Läpileikkaus kulttuurikerroksesta Kaukolan asuinpaikalla. I Peltomulta. II Likainen kulttuurimaa. III Nokea ja palomaata. IV Pitelemätön pohjahieta.

Kuv. 10. Lappalaiskodan pohjapiirros. S. Pälsin mukaan.

kuitenkaan eivät ole olleet yht'aikaa käytännössä. *Asumusten* on täytynyt tarjota »auttava suoja ilmastoa vastaan» ja olla rakenteelta yksinkertaisia, kuten kiertelevä asutus edellyttää. Ne olivat telttoja, taljoilla, tuohilla ja havuilla katettuja, kuv. 11, tulisija joko keskellä tai yhdellä reunalla. Kaukolan Piiksuon kankaalla tutki tämän kirjoittaja sellaisen asunnon jäännöksen,

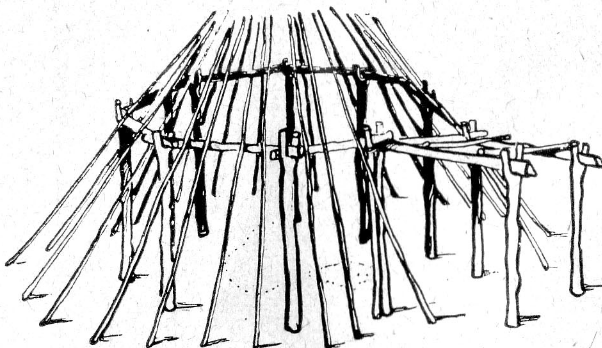

Kuv. 11. Nykyaikainen pistekota Paavolasta.
A. Europaeuksen piirtämä luonnos. — Sellaisia on osa kivikauden asunnoista ollut.

jossa teltan pohja-ala selvästi erottui ympäröivästä hiedasta. Sen läpileikkaus oli 2 à 2,5 m. Permanto oli ilmeisesti ollut syvempänä kuin ympäröivä sen aikuinen maan pinta, ja toht. AILIO on huomannut, että kodaksi aijotulta paikalta turve ehkä yleensä on poistettu, niinkuin lappalaiset vieläkin tekevät. — Tulensija on enimmäkseen pyöreä, sen halkaisija n. 0,6—1,5 m. läpimitaten, kuv. 7. Kivet, joita ei liedensijassa aina ole, tuli kun tilapäi-

sesti on voitu tehdä suorastaan itse maan pinnalle, ovat nyrkin tai pään kokoisia. Milloin valkea ne oli hauraiksi polttanut, pantiin päälle uusi kerros kiviä; jos asutus viipyi pitemmän aikaa yksillä paikoilla, voi liedensija saada melkoisen korkeuden. Kemin Alapaakkolassa olen tutkinut liedensijan, joka oli 56 cm. korkea. (Finskt Museum 1910: 23).

Kivikauden asuinpaikoilta on tavattu myös toisellaisten asumusten jätteitä. Pälsi on tutkinut m. m. Urjalan Palomäellä asunnon pohjan, jossa oli nelikulmainen liesi. Lieden ympärillä

Kuv. 12. Kivikautisen rakennuksen runko Räisälästä. Rekonstruktsio S. Pälsin mukaan.

on kai ollut nelikulmainen salvos. Itse pirtti on pohja-alaltaan niinikään ollut nelikulmainen, ja Pälsi lienee oikeassa verratessaan sitä lappalaiskotaan, kuv. 10; alinna pari hirsikerrosta, joiden ulkopuolella oli multapenkit, ja sitten harjava yläosa eli katto, joka kai on ollut turpeilla päällystetty.

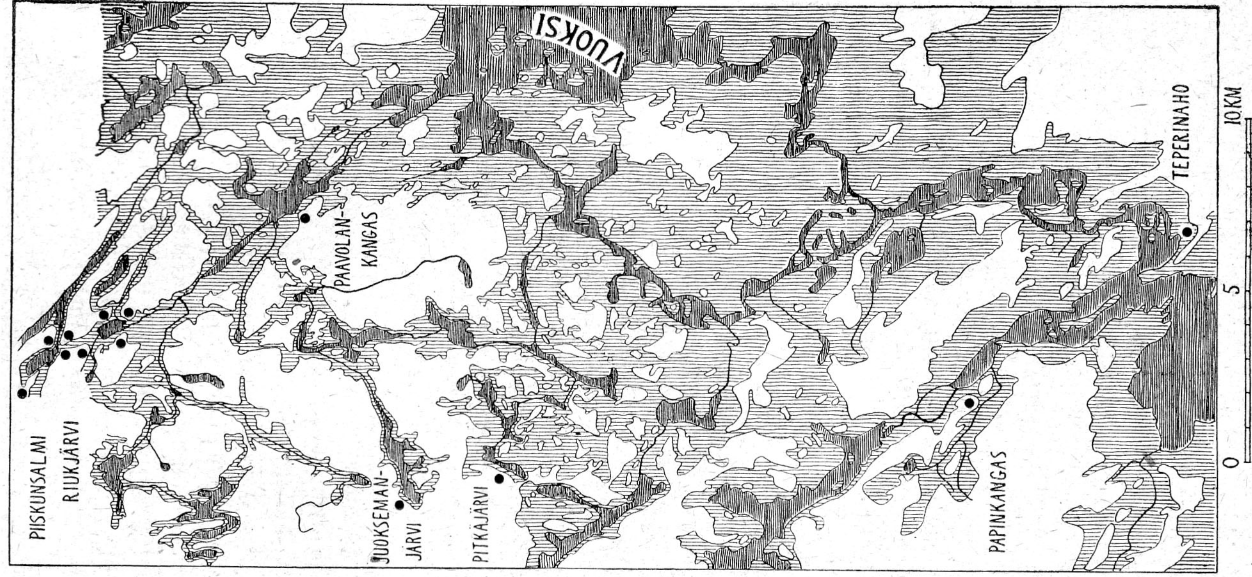
Toistaiseksi komein kivikauden asumus mitä Suomesta tunnetaan, on Pälsin tutkima kodan pohja Räisälän Pitkäjärveltä. Pirtin seinät ovat olleet pystyjen tolppien varassa, samoin kuin erikoinen kuistirakennus. Tulensija oli keskellä lattiaa ja sen reunalla oli makuulava joka ehkä on ollut kaisloilla peitetty. Viereinen kuva 12 näyttää Pälsin rekonstruktsion mökistä. Että

se on ollut tavallista mahtavamman henkilön, todistavat siitä löydetyt 6 meripihkahelmeä. — Kivikauden asuinpaikoilta on tavattu toisiakin tilapäisen kiinteän asutuksen merkkejä: maanalaisia varastokuoppia: suojia eläimiä ja ihmisiä vastaan, ja jälkiä tuulensuojaksi kyhätyistä viistokatoksista. Yleensä ovat ne kuten kaikki sen aikuiset asumukset olleet sangen alkeellisia.

Suomen kivikauden asuinpaikoilla kulttuurikerros on yleensä ohut, 15—50 cm. Vertauksen vuoksi mainittakoon, että Suomen vankin asutuskerros — keskiaikuinen — on n. 3 m., Turun kaupungin katujen alla, ja että Persiassa ja Mesopotamiassa on tutkittu rauniokumpuja, joissa kultuurikerros on parikymmentä metriä, vanhassa Susassa kokonaista 34 metriä.

Suomen asuinpaikka-kulttuuri, jolloin siis kiertelevät ihmiset elivät tilapäisillä asuinpaikoilla, eivät kiinteästi asunnoissaan, kestää Suomen rannikoilla kivikauden loppuun, jolloin uusi taloudellinen pohja tulee asutuksen määrääjäksi. Sisä- ja Pohjois-Suomessa entinen kulttuurimuoto ainakin osittain näkyy vallinneen vielä vuosisatoja kauvemmin, päättäen pronssikautisista asutuslöydöistä kivikauden asuinpaikoilta, Ylitornion Lohijärvellä, Muhoksen Honkalassa ja Säräisniemen Nimisjärvellä. Vieläpä myöhäiseltä historialliselta ajalta ovat näihin verrattavat lappalaisten asuinpaikat, n. s. markkinapaikat ja »ristimättömäin kentät».

Kivikauden asuinpaikkojen l e v e n e m i n e n Suomessa näyttää eräitä omituisuuksia. Niinpä ne Karjalan kannaksella ryhmittyvät niin, että rikkaimmat ja alimmat ovat 21 m. mer.-pinnan yläp., kuv. 13. Nähtävästi Laatokan vesi tällöin on ulottunut tuohon rajaan asti, jolloin Laatokka on Viipurin kohdalta salmen kautta ollut yhteydessä Suomenlahteen. Kun nyk. Nevajoki sitten puhkeutui, aleni Laatokan vesi, asuinpaikat autioituivat ja kivikautinen väestö siirtyi muualle. — Espoon—Kirkkonummen seudulla on meri kivikauden lopulla ollut n. 13 m. korkeammalla kuin nyt, ja se on muodostanut kapeita vuonoja, joiden pohjassa ja varsilla ihmiset ovat asuneet; Ahvenanmaalla ovat kivikauden asuinpaikat n. 40—30 m. yläp. m. p. ja Poh-

Kuv. 13. Vuoksen seutujen kivikauden asuinpaikat (•).
Nyk. vedet on viivoitettu vaakasuorasti ja todennäköisesti kivikauden aikainen Laatokan vesialue, 21 m. korkeuteen yli mer. p., on merkitty pystysuoralla viivoituksella. S. Pälsin mukaan.

janmaan rannikolla alkaa kiviesineitä esiintyä vasta n. 25 m. korkeudessa meren pinnasta lukien. Alemmat seudut olivat silloin vielä merenpohjaa. Se selittää kivikautisten löytöjen puutteen Pohjanmaan rantapitäjistä. — Vielä huomautettakoon että vesirikas mutta laajaselkäinen Suur-Savo on kivikauden löydöistä hyvin köyhää.

Kivikauden asuinpaikkamme ovat merkityt kartalle, kuv. 5. Ennen kaikkea saviastioitten ornamenttien nojalla erotetaan niissä eri ryhmiä, joista ks. tarkemmin A. EUROPAEUKSEN kirjoitusta Finskt Museumissa 1916: 47.

Kirjallisuutta: pääteos J. AILIO, *Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finnland I—II*, jossa luettelo lähdeviittauksineen v:een 1907 asti. Myöhemmät löydöt ovat merkityt erikoiseen lippuluetteloon Kansallismuseon arkistossa. Painettuja myöhempiä kirjoituksia ovat m. m. lopussa olevassa luettelossa n:oissa 1, 5, 7, 8, 8c, 18, 61, 75, 76, 79, 119, 120, 129, 168—172, 184, 196, 201, 230 y. m. mainitut. Niistä on arvokas yleisesitys eritoten S. PÄLSI, *Kulttuurikuvia kivikaudelta*. Helsinki 1916 (etenkin siv. 62—75).

2. „Huoneen perustuksia". Kaupunkeja.

Kivikautisista asuinpaikoista puheenollen juuri mainittiin, mitä jätteitä on kivikauden asunnoista siv. 17—18. Nuo rakenteeltaan yksinkertaiset ja tilapäiset asunnot kuuluvat läheisesti muinaisjäännöksinä juuri kivikautisiin asuinpaikkoihin eivätkä ole varsinaisia »huoneen» jäännöksiä. Pronssikauden asumuksia ei Suomesta toistaiseksi tunneta. Ruotsin Upplannista on löydetty sellainen, kivettypohjainen, soikea, kuistilla varustettu rakennuksen perus. Ainakaan rautakaudella ei Suomessa enää eletty »asuinpaikoilla» vaan kiinteästi, mutta sen aikakauden asunnot ovat melkein kokonaan jäljettömiin hävinneet, syystä että asutus meidäu päiviimme asti on jatkunut samoilla paikoilla mihin rautakauden maanviljelijä oli asumuksensa rakentanut, joten aijemmat asutusjätteet ovat tuhoutuneet myö-

hemmän jatkuvan viljelyksen tieltä. Pari *rautakauden asunnon* jäännöstä on Suomesta kuitenkin todettu. Yksi on Suomen mantereelta, Kaarinan Ristimäeltä, muut Ahvenanmaalta. Lähinnä ovat ne samallaisia kuin Ruotsin n. s. »hustomtningar». Viimemainituissa on pohja-ala suunnikasmainen. Seinien pohjina on kivitys, jonka ulkopuolella on multapenkit. Upplannin Hågan luona on tällaisen hustomtningin pituus 33 m., lev. 5 m. Se on siis ollut jonkunlainen halli. Liedensija on ollut keskellä. Pilaririvi on väliin jakanut tällaisen huoneen kahtia ja kattokonstruktsio on epäilemättä vaihdellut. Savu on mennyt ulos kattoaukosta. Todennäköisesti ei ole ollut sisäkattoa, ja ikkuna on ollut päädyssä tai katossa (»vind-öga»).

Kaarinan Ristimäellä on paljastettu suunnikkaanmuotoinen kivilatomus, joka oli epäselvä, mutta näyttää löydöistä päättäen olleen tämäntapaisena huoneen pohjana. Sen mitat eivät ole varmat. Löytöinä tavattiin siitä palaneita värttinänpyöriä, saviastianpaloja ja mahdoton määrä savitilkitystä, josta kohta puhumme lähemmin. — Likeisyydessä oli rikas nuoremman rautakauden kalmisto jossa oli runsaasti m. m. skandinavista kalustoa. Myös mainittu rakennuksen pohjakin viittaa skandinaviseen vaikutukseen. Suomalais-alueilla tällöin tuskin vielä kivijalkoja rakennuksissa käytettiin[1]). — Ahvenanmaalta on B. CEDERHVARF löytänyt useita kokonaisia ryhmiäkin tällaisia »hustomtningar», joita on monien viikinkikautisten kalmistojen liepeillä. On sellaisiakin suunnikasmaisia halleja, joissa kivijalka rajoittaa melkoista alaa, 19 × 10 m. »Permanto» on kivetty, liesi keskellä lattiaa. Rakennukset eivät ole ryhmittyneet nelikulmaisen pihamaan ympäri: se tapa on vasta keskiaikuinen (F. M. 1910: 100).

Rautakauden asunnoissa Suomessa näyttää yleisesti käytetyn seinäin tiivikkeenä savea, jolla on tilkitty hirsien välit — rakennukst ovat siinä tapauksessa luonnollisesti olleet nelisivuiset — tai voideltu ulkoapäin oksat ja vitsat, joista rakennuksen seinät oli verkkomaisiksi punottu. Rautakauden kalmistoilta ja sepintäsijoilta on näet usein löydetty runsaasti sysiä ja kovaksi

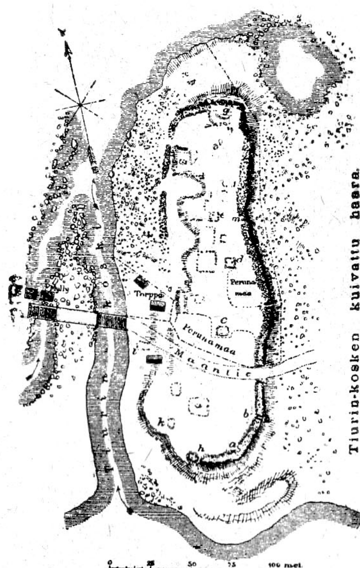
---

[1]) Vrt. kuitenkin siv. 28, »jättiläiskirkot».

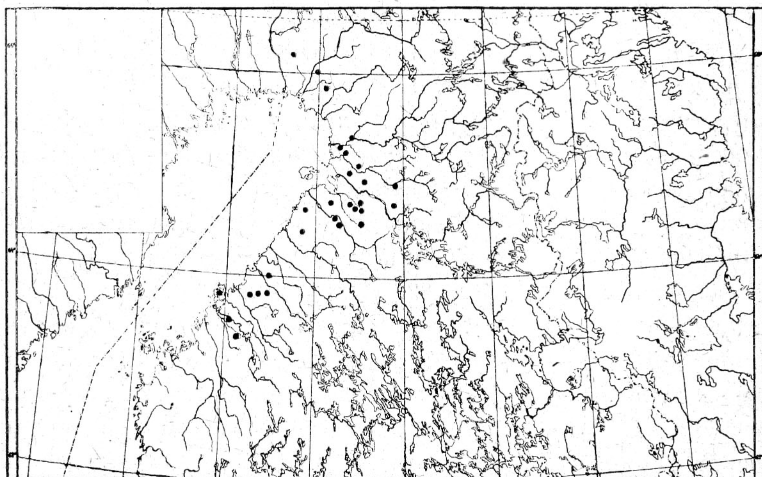
palanutta savitilkitystä, jossa on oksien ja hirsien jälkiä. Ne lienevät putoilleet palaneista rakennuksista. Ruotsissa esim. on todettu, että rautakaudella tällaiset saviseinähuoneet, n. s. »klinhus», ovat olleet yleisiä. Arvatenkin ne ovat olleet permannottomia savupirttejä, joissa on ollut yksi huone, avaruus riippuen omistajan varallisuudesta tai muista olosuhteista.

Rautakaudeltamme tunnetaan edellisten rakennusten jätteitten lisäksi erinäisiä kylien tai kaupunkien jätteitä, jollaisista juuri mainittiin Ahvenanmaasta puheen ollen. Itse asiassahan Suomen asutus tällöin jo oli kiinteätä ja jonkun verran keskittynyttä. Varsinaisia laveampia asutuskeskuksia, nimenomaan kauppapaikkoja, maassamme tuskin kuitenkaan on ollut muutakuin jonkun joen suistamolla. Koroisten Turku Aurajoen suulla esim. ei kaivauksista päättäen ulotu pakanuuden ajalle asti. Ei ole syytä otaksua myöskään Teljän kaupungin nyk. Kokemäen kirkonkylässä olevan keskiajan alkua vanhemman, vaikka todistusvoimaisia kaivauksia paikalla vielä ei olekaan tehty. Historialliselta ajalta vasta juontavat alkunsa niinikään markkinapaikat Pohjois-Pohjanmaan jokien suilla. Sen sijaan lienee Halikon lahden pohjukassa ollut toistaiseksi vielä tuntematon mutta jo esihistorian aikuinen kauppapaikka.

Esihistorialliselta ajalta on myös Karjalassa Tiurin Linnasaari Räisälässä. Ennen Vuoksen laskua v. 1857 paikka oli saarena silloin mahtavassa Tiurinkoskessa, mutta maan ja veden suhteet siellä ovat nykyisin aivan toiset, kuv. 14. Aikanaan saari niin muodoin oli asemansa puolesta hyvin turvattu, mutta sitä oli sen lisäksi keinotekoisesti vielä suojattu maavallilla, joka kiertää rantoja pitkin ja on n. 2 m. korkea ja pari metriä leveä. Vallin sisään jää n. 225 m. pitkä, 44—60 m. leveä alue, joka löydöistä päättäen on ollut asuttuna pakanuuden ajan lopulla. Siitä on löydetty toistakymmentä nelikulmaista vanhaa huoneen perustaa. Sieltä on myös saatu talteen hopea-aarre 900-luvulta j. Kr. Tiurinlinna on luultavasti Suomen vanhin kaupunki, jonka merkitys on perustunut siihen että sen kautta on kulkenut itä- ja länsimaiden kauppa.

Kuv. 14. Tiurinlinna. Räisälä.
Appelgrenin mukaan.

Kuv. 15. „Jättiläiskirkkojen" levenemiskartta. Kirj. tekemä.

3. „Jättiläiskirkot".

Keski-Pohjanmaan rannikolta tunnetaan suorakaiteen tai soikion muotoisia melkoisia kiviaitauksia, joita kansan niistä käyttämän nimityksen mukaan tieteessä kutsutaan jättiläiskirkoiksi. Toisia niiden kansanomaisia nimityksiå ovat kastelli, linna, meteli, pirtti, kota y. m. Kansan käsityksen mukaan ne ovat jättiläisten rakentamia.

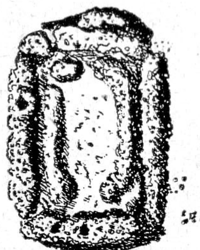
Silmäys viereiseen karttaan, kuv. 15, näyttää että nämä muinaisjäännökset ovat keskittyneet määrätylle rajoitetulle alueelle, jokivarsille n. 1—3 pk. päähän nykyisestä meren rannasta. Eteläisimmät ovat Purmon ja Ähtävän pitäjissä, pohjoisin varmasti tunnettu on Kemin pitäjässä Kemijoen varrella. Kuitenkin on olemassa tarkistamaton tieto (Kotiseutu 1910: 156) että yksi jättiläiskirkko on vielä Tornionkin jokilaaksossa.

Kaikkiaan tunnetaan näitä muinaisjäännöksiä Suomesta nyt 28 (29?) kappaletta. Enimmät ovat Oulun seutuvilla.

Jättiläiskirkot ovat tehdyt miehennostannaisista kivistä. Seinävallit ovat nyttemmin matalia, n. $\frac{1}{2}$ m., joskus (Salon Pattijoella) kokonaista 2 m. korkeita. Niiden rajoittaman alan suuruus vaihtelee. Suurimman tunnetun (Ähtävän pit. Hattin maalla) ulkomitat ovat 57,3 × 36 m., pienimmän (Muhoksen Inninkosken kankaalla) 6 × 4,5 m. Keskisuuruutena voinee pitää n. 15 × 30 m. Pituuden ja leveyden suhde on n. 1,5 à 2 : 3. Vallissa on melkein aina 1 tai 2, jopa joskus 3 tai 4, vieläpä 6:kin porttiaukkoa, eri sivuilla. Porttiaukko on nähtävästi joskus erikoisilla portinpielillä varustettu. Huomattava myös on, että aitauksen sisällä väliin on pienempi yhdensuuntainen aitaus asianomaisine porttiaukkoineen. Kuvat 16, 18 näyttävät latomusten laadun. — Vallien leveys, ne kun ovat rauenneet, on nyt yleensä n. 2 m., mutta Salon Pattijoen linnan vallien leveys on kokonaista 7 metriä.

Jättiläiskirkot »sijaitsevat tavallisesti takamailla, soiden kiertämillä, ympäristöönsä nähden korkeilla kivikko-kankailla, joilla

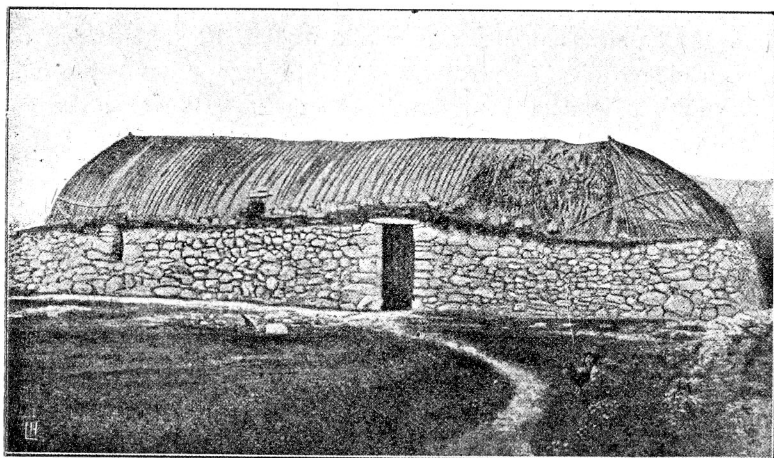
usein on luontaisia, vallintapaisia kivirakkoja.» Noiden suosaarekkeiden korkeus yli ympäröivän suon on n. 6—7 m. Viereinen asemapiirros, kuv. 18, antaa selvimmän kuvan sellaisen luonteesta. Ilmeisesti on paikka jossan määrin valittu puolustusnäkökohtia silmällä pitäen, vaikka ne tuskin ovat olleet määräävinä, sillä asema ei aina ole puolustukseen edullisin. — Levenemisvyöhykkeestä vielä mainittakoon, että jättiläiskirkot sijaitsevat n. 40 m. yläp. m. p., mutta että ne sentään yleensä ovat alueella, joka on ulkopuolella kivikautisten irtolöytöjen vyöhykkeen. Niiden lähimmässä ympäristössä on tavallisesti kivikasoja ja »lapinkuoppia», jotka vielä ovat tutkimattomia.

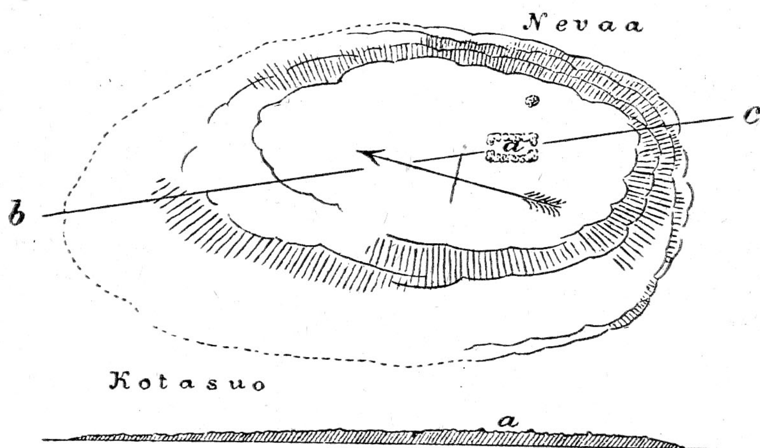
Kuv. 16. Jättiläiskirkko.

Löydöistä päättäen näyttää todennäköiseltä, että jättiläiskirkot ovat kivikautisia. Niistä kerrotaan eri paikoissa löydetyn sen ajan löytöjä, ja Paavolan Pesuankankaan jättiläiskirkosta löysi A. Europaeus v. 1913 tutkiessaan 3 kiviasetta ja lukuisasti kvartsin ja muun kiven iskentäsirpaleita.

Jättiläiskirkkojen luonteesta ja tarkotuksesta ei vielä ole selvää varmuutta. Todennäköisesti ne ovat jonkinlaisia asumuksen jätteitä, joko rakennusten seiniä tai, mikäli ne ovat kovin suuria, pihatarhan valleja. Viimemainitut ehkä ovat jonkinlaisia poroaitauksia, sillä niiden huomattava leveys — ne ovat tavallisten kivikirkkojemme kokoisia — tekee melkein mahdottomaksi otak-

Kuv. 17. Nykyaikainen rakennus Hebrideillä.

Kuv. 18. Jättiläislinnan asemapiirros. Appelgrenin mukaan.

sumisen että niissä olisi ollut yhteinen katto. Pienemmät aitaukset sen sijaan voivat nimenomaan olla yhden ainoan rakennuksen seinien alaosia. Sama lienee laita niiden jättiläiskirkkojen, joissa on kaksinkertainen kehävalli, kuv. 16. Sisempi on tällöin ollut rakennuksen seinänä, ulompi tarha-aitauksena. Itse rakennuksen katto lienee ollut kupeva, kenties siihen suuntaan kuin verrattavissa rakennuksissa Hebrideillä meidän päivinämme, kuv. 17. Ulkoaitauksen ja rakennuksen välissä ehkä oli pulpettikatto. On toiselta puolen kuitenkin myönnettävä että on esitetty jotenkin painavia huomautuksia jättiläiskirkkojen asunto-teoriaa vastaan, mutta mitään muutakaan hyväksyttyä selitystä ei ole voitu antaa.

Jättiläiskirkot ovat melkoisen yksinäisiä ilmiöitä esihistoriallisten kiinteitten muinaisjäännösten joukossa. Niitä kyllä muistuttavat gotlantilaiset varhemman rautakauden asunnon jätteet, n. s. »kämpagravar», mutta rakenteessa, koossa, ryhmittelyssä on tuntuvia eroavaisuuksia, ja ennen kaikkea aikaero tekee lähemmän yhteyden näiden muinaisjäännösten välillä tuskin luultavaksi. On myös epävarmaa, onko sentapaisilla rakennuksilla kuin Hebrideiltä kuvatussa, juuria esihistoriassa. Mahdotonta se ei ole. Erikoisesti mainittakoon, että Länsi-Norjasta, Hardanger-vuonon luota tunnetaan esihistoriallisia kiviaitauksia, jotka ovat jättiläiskirkkoja tuntuvasti pienempiä mutta muuten niitä suuresti muistuttavat. Niistä on tavattu viikinkikautisia löytöjä, mutta myös vanhempia, arktisen kivikulttuurin esineitä.

Kirjallisuutta: A. Europaeus, *Pohjanmaan jättiläiskirkoista.* Jouko I. 1910. S:a, *Paavolan pitäjän jättiläiskirkot.* S. M. 1913: 80—91; niissä lähdeviittauksia aijempaan kirjallisuuteen.

IV. Erilaisia epämääräisiä kiinteitä muinaisjäännöksiä etupäässä Sisä-Suomessa:

»Lapinkiukaat», »Lapinhaudat». Katiskat. »Ryssänkuopat«.

Sisä-Suomessa on erittäin lukuisasti vanhoja asutusmuistoja niiltä ajoilta jolloin seudut vielä olivat ilman vakinaisia asujamia. Hämeen, Savon ja Sisä-Pohjanmaan erämaiden vakituinen asuttaminenhan alkaa vasta 1500-luvun puolivälissä j. Kr. Aijemmin kierteli näillä seuduilla osaksi lappalaisia, osaksi hämäläisiä ja savolaisia erämiehiä. Tuolta puoleksi esihistorialliselta ajalta lienevät n. s. lapinrauniot, hämäläisten uuninsijat, metsäriihet ja vanhat katiskanpohjat.

L a p i n r a u n i o t ovat enimmäkseen pyöreitä, n. 2—3 m. halkaisijaltaan (suurin 5 m.: S. My. A. V: 199) olevia, matalia kivikasoja, joissa kiviä on 1—2 kerroksessa ja joiden korkeus on 30—50 cm. (eniten 130 cm.: S. My. A. V: 199). Kivet, etenkin reunimmaiset, ovat suurehkoja, kuitenkin kaikki miehen nostettavia. Tavallisesti ne osottavat palamisen merkkejä, ovatpa joskus hauraiksi palaneita. Kivien välissä ja alla on usein hiiltä ja tuhkaa, ja väliin on roukkiosta tavattu jokin ruostunut raudan pala, muunlaisia esinelöytöjä ei tiettävästi koskaan. Niitä pidetään, arvatenkin syystä, tilapäisinä kalastusliesien jätteinä. A. EURAPAEUS stipendiaattikertomuksissaan mainitsee niistä usein löytyvän kalansuomuja. — Lapinrauniot sijaitsevat alavilla paikoilla lähellä vettä. Monasti on niitä 3—4 lähekkäin. A. L. NYMAN on tehnyt havainnon että milloin niitä on saarilla, ne ovat yleensä niitten pohjoispäässä. Runsaasti on näitä kiukaita m. m. Suomenselän kahden puolen, Parkanon, Laukaan, Jämsän, Maaningan, Haapajärven kihlakunnan (eritoten Haapaveden Pirnesjärven rannalla) y. m. pitäjissä. Muuallakin on niitä korvissa ja takamailla, ehkä pakopirttien y. m. s. jätteinä. — Niistä eroavat »lapinkiukaat» Vienan Karjalassa, josta JUVELIUS sellaisia useita luettelee. Viimemainitut ovat nelikulmaisia rakennuksen pohjia,

joissa liedensija on yhdessä nurkassa (S. My. A. X: 39) ja jotka varmuudella ovat ent. kalastussaunoja.

Ruovedellä ja Virroilla on melkoisesti lapinraunioita ja n. s. »munkkilaisten muureja», jotka osaksi lienevät yhdenkaltaisia (S. M. 1895: 81 ja 1914: 73). Keuruulla on samanlaisia: »ne joiden keskellä on santaa ja jotka muutenkin ovat lanttoperäiset, ovat kenties olleet riistan ja tavaran säilytyspaikkoja metsän petoja vastaan» (S. M. 1914: 73). Vielä on muistettava että osa näistä kiukaista on voinut olla etäisten kaskimaiden lähellä olevien metsäriihien kiukaita (S. M. 1909: 6).

Muinaisjäännöksinä pitää kansa monin paikoin ent. peltorakkoja ja vallankin kaskeamisroukkioita, joita 1—2 m. suuruisina tiheästi tapaa ent. kaskimailla, esim. Etelä-Savossa. Kaskeamisen jäätyä pois käytännöstä on roukkioiden alkuperä unohtunut. Niinpä Pohjanmaalla Petolahden ja Pirttikylän rajoilla, Raineåsenilla, on muutama sata kaskiroukkioita, seudun suomalais-väestön muistoja, n. 200 v. vanhoja. Niiden tarkotusta ei siellä enää tunneta, vaan mainitaan niitä haudoiksi. — Halmeraunioiksi otaksuu Ailio samallaisia roukkioita Kiuruvedellä Kainlammin varrella (Hist. Mus. arkisto).

Keski-Suomessa tunnetaan niillä seuduin missä lapinkiukaita esiintyy myös useita »jättiläisten kalatokeita», katiskanmuotoisia jäännöksiä vanhan kansan kalapyydyksistä [1]). Ne kulkevat jonkun salmen poikki, ovat tehdyt eri pitkistä, ylempää n. 25 cm. vahvuisista, alapäästä terotetuista puisista paaluista tai keppilöistä jotka muodostavat aidan. (Vert. myös S. M. 1909: 136, Juuka). Kuvaus sellaisista Reisjärveltä ja Haapavedeltä on A. Europaeuksen kertomuksessa (II: 39). Niitten aika on tuntematon. Hämäläisten kalastajain muistoiksi niitä luonnollisimmin otaksuu. Niissä on yksikamarisia, jotka rannalta tuleva aitaus jakaa kahtia, on sellaisia joissa 4 ryhmää seipäitä kulkee joen poikki. Puut ovat ainakin usein mäntyä, n. 2 m. pitkiä. (Vrt. myös S. My. A. V: 198 ja S. My. A. XVII: 56).

---

[1]) Myös Lappajärvellä M. A. Castrénin mukaan. Vrt. S. M. 1896: 50.

Uudemmanaikuisia kiinteitä muinaisjäännöksiä, joita erikoisen yleisesti on nimenomaan Savossa, ovat tervahaudat ja raudantekopaikat. Tarkkoja kuvauksia niistä ja niihin liittyvistä teollisuudenhaaroista on A. PELKOSEN Rantasalmen kihlakunnan kuvauksessa, siv. 225 seur. johon tässä viitataan.

Oulun läänin arvatenkin yleisimpiä muinaisjäännöksiä ovat n. s. lapinhaudat[1]). Ne ovat eri suuruisia kuoppia, 2—6 m. halkaisijaltaan ja $\frac{1}{2}$—2 m. syviä, nyrkin kokoisilla mukulakivillä pohjustettuja. Nähtävästi ne ovat hyvin eriaikuisia ja tehdyt eri tarkotuksissa. Osa lienee pyyntikuoppia, osa sysihautoja, osa, ehkä enimmät, erilaisia säilytyskuoppia ja osa ehkä tilapäisiä maanalaisia asuntoja. Parista sellaisesta kerrotaan löydetyn kiviaseitakin, nim. Kuusamosta ja Kuhmoniemeltä, kuten EUROPAEUS huomauttaa esityksessään Pohjanmaan kiinteistä muinaisjäännöksistä. Kuitenkin voi lapinhautoja vain aivan poikkeustapauksissa pitää esihistoriallisina.

Näitten hauturoitten yhteydessä on mainittava soikeat syvennykset maassa, n. s. ryssänkuopat, joita sadoittain tapaa mäen rinteillä Lounais-Suomessa: Lohjalla, Rymättylässä, Vakka-Suomessa y. m. Ne ovat n. 1½ m. pituisia, ½ m. levyisiä ja 20—70 cm. syviä painanteita, jotka muistuttavat haudan kohtaa, maan usein vajotessa arkun ja ruumiin maassa lahottua [2]). Haudoiksi kansa niitä arveleekin, otaksuen niiden olevan sota-aikuisia sotilasten hautoja. Siihen muka viittaa sekin, että näitä

---

[1]) Jo M. A. CASTRÉN on niitä käsitellyt. Vrt. S. M. 1896: 50.

[2]) Sellaisia soikeita kuoppia on Pohjois-Hämeenkin takamailla monasti saarilla — nimenä esim. Hämeensaari, Kalmosaari j. m. s. — minne erämiehiä on haudattu pysyvästi tai väliaikaisesti. Saarilla on ollut kesäkalmistoja, ja kuopat voivat enimmäkseen todella olla ruumishautojen syvennyksiä. Niistä onkin löydetty luita ilman esineitä, joten ne ovat myöhäisaikuisia. Samoin myös Janakkalan Tytärtyynyn mäestä (S. M. 1909: 134—135) — Niistä ks. A. EUROPAEUS, m. p. II.s. 44. Huomattava on että näissä kuopissa on suuriakin 4,5×1.5×0,80 a 0,30 suuruisia kuoppia, joita ympäröi maa- tai kiviaita. Ehkä sysimajojen jätteitä? Viimemainittuihin voi ehkä mieluimmin verrata „lapinhautoja“ kuin „ryssänkuoppia“.

hautoja on mäkien alareunoissa rivittäin, pari kolme riviä peräisin, usein kymmenittäin. Tutkittaissa ei niistä kuitenkaan ole ruumiita löydetty muuta kuin harvoin, erinomattain Euran Käräjämäessä eikä siinäkään ole ehdottoman varmaa, että haudat ja kuopat ovat missään syy- ja seuraus-suhteessa toisiinsa. Ryssänkuopat ovat näet muualla yleensä osottautuneet löydöttömiksi. Korkeintaan tavataan niiden pohjasta jokunen hiilen muru.

Arvatenkin on Rob. Boldt oikein ratkaissut enimpäin näiden muinaisjäännösten luonteen, kun hän, selostaessaan niitä Lohjan Kyrkstadissa, yhtyy kuulemaansa otaksumaan että ne ovat sotilasten sapöörikaivausten tai teltan reunojen muistoja. (Vrt. F. M. 1898: 60) [1].

V. Kiinteitä epämääräisiä muinaismuistoja Suomen saaristossa.

1. Ryssänuunit.

Monin paikoin pitkin Suomen rannikoita on eräällaisia kiinteitä muinaisjäännöksiä, joiden tarkotus on epävarma. Ne ovat nelikulmaisia kivilatomuksia jotka ovat melkoisen isoista kivistä tehdyt; useimmiten on niitä kymmeniä yhdessä paikassa. Jokaisen keskellä on uunintapainen, joka aukeaa toiselle päätysivulle, kuva 19. Kiviroukkioitten pituus on n. 3 m., leveyden ollessa jotenkin 2 ja korkeuden 1 metri. Kansa käyttää näistä muinaisjäännöksistä yleensä nimitystä »ryssänuuni» (Vehmaan kihlakunnassa »juutilaisten uuni», ks. S. My. A. VII, s. 150), ja sen nimityksen on kirjallisuuskin omaksunut. Perimätieto väit-

[1]) Ryssänkuopat ja erilaiset maahaudat eivät siis ole syntyneet kaikki yhdellä tavalla, yhtä vähän kuin juuri mainitut kiviroukkiot: lapinkiukaat, kaskeamisroukkiot, pirtinkiukaat, joiden nyk. muoto on yhdellainen ja joiden nimitykset suuresti vaihtelevat.

tää niitä leivinuuneiksi joissa »ryssät» ovat sotien aikana leipiä paistaneet, tai vanhoiksi ryssien saunojen kiukaiksi. Niiden otaksutaan siis olevan sota-aikojen muistoja, ja niiden yhteydessä olisi niin muodoin ollut joskus sotilasleiri.

Jo C. A. GOTTLUND-vainaa kiinnitti huomiota näihin muinaisjäännöksiin. Muistiinpanoissaan (osa IV, s. 283 ss.), jotka ovat joutuneet Kansallismuseoon, kuvaa hän sanoin ja kuvin useita sellaisia Porvoon, Pernajan ja Loviisan seudulta [1]). Niinpä mainitsee hän että Altarskärillä Loviisan ulkopuolella on yhdessä ryhmässä 14 ryssänuunia sekä joku omituinen kivilatomus, kaksi nyt osittain rauennutta kivikehää sisäkkäin. Uunien aukot olivat olleet laakakivillä suletut, ja GOTTLUND arvelee, että uuneja niinollen muka oli tahdottu suojata, kun niiden käyttämisestä syystä tai toisesta oli luovuttu. Paikan nimitys, kivikehät, suletut uunin aukot panevat GOTTLUNDIA otaksumaan että kyseessä olisi jotain pyhättöjä, muka viikinkien ajoilta. Uunit eivät ole linnoja, eivät merimerkkejä, eivät hautoja, eivät lämmitysuunia. Leivinuuneja eivät ne myöskään voi olla, sillä GOTTLUND oli tavannut Ison Pellingen [2]) saarella »ryssänuunin», jonka pohja oli 11 tuumaa porraskiveä alempana. »Mitenkä voisi niissä leipiä lämmittää kun ei voinut vetää pois edes hiiliä!»

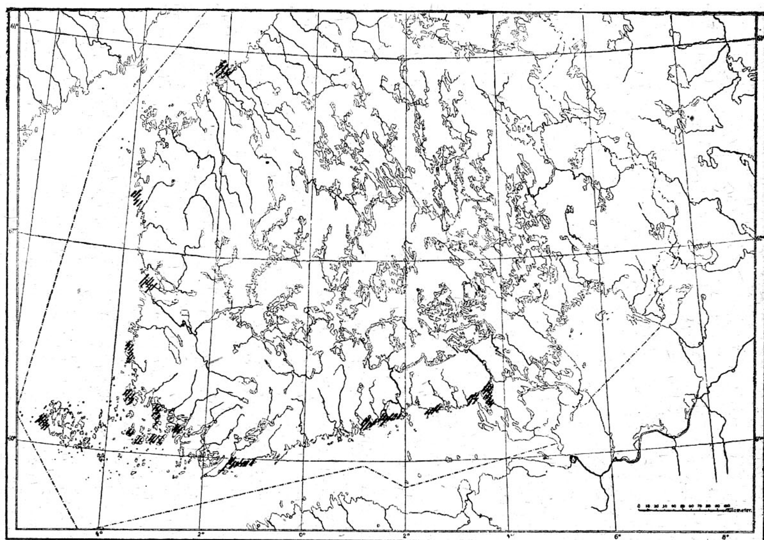
GOTTLUND ei tuntenut Suomesta ryssänuuneja muualta kuin itäiseltä Uudeltamaalta. Sen sijaan mainitsee hän niitä Ruotsin Södermanlannista (kuva Illust. Tidn. 1861: 18.) Itse asiassa on ryssänuuneja kuitenkin laajalti merenrannikoillamme, kuv. 20. Niitä on Suomenlahden itäpohjukassa Viipurin kaupungin luona Saarelan kankaalla (K. SOIKKELIN kirjoitus Karjala-lehdessä syyskuun alussa v. 1910), Virolahdessa (ks. tuonnempana, siv. 43), ja Loviisan—Porvoon saaristossa. Onpa ilmoitus että niitä muka on Anjalassakin (PAKKALAN kert., Suom. Muinaism. Yhd. arkisto). Lännempää Suomenlahden suulta ja vielä Varsinais-Suomestakin

---

1) Vrt. niistä myös A. O. FREUDENTHALIN kirjoitusta, S. My. A. I.
2) Pellingen Sunilandet'in itäpäässä on 25 ryssänuunia (N. Pr. 4/8 1909).

19. „Ryssänuuni“ Eckeröstä. B. Cederhvarf foto.

20. „Ryssänuunien“ leveneminen Suomessa. Kirj. piirtämä.

on niitä merkitty muistiin ainakin Siuntiosta, Bromarv'ista, Hiittisistä, Kemiöstä, Rymättylästä, Nauvosta[1]), Korppoosta ja Houtskarista, Kustavista, Pyhämaasta (ks. Kotiseutu 1910: 275). Pohjoisempana lienee niitä Rauman tienoilla, Ahlaisissa (Aamul. 1917: 158), Raippaluodolla (S. My. Ptk. II: 374), Närpiössä (Sv. Folksk. V. Bilder 2, siv. 7) ja ehkä vielä Kokkolan seuduilla, Larsmossa asti (F. M. 1898: 61). Lännempää tunnetaan niitä Ahvenanmaalta, Eckeröä myöten, josta Kansallismuseossa on valokuva sellaisesta, kuvattu ylempänä kuv. 19. — Levenemisvyöhyke on siis Suomenlahden ja Lounais-Suomen rantasaaristo Viipurista Ahvenanmaalle asti. Sen ulottuvaisuus pohjoiseen on vielä tuntematon, samaten »ryssänuunien» yleisyys Ruotsissa.

Näitten muinaisjäännösten luonteesta saa selvimmän käsityksen tarkastelemalla jotain niistä erikoisesti. Valitsemme pari esimerkkiä Rymättylästä, jossa »uuneja» on sekä »pitäjänmaalla» että luodoilla, etenkin eteläkärjessä, Hangan kartanon maalla. Tiedot ovat rouva J. M. TALLGRENIN jättämät Kansallismuseoon.

Hangan kartanosta n. ½ km. luoteiseen olevalla mäen rinteellä meren rannalla on muutamia kymmeniä uuneja. Suurimmat ovat 4 × 3,6 m, pienimmät 2,15 × 2,8 m. Eräs pieni uuni tutkittiin v. 1901. Se näytti ulkoapäin tavalliselta kiviroukkiolta, jossa ei ollut muita »uunin» merkkejä, kuin että kivet olivat hauraita, nähtävästi palaneita. Tutkittaissa näkyi kuitenkin että keskellä oli ollut uuninsija, vaikka kattokivet olivat pudonneet alas. Seinät olivat kivistä ladotut. Uuni-ontelon permantona oli 17 cm. vahvuisen sorakerroksen alla huolellisesti ladottu kiveys. Sorassa oli hiiltä. Kiveyksen alla oli vielä 6—12 cm. vahva sorakerros, minkä alla vielä oli kalliopohjalle ladottu toinen kivipermanto. »Permantojen» välisessä soramaassa oli runsaasti nokea ja n. 1 cm. vahvuinen hiilikerros, mutta ei mitään löytöjä.

Toinen uuni, josta tietoja on jätetty, on lähellä edellistä, meren salmen toisella puolella, n. 200 m. päässä Krampin saaren luoteis-

---

[1]) S. STRANDBERG, ks. bibliografiassa main. teos, N:o 204.

kärjestä. Uuni on harjun rinteen ylälaella, ja se on rakennettu niin että luontainen kallio muodostaa uunin takaseinän. Muuten on uuni mukulakivistä kokonaisuudessaan tehty, 2,15 m. pitkä ja 1,1 m. korkea. Uuni-ontelo on ehyt, 1,7 m. syvä, 0,8 m. leveä ja 0,7 m. korkea. Sen permanto on tehty huolettomasti ladotuista kivistä. Hiiliä ei näkynyt, kivet eivät olleet palaneita.

Yleisen käsityksen näistä Rymättylän uuneista saa myötäseuraavasta kuvasta, 19. Niin selvää uunia kuin Eckerön kuvassa näkyy, en itse ole nähnyt, mutta esimerkiksi Pyhämaalla on kuvasta päättäen sellainen: seinät isoista kivistä, kiukaan laki mukulakivistä.

Nämä uunit eivät ole aivan eilispäivän työtä, se on aivan varmaa. Eräässä Rymättylän Krampinsaaren ryssänuunissa on kasvanut puu, jonka jo aivan laho kanto n. 1/2 m. korkeudessa on 0,9 m. halkaisijaltaan. Että kyseessä on ainakin parisataa vuotta, voi niin ollen pitää varmana; kansantaru väittääkin näitä uunia juuri noin vanhoiksi, isonvihan aikuisiksi, jolloin Krampin salmessa »makasi ryssäläinen laivasto» ja rannalla siis mahtoi olla leiripaikka. — Myös Pyhämaan Luparaumassa, jonka lähellä »ryssänuuneja» on, on perimätiedon mukaan »ison ryssän aikana venäläinen vahtilaivasto maannut.»

Olisivatko ryssänuunit siis juuri sitä mitä nimi sanoo, siis venäläisten leivin- ja kylpyuunia? Sitä on vaikeata uskoa. Ne ovat, jos kohta meren rantamalla, kuitenkin aina muutaman kymmenen metrin päässä rannasta ja perin epämukavilla ja kivikkoisilla rinteillä. Ei myös näy merkkiäkään siitä että niitä koskaan olisi minkäänlainen puusalvos ympäröinyt. Ja jos ne olisivat sotilasleirien jätteitä, mitenkä olisi selitettävä niiden täydellinen puuttuminen sisämaasta?

Maist. K. Soikkeli mainitussa kirjoituksessaan Karjala-lehdessä esittää otaksuman että nämä uunit olisivat vanhoja virolaisten kalastajain rakentamia ja käyttämiä kalojen kuivausuuneja. Virolaisilla on näet ollut tapana kuivata kalat suuria saaliita saadessaan itse pyyntipaikalla. Tämä tapa ei tiettävästi ole ollut suomalaisilla eikä ruotsalaisilla käytännössä, mutta,

kuten Soikkeli huomauttaa, virolaiset ovat ennen laajalti harjoittaneet merenranta-kalastusta Suomen puolella. Vielä viime vuosina ennen sotaa on m. m. Riian lahdessa olevan Runön saaren asukkaita käynyt hylkeenpyynnissä Seiskarissa asti ja Lavansaarella.

Kalojen kuivatusuuneista Virossa lainaan seuraavan Soikkelin esityksen.

»Matkailija P. Jakuschkin kertoessaan v. 1859 kalastuksesta Pihkovan (Pskowin) eli Talabskon järvessä, joka on eteläpuolella Peippusjärveä ja yhteydessä sen kanssa, kuvaa samalla sikäläistä kalankuivatusta uuneissa. Veneessä, johon kalansaalis oli nuotasta tyhjennetty, lähdettiin saarelle kaloja kuivattamaan. Tänne oli näet noin 7—8 syltä rannasta rakennettu katoksen alle 10 suuren suurta uunia: 4 uunia kummallakin puolen ja 2 uunia kolmannella seinällä. Kukin uuni oli sisältä miltei neliömäinen, sylen mitta kuhunkin päin, pohja tehty sitä varten lyödyistä neliömäisistä tiiliskivistä. Tällä kertaa 5 uunia jo lämpesi; uuninlämmittäjä lupasi kaikki 10:kin lämmittää, mutta ei sanonut voivansa tulla yhtaikaa kaikkien kanssa toimeen.

Saalis mitattiin, kun sitä vähitellen kaukaloilla vietiin uuneille, ja oli siinä kaloja yhteensä 31 mittaa (kuhunkin kaukalolliseen mahtui 3 mittaa).

Kalakeitto laitettiin rantatulelle. Kun nuo 5 uunia olivat jo vähän palaneet, sytytettiin loput uunit. Tunnin päästä olivat ensimäiset jo loppuun palaneet. Uuninlämmittäjä, joka sai siitä erityisen palkan ja jolla oli työssään erityinen kokemuskin, kokosi hiilet etupuoleiseen oikeaan kulmaan ja lakasi pärevalossa uunit toisensa perään, ripotti hiekkaa, etteivät kalat tarttuisi uunin pohjalle. Sitten hän kaatoi kalat uuneihin ja sulki uunien suut.

— Ettekö suolaa pane joukkoon?

— Emme pane sekakaloihin; mutta siniäisiin kyllä, naulaa 5 uunia kohti; jos tahdot parempia, niin 10:nkin panet. Mutta kun siniäisiä kuivatat niin älä uuneja sulje; siniäisiä on vaikeampi kuivata, pitää osata. Sekakaloja käännät kerran, kaksi, niin tulee hyvä, noita taas täytyy tietää miten ja milloin käännät.

Uuninlämmittäjä pani kaloja muihinkin uuneihin.

Seuraavana aamuna oli kansaa uunien luona, kun ei ollut kalastuspäivä; isäntä oli myöhemmän saaliin kanssa, jota oli vain tullut 6 mittaa, mennyt kaupunkiin kaupalle. JAKUSCHKIN juttelee kalastajain kanssa lähemmin kalojen kuivattamisesta.

»Milloinka kalojen kuivattaminen käy parhaiten?»

»Syksyllä, siniäinen on silloin rasvanen, panet uuniin — valuu, ja niin kuivaa: kahdesta mitasta tulee yksi; siis tappiota on siitä silloin. Mutta kun keväällä siniäistä kuivatat — niin tulee vieläpä lisäys.

Niin P. JAKUSCHKININ kertomus.»

Oleskellessani kesällä 1918 jonkun aikaa Pitkäpaadessa näin siellä virolaisten perustaman ja johtaman kalojen kuivausuunin, sen tapaisen kuin ylläkuvattu pihkovalainen. Oppaanani ollut virolainen antoi samassa tietoja jotka tekevät aivan epäilemättömäksi, että meikäläiset »ryssänuunit» todella ovat kalojen kuivatusuuneja nekin. Vielä meidän päivinämme käyttävät sellaisia Liivinmaan lättiläiset. Siellä on rannikolla lähes joka talossa tällainen uuni, joka on rakennettu rinteelle veden lähelle. Uuni on tehty kivistä, n. 1 m. syvä ja saman korkuinen, mutta vähän kapeampi. Uunin ympärillä ei koskaan ole rakennusta. Permantona on pelkkä maa tai kiviä. Kun uuneja käytetään, pannaan permannolle männyn käpyjä t. j. m. s. jotka sytytetään. Ne kytevät kauvan ja niistä nousee savua. Niitten päälle pannaan kuivatettavat kalat, joiden yli asetetaan kerros lautoja. Kalat savustuvat ja kuivavat aivan lyhyessä ajassa, jolloin ne otetaan pois ja uudet kalat pannaan kuivamaan.

Kysymys ryssänuunien luonteesta on siis ratkaistu. Tutkimuksen tehtäväksi jää ottaa selville niitten käyttöaika ja rakentajat. Kuten mainittiin, eivät nykyisin suomalaiset eivätkä ruotsalaiset tällaisia kuivatusuuneja käytä, eivätkä edes perimätietona tunne niiden tarkotustakaan. Niiden ikä lienee sen vuoksi vähintään parisataa vuotta, kenties enempikin. Ehkä on niiden joukossa esihistoriallisiakin?

K i r j a l l i s u u t t a: A. M. TALLGREN, »*Ryssänuuneista*». Kotiseutu 1910: 274. K. SOIKKELI, »*Kiviuuneja Viipurin läheisissä metsissä*. Karjala 1910. Vrt. Kirjallisuusluettelo, N:ot 83, 86, 160, 180, 182, 204, 207 y. m.

II. Muinaisjäännöksiä Pitkäpaaden saaristossa.

Virolahden saaristossa, Pitkäpaadella ja sen ympäristössä olevilla luodoilla, on koko joukko omituisia kivilatomuksia, kiinteitä muinaisjäännöksiä, joiden ikä on epämääräinen ja tarkotuskin osaksi epäselvä. Kun saaristomme monenlaiset muinaisjätteet yleensä sangen pienessä määrin ovat tutkitut ja tunnetut ja kun niillä epäilemättä on melkoinen asutushistoriallinen ja kenties muinaistieteellinenkin arvo, olisi syytä käsitellä niitä yhtenä kokonaisuutena. Rajoitumme tällä kertaa Virolahden saaristoon, toivossa että julaistu ainehisto aiheuttaa muittenkin rannikkojemme muinaisjäännösten tunnetuksi tulemisen, jolloin voi olla mahdollista tehdä vertailuja [1]).

Lueteltakoon ensinnä erilaatuiset muinaisjäännökset ryhmittäin, sitte paikkakunnittain, saarittain (vrt. kuv. 21).

E s i h i s t o r i a l l i s i a muinaisjäännöksiä on täällä ainakin yksi n. s. h i i d e n k i u v a s (vrt. siv. 56), nim. Härön saaren päässä korkealla kalliolla, joka nousee 20—30 m. meren pintaa ylemmäksi. Siitä oli suurin osa kiviä heitetty hajalleen jo ennen kuin sen v. 1913 tutkin. Nykyisessä asussaan oli se 8 × 3,80 m. laaja ja 45 cm. korkea. Tutkitutin sen, ilman että esiintyi minkäänlaisia löytöjä, ei edes poltettuja luita, ainoastaan hiiliä. Kulttuurikerros, jonka vahvuus oli 5—15 cm., oli sileällä kalliopohjalla. Kiviä ei ollut asetettu minkäänlaisiksi kehiksi tai latomuksiksi. Roukkion luonne ja asema sekä se tosiasia että sen sukuisia roukkioita on viereisellä mantereen rannikolla sekä Viro-

[1]) Tietoja Virolahden muinaisjäännöksistä on jättänyt etenkin herra A. PITKÄPAASI. V. 1913 ja 1918 toimitti kirjoituksen tekijä paikalla jonkun verran tutkimuksia ja kaivauksia.

lahdella että vielä Säkkijärvelläkin, oikeuttanevat kuitenkin pitämään tätä kiviroukkiota pronssikautisena hautarauniona. Tunnettuahan on että sellaiset usein ovat löydöistä aivan tyhjät. Joka tapauksessa on Härö jo pronssikaudella ollut veden yläpuolella, koska Säkkijärven Ravin kivikauden asuinpaikkalöy-

Kuv. 21. Pitkäpaaden saariston kartta. * = muinaisjäännös.
111 = nykyinen asutus.

dötkin ulottuvat 12 m. meren pintaa ylemmäksi. Pitkäpaaden Kotisaarelta on museoon myös saatu kivikautinen kirves, mutta kun se kuuluu olleen taikakaluna, on se luultavasti kulkeutunut myöhempänä aikana mantereen puolelta saarelle.

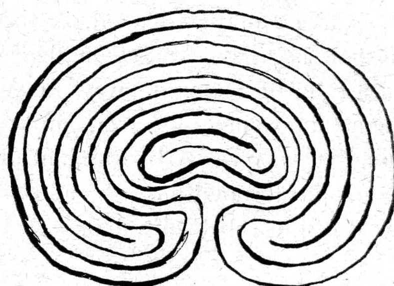
Paitsi hiidenkiukaita on näillä saarilla vielä toisellaisia kivillä peitettyjä h a u t u r o i t a, jollaisia ei toistaiseksi tunneta muualta Suomesta. Ne ovat ainakin enimmäkseen kalliopohjalla

nekin, n. 5—6 m. ristiinsä, mutta niitä peittävä kivikate on ohut eikä kumpumainen. Kivet ovat joko pieniä, katukiven kokoisia, jolloin niitä on kaksi kerrosta päällekkäin, tai tavallisia miehen nostannaisia kiviä yhdessä kerroksessa. Kivet ovat asetetut milloin epäsäännöllisesti, milloin muodostavat ne rivityksiä, jotka muistuttavat Itämeren maakuntain kivirivihautoja; erimuotoisia kivitarhoja. Toistaiseksi on näitä puheena olevalla alueella tutkittu vasta yksi, Essaaren Muurikanniemellä. Siitä tavattiin mieleukiintoinen ruumiinpolttohauta 900-luvulta j. Kr., kalustona rautakeihäs, veitsi, tulukset, kovasin ja pronssisia vyönheloja. Lähellä tutkittua hautaa oli 2 samallaista. 2 suurehkoa epäselvää kivirivityslatomusta on saman saaren keskivaiheilla ja nähtävästi 3 samanmoista Essaaren Laivakalliolla. Sellaisia voi olla osa muistakin tutkimattomista kiviladelmista, joista alempana on puhe, Essaaren Kumpelniemellä, Kotisaaren Pakaassa, Kiuskerin Mannosissa j. n. e. Kaikkiaan lienee näillä saarilla kolmisenkymmentä tällaista nuoremman rautakauden kivitarhaa. Kun ne ovat verrattain vähäpätöisiä, on luultavaa että niitä ei yleensä ole huomattu. Arvatenkin tullaan niitä tapaamaan muualtakin Suomenlahden rannalta, jossa kaikellaisiin ihmiskäsin tehtyihin kivilatomuksiin tulisi kiinnittää huomiota ja niistä luetteloja tehdä.

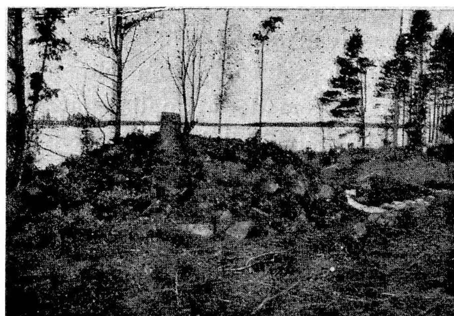
Muista tämän saariston kivilatomuksista vanhimmat lienevät matalat kivikummut, jollaisia on lähellä rantaa Ilmarin SW kolkassa 2 ja Haapaluodolla 3. Tutkin v. 1913 puoliksi toisen Ilmarin kummuista. Se oli aivan pyöreä, 2,40 × 2,40 m. laaja, tasakorkea, n. 30—40 cm. korkuinen, hiukan sammaloitunut roukkio, joka oli rakennettu hietamaalle latomalla suurellaisia kiviä kahteen kerrokseen päällekkäin. Kivistä useimmat olivat hauraiksi palaneita. Koko kulttuurimaan vahvuus oli n. 50 cm. Löytöinä tuli 3 polttamatonta luuta. Roukkiot muistuttavat aivan n. s. »l a p i n r a u n i o i t a» (vrt. siv. 29), jotka ovat erämiesasutuksen muistoja. Eivätköhän liene nämä pitkäpaatelaiset roukkiot samojen kalastuskävijäin muistoja? Ne eroavat täysin muista Pitkäpaaden roukkioista. Että ne voivat olla todella

Kuv. 22. Korkeaseinäinen kivilatomus Härön luodolla.

Kuv. 23. Jatulintarha Härön saarella.

Kuv. 24. Savensekainen maakumpu Essaarella.

savolaisen eränkävijä-asutuksen perua, todistaa mielestäni se tosiasia, että esim. Kustaa Vaasan aikaan asiakirjatietojen mukaan oli lapveteläisillä tapana käydä Virolahden saaristossa kalastamassa.

Ajaltaan tarkemmin määräämättömiä ovat n. s. ryssänuunit (vrt. siv. 32). Todennäköisesti ovat nekin täällä 1700-lukua vanhemmat, koska ne ovat lohkomattomista kivistä tehdyt. Niitä on kyseessä olevalla alueella Essaaren Kumpelniemellä 10—15 kappaletta; mahdollisesti jokunen muistakin Essaaren kivilatomuksista kuuluu tähän ryhmään. Ne ovat 2—3 m. läpimitaten. Harvinaisen selvä ja kaunis on yksi Essaaren ent. laivasillan yläpuolella. Toisena pitkänä seinänä on suuri maaperäinen kivi, toisena pysty kallionseinä. Niiden välinen n. 1 m. levyinen rako on toisesta päästä ja päältä kivillä peitetty, niin että muodostuu toiseen päähän avoin, n. 1 m. syvyinen oivallinen uuni.

Suurin osa tämän saariston kivilatomuksista lienee kuitenkin vasta 1700-luvulta ja erilaisten rauhaisain elinkeinojen muistoja. Vaikka näet valtakunnan raja Uudenkaupungin rauhan jälkeen Turun rauhaan asti kulki tämän saariston halki, niin että puheena olevat saaret jäivät Venäjän puolelle rajaa, ei niillä näy minkäänlaisia varustusten ja patterien jälkiä. Mutta kun Pietarin kaupungin kivitaloja ja Nevan rantasiltoja näihin aikoihin rakennettiin, ruvettiin niitä varten lohkomaan kiviä m. m. Pitkäpaaden saaristosta. Harva se täkäläinen saari, jossa ei ole louhimismerkkejä, monessa huomattavan suuressa määrässä. Kerrassaan valtavalta vaikuttaa esim. Ilmarilla olevasta louhimosta rakennettu katu tai tie, jota pitkin kiviä louhimosta on kuljetettu rantaan, edelleen jaaloilla ja kaljaaseilla sirrettäviksi Pietariin. Samantapainen mutta vähäpätöisempi on Essaaren S-puolisella rannalla meren rantaan asti tehty 5—7 m. leveä ja n. 100 m. pitkä kivin laskettu tie. Luonnollisesti on saarilla tällöin ollut runsaasti kiinteitä ja tilapäisiäkin rakennuksia.

Samanaikuisen myöhäisen tilapäisen asutuksen jätteitä lienevät useat erilaatuiset roukkiot, jotka kaikki ovat tehdyt lohko-

tuista kivistä. Niissä voi erottaa 2 tai 3 eri ryhmää. Yleisimpiä ovat kummut, jotka ovat tav. nelikulmaisia, joskus kekomaisia, tehdyt savesta ja lohkotuista kivistä, kuv. 24. Niiden koko vaihtelee. Suurin on 8 1/2 × 5 1/2 m. läpimitaten, enimmät ovat n. 3 × 3 m. Ne ovat, kuten yleensä muutkin nämä muinaisjätteet, lähellä meren rantaa, n. 30—60 m. rannasta. Niitä ei ole koskaan tutkittu. Erään sellaisen vieressä Ilmarin W rannalla ja Näkholmissa on löydetty kuonaa, suuri määrä ja suuria kappaleita. Asumasijojen jätteinä olisin niitä taipuva pitämään. Sellaisia on Ilmarin W rannalla ja E rannalla I, Näkholmissa 3, Haapaluodon N päässä 5 ja Härössä keskellä saarta 4 sekä tiedon mukaan S päässä I, jota en käynyt katsomassa. Kotisaaren Holmin nokassa on I sellainen. — Kaikkien näiden välittömässä läheisyydessä on kiviä louhittu [1]).

Erikoisen ryhmän, jossa voi erottaa alaosastoja, muodostavat myöhemmänaikuiset kivitarhat, jotka ovat ylen omituisia muinaisjäännöksiä ja sikäli kuin tunnen, ainoat laatuaan koko maassamme. Näihin kivitarhoihin kuuluu ensinnäkin 3 mahtavata aitausta Härön saaren keskivaiheilla, likellä sen N päätä. Nämä latomukset ovat nelikulmaisia seiniä, jotka rajoittavat 6 × 4 ja 8 × 10 m. laajuista kallioaluetta, kuv. 22. Seinät, jotka paikoitellen ovat 1,60 m. korkeita, ovat n. 50 cm. vahvuiset, yhtä tasaiset ulko- ja sisäpinnalta, kuten seinät ikään. Ne ovat tehdyt kalkkilaastia käyttämättä, lohkotuista kivistä, kuitenkin niin, että yhden seinän alaosana on suuri luontainen tasaseinäinen kivi, n. 1 m. korkea. Sen päälle ladottu seinä on yhdellainen kuin muut seinät. Yhdellä sivulla on oviaukko, ilman kynnystä. Permantona on sileä kallio, vaikka yhdessä kulmassa on kiviä, ladotut kai tulensijaksi. Ilman korokkeeksi tarvittavaa hirsikerrosta lienee näissä voinut olla tasainen lautakatto, joten ne ovat tarjonneet hyvin suojatun vaikka omituisen huoneen asunnoksi. Yhden, pienimmän, aitauksen sammalpintaisesta

---

[1]) Vrt. tietoa samallaisista Viipurin Tuppuransaarella, Maant. yhd. aikak. 1890: 285.

pohjasta ilmeni sitä pengottaissa kosolta eläinten luita, rautakiila, saviastian kappaleita ja lasivadin kappale. — Suuria puita kasvaa osaksi tarhojen sisälläkin, joten tarhojen ikä joka tapauksessa on joukon toistasataa vuotta. Louhimiselinkeinoa vanhempia ne eivät voi olla.

Toinen alaryhmä näitä kivitarhoja on yleisempi. Nämä tarhat eivät koskaan ole niin säännöllisiä kuin vastamainitut. Niissä on yleensä yhtenä, joskus kahtena ja kolmena kulmana suuret maaperäiset kivet. Seinät reunustavat epäsäännöllistä alaa, eivätkä ole korkeampia kuin pari kolme kivikerrosta, kuv. 25, kansikuva. Yhdessä kulmauksessa on osan alueesta täyttävä tulisijan pohja. Myöskin »oviaukko» on. Jos nämä aitaukset ovat rakennuksina olleet, mikä ehkä ei ole mahdotonta, on niissä täytynyt olla risuista ja puista tehdyt varsinaiset seinät. Kenties on tarhojen tarkotus kuitenkin jokin muu. Niitä on Härössä vastamainittujen suurten kivikehien lähellä 4, Haapaluodolla 3, Essaaren Kumpelniemellä 2 ja Laivakalliolla ainakin neljä, Pärtylniemellä 1 (?), Munalahden rannalla 1 ja Marjaniemessä 1 (?). Ainoakaan niistä ei ole tutkittu. Ovat ehkä edellistä alaryhmää vanhemmat ja niiden esikuvat? Esihistoriallisia? Vertausainehistoa missä?

Vieläkin eräällaisia kivitarhoja on näillä saarilla. Ne muistuttavat lähinnä nelikulmaisen huoneen kivijalkoja, ja sellaisia ovat latomukset Kotisaaren Rokkalanniemellä. Niissä on keskellä latomusta kiviä, ehkä tulensijana? Tutkimattomia. — Huoneen perustusta muistuttaa myös pienellaisista kivistä ladottu aukoton ja tulisijaton nelikulmainen kivitarha sileällä kalliolla Haapaluodolla, samoin kuin 4 sellaista Essaaren Laivakallion juurella. Viimemainitut ovat n. 10—20 m. meren rannasta, viettävällä rinteellä, suurellaisia. Yhden niistä tutkin. Sen ulkopuoliset suuruudet ovat n. 7 × 8 m. Yläpäässä olevat kivet ovat suuria, n. 1 m. korkuisia kiviä, alapään kivet ovat pieniä ja mataloita, vaikka rinne viettää sinnepäin. Mikään rakennuksen pohja se siis ei voine olla, sillä silloin olisi alapään kivien pitänyt olla yläpään kiviä korkeampia. — Yhdessä ylä-

kulmassa, jossa nyt kasvoi suuri koivu, oli ilmeisesti korkeanlainen kivilatomus, liedensijana. — Tutkittaissa havaittiin kulttuurikerros n. 30—35 cm. vahvuiseksi. Se oli yleensä väritönta, sisältäen siellä täällä tuhka- ja hiilitahroja. Löytöinä tuli muutamia rautanauloja, rautainen veitsenterä, saappaan korkorauta ja venäläinen 5 kopeekan raha vuodelta 1735. Tämänkinlaiset tarhat, joiden seinät eivät ole lohkotuista kivistä, ovat siis 1700-luvulta ja kai jonkinlaisen asumuksen pohjia, vaikka en niitä kivijaloiksi voikaan otaksua. Yleensäkään Itä-Suomessa tällöin tuskin vielä kivijalkoja käytettiin.

Jatulintarhoja, jotka ovat rannikkojemme huomattavimpia muinaisjäännöksiä (vrt. sivu 100) ja joita täällä sanotaan »Jeerusalemiksi», on kyseessä olevassa saaristossa vielä hiljan ollut ainakin 6. Vanhin niistä lienee ollut Jeerusalemi Härön N päässä olevalla kalliolla aivan hiidenkiukaan vieressä, kuv. 23. Se on tehty tuosta hiidenkiukaasta otetuista kivistä sileälle kalliolle sen muotoiseksi kuin kuva näyttää. Sen halkasijat ovat 11 ja 12,50 m. Perimätiedon mukaan lienee se Kustaa III aikuisten merikadettien tekemä. — Samallaisia, toinen tehty n. 20 v. sitte, on kaksi Essaaren Tullitornin luona. N. 20—30 v. sitte on yksi jatulintarha ollut myös Isolla Kiuskerilla, yksi Kotisaaren Leskenkalliolla ja yksi saman saaren Rantalan takana.

Niiden kiinteiden muinaisjäännösten lisäksi, joista ylempänä on puhuttu, on täydellisyyden vuoksi vielä mainittava, että Kotisaaren Niemen talon kohdalla, jolla nimenä on Ristinalusta, on ollut entinen hautuumaa, ja että Lyllysaarelle myös on entisaikaan vainajia haudattu. Lyllysaarella on myös kuoppia, ehkä entisiä kellarin sijoja, useampiakin. Ja omituinen on pieni, n. 1 m. syvyinen ja samanlevyinen kaivo Essaaren Laivakallion takaisessa suossa, etäällä myöhemmistä asumuksista. Siinä on kiveämällä tehdyt seinät. Lähde näyttää virranneen pohjoiseen päin, mutta mitään tarinaa tai perimätietoa ei siihen liity. Sen virolaisen mukaan, joka antoi tiedot ryssänuuneista Itämeren maakunnissa, on niitten ohessa joskus, esim. Branglin saarella, Tal-

linnasta n. 40 virstaa NE, samallainen kaivo kuin tämä essaarelainen.

Niinkuin edellisestä huomaa, on muinaisjäännöksiä näillä saarilla ainakin Kotisaarella, Essaarella, Ilmarissa, Härössä, Haapaluodolla, Näkholmilla ja Kiuskerilla. Hemminki-luodot sen sijaan ovat ilman minkäänlaisia asutusmerkkejä. Mahdollisesti sellaisia kuitenkin on joillakin muilla lähistön saarista. Ainakin Pukkiolla ja Kavolla sanotaan sellaisia olevan, ilman että niiden laadusta voi antaa tarkempia tietoja. Suuri Paationsaari on vielä tutkimatta.

Edellisessä olemme jakaneet Pitkäpaaden saariston kiinteät muistomerkit monelle eri aikajaksolle, vaikkakin suuri osa lukeutunee 1700-luvulle ja on tavalla tai toisella tekemisissä täällä silloin harjoitetun vuori- ja kiviteollisuuden kanssa. Valitettavasti ei liene mitään viimemainittua kysymystä käsittelevää kirjoitusta tai julkaisua olemassa, vaikka sellainen epäilemättä olisi monessakin suhteessa mielenkiintoinen.

Toiselta puolen löytyy kuitenkin sentapaisia muinaisjätteitä kuin ryssänuuneja, jatulintarhoja ja muita kivilatomuksia avaralti pitkin rannikoitamme, seuduilla, jotka koskaan eivät ole suoranaisesti olleet Pietarin kaupungin ja kiviteollisuuden kanssa tekemisissä. Useat niistä eivät voi vielä saada tyydyttävää selitystä, yhtä vähän kuin pitkäpaatelaiset kivilatomukset. Sitä varten on pakko kerätä ennen kaikkea vertailuainehistoa ulko- ja sisäsaaristosta maan etelärannikolta. Joukon sellaista tarjoaa J. Reuterin matkaopas *Helsingfors—Åbo—Stockholm.* Lisäksi voinee mainita että Rymättylän Hangan kartanoon kuuluvassa Härnistössä on omituisia kivitarhoja, mikäli muistan hiukan siihen suuntaan kuin Kotisaaren Rokkalannokassa, että Pyhärannan Rihtniemen nokassa on merkillinen kivilatomus, n. s. »Vihitynmaan rinki», että Jurmossa on n. s. munkkilaiskehiä ja Merikarvian Hamnskärissä suuri kivikehä (Tiedes. Bidr. 33 s. 159). Mainittakoon vielä että herra L. Pääkkönen kertoo Tornion edustalla olevilla saarilla olevan n. 60 erilaista kiviroukkiota (S. M. 1902: 56 seur.). Maalahden Stor-

skärin kiviroukkiot ja moniaat Raippaluodon roukkioista kuuluvat niinikään tähän rannikkojen epämääräisten muinaisjäännösten sarjaan, mahdollisesti myös Utön, Porkkalan y. m. muinaismuistot (vrt. tuonnempana, siv. 93).

Asioiden näin ollen etsii selitystä noille muinaisjäännöksille joistain vaikutteista, jotka ovat niille yhteisiä pitkin rannikkoja. Sellaisia vaikutteita voivat olla yhteiset sosialiset olot, t. s. elinkeinot, lähinnä kalastus; ajatella myös voisi että osa latomuksista jotenkuten saisi selityksensä rannikkoliikkeestä, merenkulusta tai sotalaivojen miehistöjen »leiripaikoista».

Asutus Pitkäpaaden saarella on epäilemättä jo sangen vanhaa. Jo 1500-luvulla mainitaan siellä olleen 31 »savua», ja v. 1571 hopeaveroluettelossa mainitaan saarella olleen m. m. 10 lehmää, 3 kolmevuotista hiehoa, 20 lammasta ja 2 sikaa. Kalastus oli silloin nähtävästi pääelinkeinona, ja se on ollut hyvin tuottavaa. (Ks. S. Saarinen, *Muutamia Virolahden pitäjästä koskevia tietoja vuodelta 1571.* Historiall. Turkimuskokeita XIX. Helsinki 1881).

Kirjallisuutta: A. M. Tallgren, Kotiseutu 1913: 145—150.

III. HAUDAT.

1—2. Maanalaiset haudat ja hautakummut.

Tärkeimpiä esihistoriallisia muinaisjäännöksiä ovat haudat, sen vuoksi että on ollut tapana panna vainajan mukaan kaikellaista tavaraa käytettäväksi tulevassa elämässä. Suuri osa varsinaisia muinaisesinelöytöjämme on juuri tuollaista hautakalustoa. Niiden avulla on saatu tarkimmat aikamäärittelyt ja tiedot esineitten yhdenaikuisuudesta y. m. — Esihistoriallisena aikana on kuolleet milloin haudattu polttamatta, maan alle tai pinnalle, milloin polttamalla, jolloin ruumiin tuhka on peitetty maan poveen, väliin erikoisessa uurnassa. Suomessa vanhimmat *poltto* haudat ovat vanhemmmalta pronssikaudelta. Mikäli nyt tunnetaan on polttotapa sitten pysynyt maassamme keskeymättä käytännössä kristillisen ajanlaskun alkupuolelle asti. Se on nähtävästi ollut yksinvallitsevana v. 600 seuduille j. Kr., jolloin yksityisiä *ruumis* hautoja taas alkaa esiintyä; molemmat hautaustavat olivat sitten rinnan käytännössä pakanuuden loppuvuosisadat.

Kivikautisia hautoja ei tunneta Itä-Suomesta, jossa otaksutaan tällöin olleen tapana jättää ruumiit hautaamatta maan pinnalle. Länsi-Suomesta sen sijaan on löytöjä jotka viittaavat kivikautisiin yhdenmiehen hautoihin: vainaja on haudattu n. $^1/_2$—1 m. syvyyteen hietamaahan. Kalustona on pantu mukaan saviastia tai pari sellaista, kivinen vasarakirves ja taltta. Vertailu-

ainehiston perusteella voi otaksua vainajan maanneen kyljellään polvet koukussa. Mahdollista myös on että haudassa on pidetty tulta ja että sen päällä maan sisässä joskus on ollut kivilatomus. Maan pinnalle näistä haudoista ei näy mitään merkkejä, joten niiden löytyminen riippuu sattumasta [1]).

Ahvenanmaalta on löydetty maanalainen yhdenhengen hauta kivikaudelta, sekä arkuntapaisia laakakivilatomuksia joiden toinen pää oli avoin. Niiden luonne on vielä selvittämättä.

Suomen kaikki tunnetut pronssikauden haudat ovat kiviroukkioita, joista seuraavassa luvussa tehdään selkoa.

Rautakauden haudat tavallisimmin muodostavat kalmistoja, s. o. kuolleita on useampia ja nähtävästi pitkän yhtenäisen ajan kuluessa haudattu yksille ja samoille paikoille. Näistä kalmistoista osa on maanalaisia, ilman mitään hautamerkkejä, toisissa ovat haudat merkityt kummuilla tai kiviroukkioilla [2]).

Kumpukalmistoja on vain maan lounaisosissa, nim. Ahvenanmaalla, Kokemäellä, Pirkkalassa, Sääksmäessä, Lempäälässä, Vesilahdella, Kalvolassa, Laitilassa, Uudellakirkolla y. m. Ne sisältävät Suomen mantereella löytöjä 300—700 vaiheilta j. Kr., Ahvenanmaalla pakanuuden loppujaksoltakin.

Itse asiassa Ahvenanmaan ja manner-Suomen hautakummut ovat erilaisia. Edelliset ovat korkeita, n. 1—2 m. korkuisia, kuv. 26, ja tehdyt enimmäkseen pelkästään maasta. Vain alinna niitten sisällä on kiviroukkio. Vainaja on poltettu usein itse paikalla, ja roukkiossa keskellä kumpua on hauta kalustoineen. Näiden pyöreitten kekomaisten maakumpujen nimitys on »ättehög», ja samallaiset ovat yleisiä Ruotsissa viikinkikaudella. Suomen mantereelta niitä ei tiettävästi ole. Epävarma maininta kertoo eräästä ättehögistä Korppoon pitäjässä. — Ahvenanmaalla on kumpuja usein kymmeniä yhdessä ryhmässä.

---

[1]) Niitä tilapäisesti löydettäissä olisi työt aina heti keskeytettävä ja annettava tutkijalle tilaisuus havaintojen tekoon.

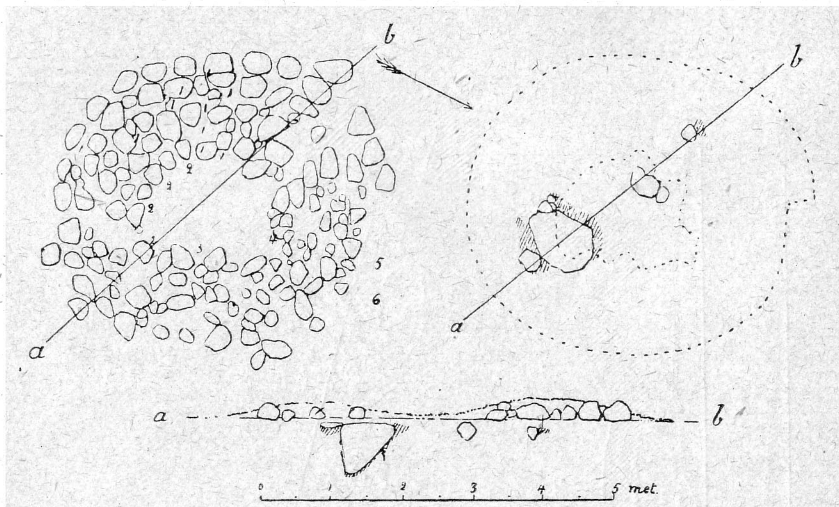
[2]) Rautakautisista kiviroukkiohaudoista katso seuraavaa lukua, siv. 61. — Vrt. myös edellisessä, siv. 40—41.

Kuv. 26. Kumpukalmisto („ättehögar"). Ahvenanmaa, Godby.

Kuv. 27. Köönikänmäen kalmiston kartta. Kokemäki. ⁘ = Hautakumpuja.

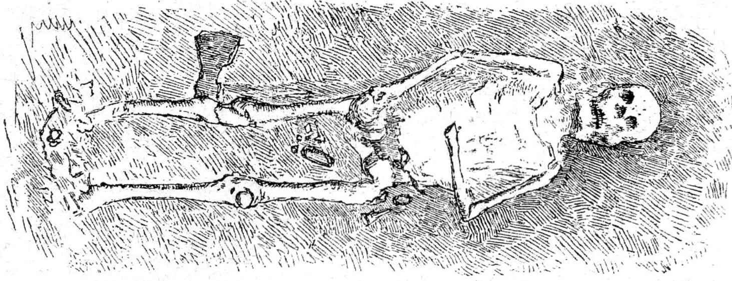
Myöskin Suomen m a n t e r e e n kumpuhaudat ovat enimmäkseen ryhmissä. Laitilan Untamalassa niitä on pienellä harjulla 33, Lempäälän Päiväniemessä n. 100, Kokemäen Köönikänmäellä 22, kuv. 27, Sääksmäen Rapolan harjun rinteellä n. 40 j.n.e. Ne ovat laveita ja matalia, 4—12 m. halkaisijaltaan, 30—70 cm. korkeita. Rakenteena on kiviä ja maata, joten kummut ovat kivensekaisia maakumpuja, kuv. 28. Mikäli tunnetaan, sisäl-

Kuv. 28. Kivensekainen maakumpu. Nousiainen, Palonkylä.

tävät ne poikkeuksetta polttohautoja, ja yhdessä kummussa on useimmiten monen vainajan luita, joten ne ovat yhteishautoja. Poltettujen luiden ohessa on runsaasti kalustoa, osaksi eri aikuista, jolloin kummussa on pari eri aikuista hautausta. Luukipenet ovat kummussa eri korkeuksissa, ei alkuperäisen pintamaan aila. Vain Laitilan Untamalassa ja Kansakoulumäellä tunnetaan hautakumpuja, joissa luut ovat haudatut kummun alle itse maaperään kaivettuun matalaan kuoppaan. Tällöin on kuoppa toisinaan laakakivellä peitetty, joten kumpu on todellinen hauta m e r k k i, ei siis itse hauta.

N u o r e m m a l l a rautakaudella ovat Suomen mantereella

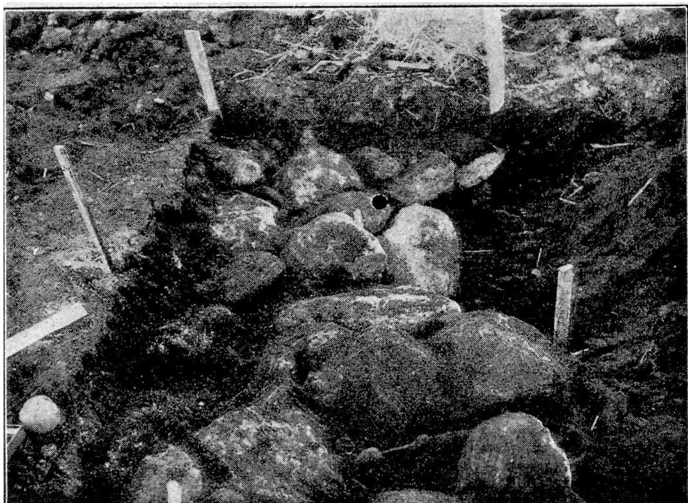

Kuv. 29. Ruumishauta. Mikkeli, Tuukkalan kalmisto.

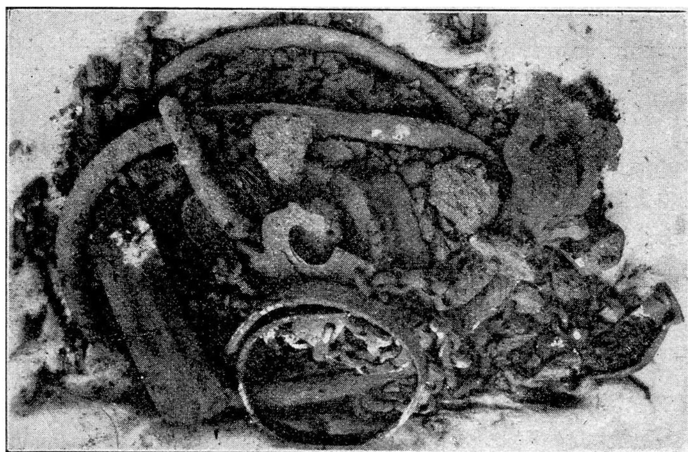
kalmistot kaikki maanalaisia, eikä niissä ole mitään maanpäällisiä merkkejä. Haudat ovat joko yhteisiä kenttiä (polttokalmistoja) tai yksityisiä (ruumishautoja) n. 50—70 cm. syviä kuoppia, joihin vainaja on pantu makaavaan asentoon, kuv. 29, erikoisessa puuarkussa (Eura, Perniön Ylikylä) tai laakakivialustalle (Maarian Saramäki). Karjalassa, jossa Laatokan luoteisrantamalla tällaisia ruumiskalmistoja tunnetaan runsaasti Sortavalan, Kaukolan, Kurkijoen, Hiitolan, Sakkolan ja Käkisalmen y. m. pitäjissä, on vainajan asuntona joskus avarampi

Kuv. 30. Kalmistomäki. Laitilan kirkonkylä.

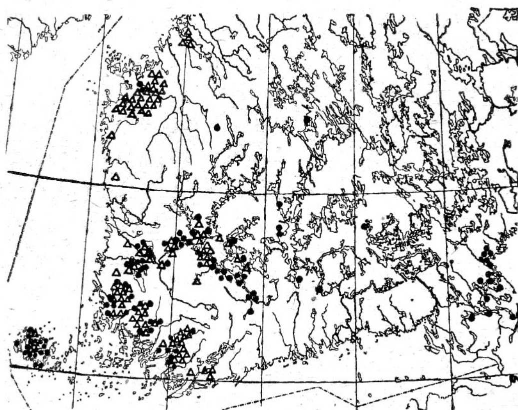
Kuv. 31. Kiveystä nurmen alla polttokalmistossa. Kaarina, Ristimäki.

Kuv. 32. Esineitä polttokalmistosta, valokuvatut siinä asemassa kuin ne olivat löydettäissä. Kaarina, Ristimäki.

puusalvos, jossa on 2—3 vainajaa yhdessä haudassa. — Vainajaa ei ole asetettu makaamaan ilmansuuntaa säännöllisesti silmällä pitäen. Yleinen on kuitenkin suunta itä-länsi.

Vanhimmat n. s. kenttäkalmistot ovat polttokalmistoja. Ne sijaitsevat päivänpuoleisilla loivasti viettävillä mäkikohdilla, jotka ovat kivikkoisia ja kuivia, kuv. 30. Turpeen alla on n. 10—40 cm. vahvuinen nokinen kalmistomaa, jossa on runsaasti palaneita luita, saviastianpaloja, helyjä, enimmäkseen valkeassa pahoin turmeltuneita, vääntyneitä rauta-aseita y. m. s.,

Kuv. 33. Rautakauden kalmistojen leveneminen Suomessa. Europaeuksen mukaan.

kuv. 31. Kalmiston ylärajana kohta turpeen alla on usein selvästi asetettu kivitys, muistuttava suuresti nykyaikuista katukivitystä, kuv. 32. Alaspäin erottaa helposti kalmisto- ja löytöalueen rajan pitelemättömästä pohjamaasta, joka on kovaa, kelitaista, yksiväristä. Harvoja yksityisiä kuopanteita lukuunottamatta on kalmistokerrosta tuskin koskaan 60 cm. syvemmässä pinnasta lukien.

Kenttäkalmistoja on otaksuttavasti kaikkien vanhempien esihistorialliseen aikaan asti ulettuvien kyliemme liepeillä, joten ne ovat tavallisimpia mutta myös arvokkaimpia historiantakaisia

muinaisjäännöksiämme. Niiden leveneminen näyttää samassa rautakautisen asutuksemme levenemisen. Viereisellä kartalla, kuv. 33, on merkitty rautakauden kalmistojemme leveneminen, erikseen ne, joissa on löytöjä vanhemmalta ajalta kuin v. 700 j. Kr., erikseen pakanuuden loppujakson haudat. Vanhimmat kenttäkalmistot ovat v. 100—200 j. Kr. (Nakkilan Penttala), nuorimmat Länsi-Suomessa v. 1150 vaiheilta (Perniön Ylikylä, Maarian Virusmäki y. m.); Karjalan ruumiskalmistot ulottuvat v. 1350 vaiheille asti, jolloin kristillinen hautaustapa pääsi voitolle.

Kenttäkalmistoissa kuvastuvat erilaiset hautatavat. Muutamissa tapauksissa on vainaja poltettu veneessään, josta on lukuisasti niittausnauloja jälellä (Perniön Ylikylä, Kaarinan Ristimäki). Tapa on maahamme epäilemättä levinnyt lännestä käsin, Skandinaviasta. — Väliin on kenttäkalmistoissa maahan kaivettuja pieniä kuoppia, jotka ovat polttorovion jätteillä täytetyt, ympäröiväin paikkojen ollessa ilman kalmistomaata (Köyliön Tuhkanummi). Tällaiset kalmistot muistuttavat Skandinavian rautakaudella tavattuja palopilkkuja (»brandpletter»).

Kenttä-polttokalmistot ovat yleisiä Itämeren maakunnissa ja Itä-Preussissa, jota vastoin niitä Ruotsista ei tunneta. Kumpukalmistoille ja kiviroukkiohaudoille ovat sen sijaan enimmät vertauskohdat Ruotsista saatavissa.

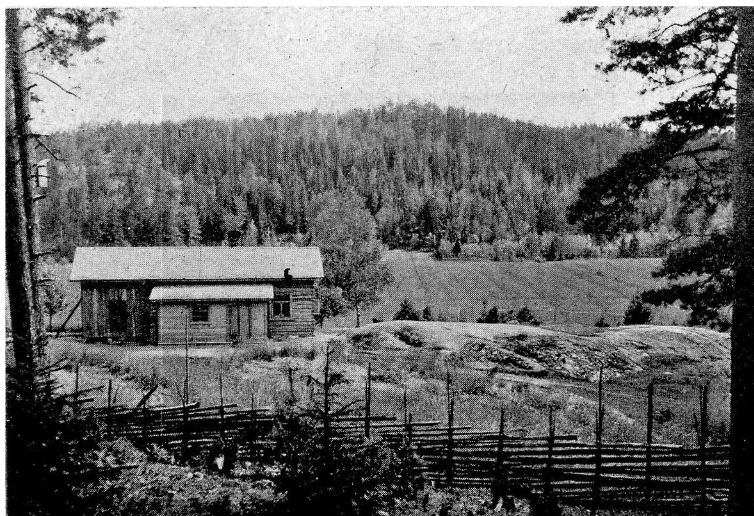
Kirjallisuutta: A. HACKMAN, *Die ältere Eisenzeit in Finnland I.* HJ. APPELGREN-KIVALO, *Suomalaisia pukuja nuoremmalta rautakaudelta I.* TH. SCHVINDT, *Tietoja Karjalan rautakaudesta.* — Lyhyt yleisesitys: A. HACKMAN, *Selitys karttalehteen 50—51,* Suomen kartasto v. 1910. Muita artikkeleja, ks. lopussa olevan bibliografian numerot: 12, 25, 35, 73, 97, 98, 99, 101—106, 114—118, 121, 124, 126, 128, 130, 136—139, 181, 183, 187, 216, 219, 221, 224—226 y. m.

3. Hiidenkiukaat.

Kuten moni muu kiinteitten muinaisjäännösten erikoisnimi, on nimitys hiidenkiuaskin alkuaan kansanomainen, sittemmin

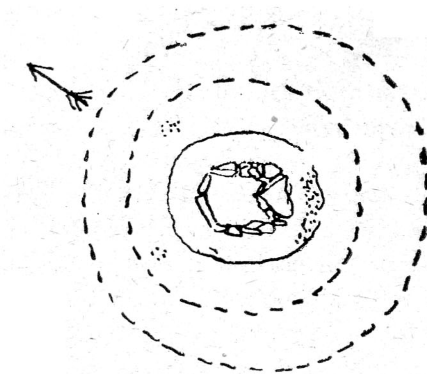
tieteessäkin omaksuttu. Toisia nimityksiä samalle muinaisjäännösryhmälle ovat »vare», »jättiläisenhauta», »jäturkasti», »kruunu», »nunnantarha» y. m.

Hiidenkiukaat ovat Suomen silmiinpistävimmät ja näkyvimmät muinaisjäännökset historiantakaiselta ajalta. Ne ovat kiviroukkiohautoja, jotka monasti sijaitsevat korkeimmilla vuorenhuipuilla, kauvas näkyvillä paikoilla, kuv. 34, ja voivat läpimitaltaan olla jopa 30 m. Muoto on enimmäkseen kekomainen, korkeus vaihtelee n. 70 cm. ja 2—3 m. välillä. Aarteenkaivajain runtelun merkkinä on nykyisin niitten keskellä usein melkoinen kuoppa. Alkuaan on laki ollut tasainen, ja jonkun verran on roukkioita vielä koskemattomina, vaikka roukkiot juuri silmiinpistävyytensä vuoksi ovat olleet aarteenkaivajain touhulle erikoisen alttiit.

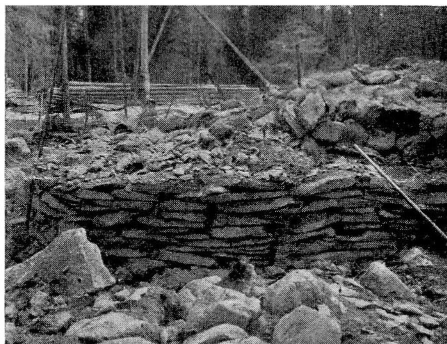

Kuv. 34. „Veitakkalan kruunu" vuoren laella. Uskela.

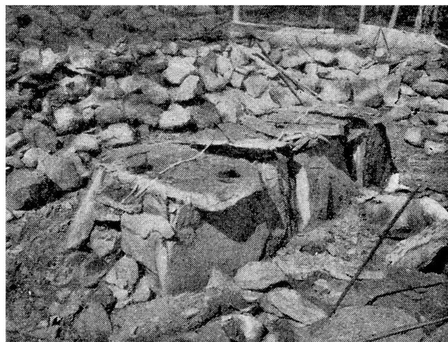
Hidenkiukaat ovat kasatut eri kokoisista kivistä. Pohjalla olevat kivet ovat enimmäkseen suurimmat, ylemmät kivet ovat

Kuv. 35. Hiidenkiukaan pohjapiirros. Lappi, Kivikylä.

Kuv. 36. Seinämäinen kivilatomus kivivareen sisässä. Eura, Lähteenmäki.

Kuv. 37. Paasiarkku, 3,30 m. pitkä, Euran Lähteenmäen kivivareessa.

n. ihmisen pään kokoisia. Yleensä kivet ovat ilman järjestystä asetetut, mutta joskus on roukkion seinä huolekkaasti ladottu (Närpiö, Petolahti), kuv. 36. Useimmiten on ympäryskehä erikoisesti ladotuilla kivillä merkitty.

Roukkioiden rakenne tuntuvasti vaihtelee. On sellaisia, joissa roukkio on kasattu suuren maaperäisen kiven, n. s. silmäkiven, ympärille. Polttorovion jätteet on tällöin usein kerätty juuri kiven juurelle. On toisia joissa on pari silmäkiveä, mutta usein sellainen kokonaan puuttuu. Roukkiossa on silloin tavallisesti — ei aina — 1 tai 2, jopa 4:kin laakakivistä tehtyä arkkua, kuv. 37, miehen mittaisia tai lyhyempiä. Roukkiot ovat silloin olleet kahden tai useamman vainajan asuntona. On luultavinta, vaikka tietoja ei riittävästi vielä ole, että vanhimmissa hiittenkiukaissa ovat arkut pisimmät, koska niissä nähtävästi on haudattu vainajat polttamatta ja makaavaan asentoon[1]. Kun ennenpitkää ruumiinpoltto tuli yksinvallitsevaksi, voitiin arkku tehdä pienempi tai siitä kokonaan luopua. Luunsiruset on tällöin pantu joko suoraan maahan, tai parin laakakiven väliin (Harjavalta) tai mahdollisesti hautauurnaan. Esineet, s. o. kalusto, on pantu joko samaan paikkaan tai syrjemmälle. Kun haudat useimmiten ovat myöhemmin ryöstetyt, ovat ne nyt enimmäkseen tyhjät kalustosta. Ei kuitenkaan ole mahdotonta, että niissä ei aina alkuaankaan ole kalustoa ollut, sillä on tutkittu hiidenkiukaita, joissa huolellisesta tutkimukseta huolimatta ei ole löydetty edes poltettujen luitten siruja (Sibbo, Stenskyberget). Osa roukkioista voinee niinmuodoin olla vain hautamerkkejä, »kenotafioita», rakennetut vainajille, joita syystä tai toisesta ei ole voitu kotiseudulleen haudata, esim. Euran Lähteenmäki, jossa roukkion rakenne oli suuremmoinen: sen sisässä oli 9 × 4 ½ m. laaja ja n. 70 cm. korkea kiviaitaus, mutta mitään esinelöytöjä ei tavattu.

Ruotsissa on tutkittu kumpuhautoja, joita ilmeisesti on myö-

---

[1]) Harjavallassa (?) (S. M. 1906: 44) Kirkkonummella (F. M. 1908: 95—96; 1909: 11). Euran Lähteenmäellä, jossa roukkiossa, minkä kes. 1918 tutkin, oli kaksi arkkua, toisessa poltettuja luita, toisessa, 3,60 m. pituisessa arkussa, ei enää mitään merkkejä ruumiista.

hemmin esihistoriallisena aikana laajennettu uutta hautausta varten, joka on tehty kummun pintaan. Kumpua on tällöin korotettu uusilla multakerroksilla. Mahdollista on, että hiidenkiukaisiin nähden erinäisissä tapauksissa asian laita on sama, sillä väliin on roukkion pohjalla useita sisäkkäisiä kivikehiä, kuv. 35. Sisin kehä ehkä on alkuperäisen roukkion reunus, ulommat laajennettujen roukkioiden. Tämä selitys ei kuitenkaan ole ainoa mahdollinen.

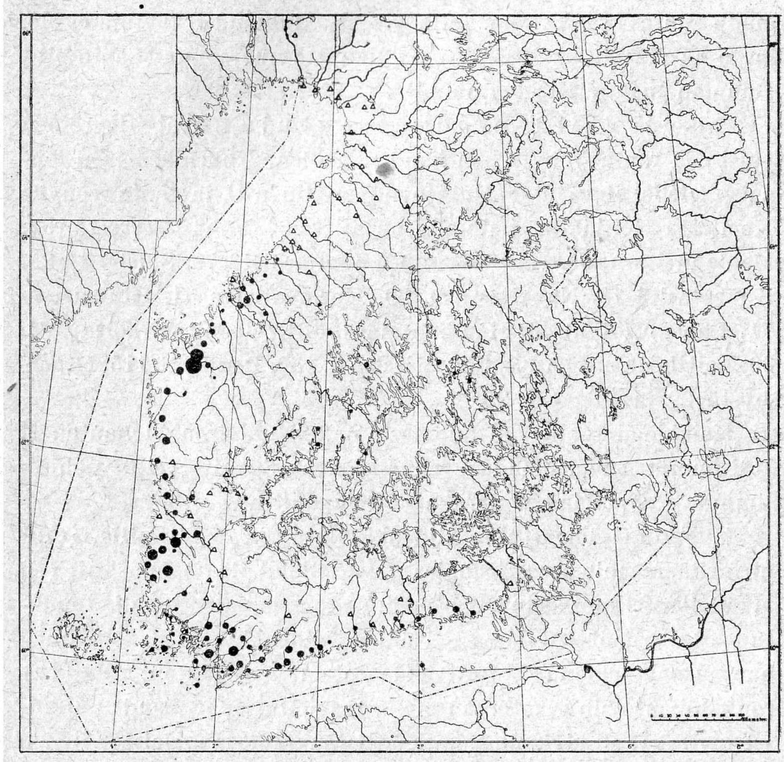

Kuv. 38. Hiidenkiuas Kiukaisten Paneliassa.

Suomesta tunnetaan myös nelikulmaisia, yleensä matalia, kiviroukkioita. Kiviä on niissä vain kahdessa kolmessa kerroksessa ja niiden laki on tasainen. Sivujen pituus on n. 3—4 m. Niitä on Uudenmaan ja Varsinais-Suomen rajapitäjistä, ja löydöistä päättäen ne ovat 300—600 luvuilta j. Kr.

Pyöreissä roukkioissa voidaan niiden aseman ja luonteen nojalla erottaa kaksi ryhmää: 1) suuret kekomaiset, vuorten laella kalliopohjalla, ja 2) matalat, tasaisemmat, mäkipaikoilla ruoho- ja kanervakasvuisilla rinteillä. Edelliset ovat nähtävästi

pronssikautisia ja niiden asema viittaa lähinnä merenkulkua harjoittavaan kansaan. Jälkimmäiset ovat ainakin enimmäkseen varhemmalta rautakaudelta (v:een 600 j. Kr.) ja todistavat maanviljelysasutusta. Niistäkin on pronssikauden löytöjä ta-

Kuv. 39. Suomen hiidenkiuasten levenemiskartta. Kirj. tekemä.

vattu, joten roukkion pelkän ulkomuodon nojalla ei voi varmaa sanoa ajasta jolloin se on tehty. Kivikautisia alkuperäisiä löytöjä ei hiidenkiukaistamme kuitenkaan tunneta; myöskään ei niitä nähtävästi ole enää nuoremmalla rautakaudella (jälkeen v. 700 j. Kr.) hautamuotoina käytetty. Käyttöaika on siis n. 1500 e. Kr.—600 j. Kr.

Suomen hiidenkiukaitten leveneminen näkyy kartasta, kuv. 39. Huomaamme niiden levenemisen olevan merenrantaisen. Silmällä pitäen maan nousemissuhteita voi päättää että ne rakentamisaikanaan ovat olleet vieläkin lähempänä rantaa. Hauska havainto niiden ikään nähden on huomio, että ne esiintyvät alemmalla rantavyöhykkeellä, jolta yleensä kivikauden löytöjä ei ole, joten ne siitäkin päättäen ovat kivikautta nuorempia (Lapin pit., Rauman maas., Kirkkonummi).

Erikoisia h i i d e n k i u v a s s e u t u j a ovat Kyröjoen suisto ja rantavyöhyke sen kahden puolen, Kokemäen joen lounaispuolella oleva alue Uuteenkaupunkiin asti ja rantavyöhyke Kemiöstä Helsinkiin. Laihialta on niitä 554, Vähästäkyröstä 152, Maalahdelta n. 50, Närpiöstä 49, Lappfjärdistä 79, Sidebystä 25, Kokemäeltä 18, Nakkilasta n. 30, Harjavallasta 41, Kiukaisista 71, Lapista (T. l.) 46, Rauman maas. 101, Uudeltakirkolta T. l. 60, Laitilasta n. 140, Kemiön saarelta n. 130, Perniöstä 115, Degerbystä 29 ja Inkoosta 25.

Kaikkiaan tunnetaan Suomesta n. 2,200 kiviroukkiohautaa [1]). Itäisimmät Suomenlahden rannalla ovat Säkkijärveltä, pohjoisimmat Pohjanlahden perukassa Kuivaniemen pitäjästä.

Myöskin sisämaasta on hiidenkiukaita [m. m. Virroilla, Tuusniemellä, Maaningassa, Kuopiossa, Korpilahdella (?) Jämsässä (?)] mahdollisesti merkkeinä Kyröjoelta pronssikauden lopulla tapahtuneesta kolonisatsionista. Näiden hiidenkiukaiden todellinen hautauspaikkaluonne ei kuitenkaan ole aivan ehdoton, sillä kiviroukkiohautoihin sekotetaan monasti luontaiset jääkauden aikuiset kivirakat eli kivipellot, kaskeamisroukkiot, lappalaisten lieden sijat j. m. s. Sisämaan jotenkin yleisistä kiviroukkioista voinee »hiidenkiukaina» pitää tuskin muita kuin osan juuri mainituista.

Kiviroukkiohautamme ovat siis nimenomaan rantavyöhykkeen muinaisjäännöksiä. On sen vuoksi sangen ymmärrettävää, että ne Suomessa edustavat läntistä, lähinnä skandinavista kult-

---

[1]) Pohjanmaalla n. 900, Satakunnassa n. 450, Varsinais-Suomessa n. 600, Uudellamaalla ja Viipurin läänin länsikolkassa yhteensä n. 320.

tuurimuotoa. Ne ovatkin Skandinaviassa erinomaisen yleisiä, m. m. Upplannin seuduilla. Niiden rakenne, hautaustavat, vieläpä kalustokin ovat aivan yhdellaisia Pohjanlahden kahden puolen. Ainakin osaksi ovat siis Suomen hiidenkiukaat katsottavat Suomen esihistoriallisen germanisen asujamiston muistoiksi. Näitä muinaisjäännöksiä on myös muutamia Hiidenmaalla ja Muhusaarella; Pohjois-, Keski- ja Itävenäjältä ne sen sijaan ovat tuntemattomia.

Kirjallisuutta: A. M. TALLGREN, S. My. A. XXV: 1 s. 153—157. S:A, Lännetär u. j., II, s. 251 seur. S:A ja A. L. LINDELÖF, *Uudenmaan pronssikausi.* S:T, *Satakunnan pronssikausi* S. My. A. XXVII 164 ss. A. M. TALLGREN, Hembygden, 1913: 43—44. Vrt. myös Kirjallisuusluettelo, n:ot 2, 10, 15, 23, 36, 42, 56, 63, 65, 72, 84, 85. 88, 95, 96, 100, 102, 106, 116, 127, 131, 135, 144, 151, 185, 188, 193, 208, 213—215, 221 y. m.

IV. USKONTO JA YHTEISKUNTA.

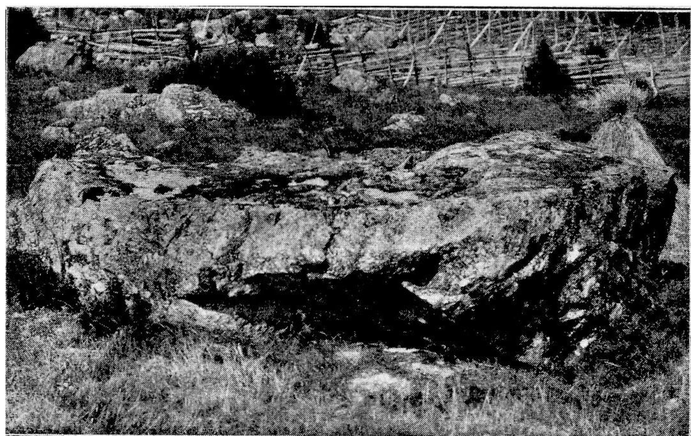
1. Uhrikivet.

JULIUS ja KAARLE KROHNIN teoksessa »Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus» on sivulla 31 selostus uhrikivistä, joita virolaisissa pyhätöissä ennen on ollut: »Yksinäisiä uhrikiviä mainitsee KREUTZWALD olleen jokaisessa kylässä, jokaisen talon luona; niitä nimitettiin Ukon kiviksi. Keväisin oraitten noustua ja syksyisin elonkorjuun jälkeen oli kivelle uhri tuotava; myös teuraista piti sisukset sinne viedä. —— Wörunmaalla Räpinan pitäjässä esim. on muutaman kylän aidan nurkassa suuri kivi, jolle ohitsekävijät tuovat uhreja».

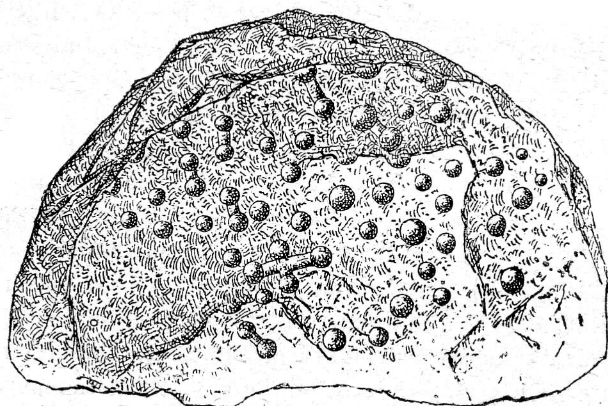
Myöskin Suomesta tunnetaan tuollaisia luontaisia uhrikiviä. Mainitussa teoksessa sivu 38 kerrotaan sellaisesta kivestä Ilomantsin kirkonkylässä [1]). Kiven luona oli uhrattu vainajille, jotka asuivat kiven alla, kopeekoita ja tinaliuskoja. Samallaisen uhrikiven on toht. TH. SCHVINDT v. 1917 kuvauttanut (kuva 40) Räisälän Kivipellon kylästä. Kivi on Matti Kaijan kujatien itäpuolella olevassa kivikkoisessa pellossa. Se on n. 67 dm. pitkä, 35 dm. leveä ja n. 1 m. korkea. Kiven juurella olevaan lokeroon on ollut tapana uhrata lehmän ensimäinen pihkamaito ja myös naisen maito, joten kiven palvonta tässä tapauksessa ehkä on

---

[1]) »Immosen kivi», Virittäjä 1900: 58 kuva. Muita tietoja uhrikivien käytöstä Suomessa, esim. S. My. A. V: 53, XI: 106, XXII: 193. — Inkerissä, Kattilan Isokivi, kuv. J. LUKKARINEN, *Inkeriläisten praasnikat,* Kansanrunousseminaarin julkaisuja II, s. 76, 79.

Kuv. 40. Luontainen uhrikivi. Räisälä.

Kuv. 41. Uhrikivi. Kalvola.

ollut yhteydessä hedelmällisyyskultin kanssa: maan palvelu kaiken elättäjänä.

Kyseessä olevat kivet ovat yleensä kutakuinkin tasaisia; joka tapauksessa ovat ne täysin luontaisia kiviä. Mutta niitten lisäksi tunnetaan Suomesta erikoisia muodosteltuja uhrikiviä, joiden pintaan on kaiverrettu kupintapaisia kuoppia ja ojanteita uhrivoiteen säilytystä ja uhriveren juoksutusta varten. Tällaisia kiviä, jotka nähtävästi kokonaisuudessaan ovat esihistoriallista perua, tunnetaan Suomesta nyt 20 kappaletta. Mainittakoon muutamia:

Mynämäen Raimelassa on Harskan maalla kaksi uhrikiveä, joista toisesta maist. E. Saarimaa ohimennen Kotiseudussa v. 1910 siv. 364 mainitsee, että uhrikiveä on uhrieläinten verellä voideltu. Maist. Saarimaan ilmoituksen mukaan molemmat uhrikivet ovat melkoisen tasaisia maakiviä, toinen 1,1 m. pitkä n. 70 cm. leveä, toinen neliskulmainen, sivut n. 50 cm. pitkät. Edellisessä kivessä on 24, toisessa 45 pyöreätä kuoppaa, n. tuuman syvyisiä ja läpimitaltaan n. 6 cm. — Toinen kivistä kuuluu olevan rapakiventapaista kiveä, mutta kertoja »ei voi ymmärtää, että kuopat olisivat muuta kuin ihmiskäsin tehtyjä». — Kumpikin kivi on omalla kivisellä kankarellaan. — Tiedon siitä, että kiviä on uhriverellä voideltu, on antanut vanha muinaismuistojen taitaja, suntio J. Lindqvist. Muitten paikkakuntalaisten tiedossa ei ole mitään kiviin liittyviä tapoja.

Uhrikivi, joka aikanaan on sijainnut Kalvolan Heinun kylän Puhkan talon kivikkoisessa mäkihaassa, mistä se sitten siirrettiin Rauhalahden kartanoon, lahjoitettiin talvella 1917 valtioneuv. Eliel Aspelin-Haapkylän perikunnan puolesta Kansallismuseoon. Kivi on kiillepitoista gneissiä, se on n. 140 cm. pitkä, 100 leveä ja 2 dm. paksu, ja sen toisella puolella on n. 40 pyöreätä kupintapaista syvennystä, joista muutamat ovat toisiinsa yhdistetyt. — Vieressä oleva kuv. 41 on vanhan piirroksen mukaan tehty eikä täysin tarkka. Nykyajan ihmisille oli kiven käyttö ja merkitys täysin tuntematon.

Nivala. Maist. A. Europaeus mainitsee kertomuksessaan

Haapajärven kihlakunnan muinaisuudesta (II: 35) Muinaismuistoyhdistyksen arkistossa eräästä kivestä Nivalan Pirttirannan Arolan talon kiukaassa. Se on n. 1 m. pitkä ja n. 20 cm. paksu ja leveä, kulmikas, tasasivuinen kivi, jossa on 2 kupintapaista syvennystä, 5 à 6 cm. läpimitaten ja 2,5 cm. syviä. Toisen laitoja pitkin on konsentrisia uurteita ja sen pohjalla on kohoke. Kivi oli löydetty talon pellosta Pynttälän vanhalta talonpaikalta. Sen arveltiin olleen talon lattiassa ja padan koukun navan siihen reiät hanganneen. »Muistuttavat kuvista päättäen koko suuresti älvkvarnar», lisää tiedonantaja.

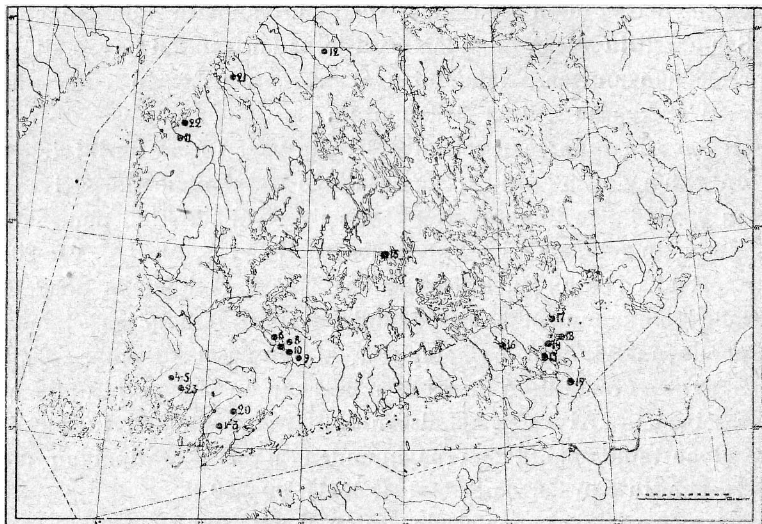
Savosta tunnetaan toistaiseksi vain yksi varma uhrikivi. Se on Kangasniemen Puulasalmen Itätalon maalla. Kivessä on 9 reikää, ja taikauskoiset sitä palvelevat uhreilla, panemalla kuhunkin reikään eri lajia vuoden saalista (S. My. A. VI: 20).

Räisälän Hovinsaarella on mäen korkeimmalla kohdalla lähellä pakanuuden aikuista kalmistoa suuri, n. 2 m. korkea maaperäinen kivi, jonka yläpinnassa on runsaasti kuoppia. Toht. Schvindtin suullisen ilmotuksen mukaan on kiven pinta hieman rosoinen. — Kiven ja kalmiston välillä on toht. Schvindt esiin kaivauttanut nähtävästi pakanuuden aikuisen uhripaikan jätteet, josta hän kertoo S. My. A. XIII: 59—60.

Jäärsken kappalaisvirkatalon lähellä on korkealla Ukonvuorella isohko irtain kivi, »Jörölän kivi», jonka pinnassa toht. U. T. Sireliuksen suullisen ilmotuksen mukaan on runsaasti matalan kahvikupin tapaisia syvennyksiä. Ainakin kertojan lapsuuden aikana oli ohikulkijoilla tapana hakata kivillä kuoppia syvemmiksi.

Ähtävän pitäjässä Ähtävän joen Pölsiorsenissa on maist. V. Forsblomin valokuvauttama uhrikivi, »Tvättsteinin». Siinä on yksi soikea kuoppa, suuri, 5 × 15 cm ja syvä, 30 cm. Kuopassa on aina vettä ja siihen uhrataan loitsuja saneltaissa kuparilantteja ja neuloja. Vedellä pestään kipeitä paikkoja, m. m. silmiä. Tähän mahdollisesti verrattavia ovat Gottlundin (I: 234) tiedot, että Tyrvännön Jylhäkalliossa on »lampaan jälki», johon on uhrattu, ja Rautalammin Kilpimäessä kolo vuoressa, johon

on rahoja uhriksi pantu. Myös muistuu tässä mieleen pari mainintaa Gananderin Mythologia Fennicassa: Hattulassa on kivi, jossa sadevesi kerääntyy syvennykseen, minne monet silmätautiset uhraavat neuloja ja peseytyvät sen vedessä (»uhripaikat»). »Kipumäellä» on

Kuv. 42. Suomen uhrikivien levenemiskartta. Kirj. tekemä.

»Kivi on keskellä mäkeä,
Tuosa on reikeä yhexän,
Joka reikä keskinäinen,
Yhexän sylen syvyinen.
Sinnek' kipuja kiistän»!

Suomen, tunnettujen uhrikivien levenemisalue, kuv. 42, on hajanainen: selvää on, että uhrikiviä, joita ei tunneta, vielä löytyy Suomessa ehkä useoitakin. Mutta toiselta puolen voi otaksuttujen uhrikivien joukossa olla sellaisiakin, joiden kuopat ovat syntyneet **rapautumalla** ja jotka siis ovat luontaisia ilmiöitä. Ainakin on **sellainen eräs** Kivennavalta ilmotettu uhrikivi, jonka

kuopat toht. J. AILION tutkimuksen mukaan ovat rakeisessa kivessä muodostuneita rapautumisjälkiä. Samallainen on »Paholaisen väk'kivi» Virolahdella, josta toht. J. RINNE on jättänyt Kansallismuseoon kuvan ja tietoja. Olisi erittäin suotavaa, että saataisiin ainakin hyviä valokuvia Suomen kuopallisista uhrikivistä.

Sen tapaiset uhrikivet, joita tässä on selostettu, eivät ole harvinaisia Suomen ulkopuolella. Skandinaviassa (S. M. 1895: 3), Keski- ja Länsi-Europassa (etenkin Englannissa) sekä Välimeren maissakin ne ovat jotenkin yleisiä [1]). Välimeren itäpohjukasta on kulttuurivirtaus kulettanut niitä kauvemmaksi itäänkinpäin m. m. Kaukasiaan, Altaille ja Sajanin vuorille. Sen sijaan uhrikivet kivettömyyden vuoksi ovat Itä-Europassa ylen harvinaisia. Uralilta en niitä tunne yhtään, mutta niitä tunnetaan Valdain ylänköalueelta 5. Itämerenmaakunnissa niitä myös on, joskaan ei niistä ole tarkempia tietoja. M. m. on toht. AILION tiedon mukaan yksi sellainen Räävelin Linnamäellä, ja siinä on useita kuoppia; R. HAUSMANN mainitsee Saarenmaalta graniittikiviä, joissa on kuoppia. Muualta Europan Venäjältä nämä kivet melkein kokonaan puuttuvat [2]). Kokonaisuutena katsoen muodostavat siis Suomen ja Valdain uhrikivet koillisen haarauksen lännestä saapuneesta kulttuurivirtauksesta.

V a n h i m m a t näistä uhrikivistä ulottuvat epäilemättä kivikaudelle, myös Skandinaviassa, jonka kiviajan hautojen kattopaasissa on joskus uhrikuoppia (»älvkvarnar») tavattu. Siellä on niitä tehty vielä pronssikaudella — lukuisasti m. m. kalliopiirrosten yhteydessä — ja todennäköisesti rautakaudellakin hautalöydöistä päättäen. Mitään suoranaista tietoa siitä, että niitä olisi historiallisena aikana tehty [3]), ei ole, ja ainakin Suomeen nähden se tuntuu hyvin vähän uskottavalta. Sen sijaan

---

[1]) Vrt. O. MONTELIUS, *Der Orient und Europa*, s. 27.

[2]) Etelä-Venäjällä niitä on jokunen. Vrt. НИДЕРЛЕ, Человѣчество въ доист. врем., siv. 123.

[3]) Syvennetty kyllä, vrt. yllä tieto Jääskestä.

on lukuisia todistuksia, m. m. Skandinaviassa, siitä, että valmiita uhrikiviä on uhrivoilla tai verellä voideltu taikauskoisessa tarkotuksessa myöhäiseen aikaan asti. Sellainenhan tieto on Suomen ruotsalaisalueenkin uhrikivestä Ähtävältä.

Kuten mainittiin, kutsutaan näitä kiviä Ruotsissa nimellä »älvkvarnar». Älva merkitsee keijukaista. Kansantarujen älvat asuvat yleensä lähellä ihmisasumuksia kivien tai maakumpujen alla, näyttäytyvät iltasin soittaen ja tanssien niityillä kukkien keskellä. Keijuille juuri on uhreja kannettu uhrikivien kuoppiin. Niihin on pantu rasvaa (voita, ihraa), verta, pikkurahoja, nuppineuloja y. m. sairaan puolesta, jota tahdottiin parantaa, ja loitsija kulki loitsuja mumisten kiven ympäri (Vitterhets Akademins Månadsblad 1873: 119). (Ruotsalainen muinaistutkija G. Ekholm pitää näitä menoja vainajain palveluna; uhrikuoppiin on pantu ruokauhreja kuolleille. Ymer. 1916: 307). Lappalaisten seitojen palvelussa on niitä muistuttavia menoja. Toht. T. Itkonen on Utsjoella nähnyt seitakiven, joka jossain määrin muistutti ihmispäätä. Sille oli sen sivulle tehty silmäksi kuoppa, joka on n. kahvikupin kokoinen ja siis tavallaan on uhrikiven kuoppa, vaikka se tässä nähtävästi on nimenomaan silmäksi tehty. Kuvan kivestä, maist. L. Hannikaisen ottaman, on U. Holmberg julaissut Lappalaisten uskonnossa, siv. 42. — Lappalaisten on tapana rasvalla voidella seitaansa ulkoa päin ja panna silmään uhriksi metallia, nappia y. m. s. Koko tämä seitojen palvelu on lappalaisilla arvattavasti ikivanhaa perua, joskin siihen on voinut sekaantua skandinavisia piirteitä. Vastaavia tapoja on toht. Holmberg kuitenkin todennut samojedienkin uskomuksissa.

Että Suomen uhrikivet ovat läntisen kulttuurivirtauksen tuotetta, se tuli jo mainituksi. On todennäköistä, että ne eivät ole suomalaisen, vaan maamme sitä vanhemman asutuksen muistoja. Suomalais-ugrilaisten kansojen uskonnoissa ei näet tunneta piirteitä, jotka liittyisivät uhrikivien kuoppiin. Sellaiset tavat ovat sen sijaan luonteenomaisia germaniselle ja skandinaviselle mytologialle, josta ne ovat Suomeen lainautuneet. Vie-

läpä vuorten väet ja kiville uhraukset, sellaiset, joista kirjoituksen alussa oli puhe, ovat Kaarle Krohnin mukaan rinnastettavat skandinavien pitämyksiin. Suomenkin ruotsalaisalueen kansanomaisesta kivien kultista on esimerkkinä esim. Oravaisten »Radbandsten», jonka T. E. Karsten on julaissut Finsk Tidskrift 1912 (Bd. 73) s. 167 ja kuvannut Tiedeseuran Acta XLV: 2, siv. 41. — Gottlundin muistiinpanoissa (I: 161) mainitaan toinen samantapainen kivi ruotsalaiselta Pohjanmaan rannikolta: n. s. »Fläsksten» Uudenkaarlebyyn Moenilla, Pelatin talosta n. 70 syltä itään. Se on 6 syltä korkea, saman levyinen ja 12 jalan korkuinen, ja sen laella on muka suuri syvennys johon 5 miestä voi piiloutua. Reinholm (kokoelmat 68, tietää että kivi yleisesti tunnetaan uhrikivenä.

Hembygdenissä 1916 s. 63 kertoo Jacob Tegengren uhrikivestä Vöyrin Bergbyn kankaalla. Sen luo keräántyvät nuoret vapunpäiväksi, kellokulkuset käsissä. Kivelle kerättiin kuivista oksista rovio mikä sytytettiin. Näin meneteltiin vielä n. kymmenkunta vuotta sitten.

Ei ole mahdotonta, että uhrikuopilla on ollut muitakin kuin uskonnollisia tarkotuksia, mutta niiden kulttiluonne palautuu kaukaisiin aikoihin.

On huomautettu, että ne uhrikivistä, jotka ovat tehdyt esihistoriallisten hautojen läheisyydessä oleviin kiviin tai dolmeneihin ovat tehdyt ruuan ja juoman asettamiseksi vainajille, joiden arveltiin edelleen elävän haudoissa inhimillisten tarpeiden alaisina. Toisissa tapauksissa on uhrikivillä, milloin ne eivät ole hautojen yhteydessä, lähinnä ehkä jonkinlaisen alttarin luonne, ja niille on asetettu uhriksi keitettyä lihaa ja lientä (Arthur Hjelt, Suom. Tiedeak. es. ja ptk. 1913: II, s. 60). Ruotsin pronssikauden kalliopiirroksissa on niitä usein yhdessä muitten uskonnollisten merkkien, jalankuvioiden y. m. s. kanssa.

Kirjallisuutta: A. M. Tallgren, *Suomen uhrikivet.* (Kotiseutu 1917: 95—102. Lisäksi Vöyri (Hembygden 1916: 63) ja Nousiainen, Ojankulma, Kissankupin kallio (neiti Huntuvaaran ilmoitus.) — Vrt. Tiedes. Bidr. 33 s. 38—39 Honkilahti. — Ulko-

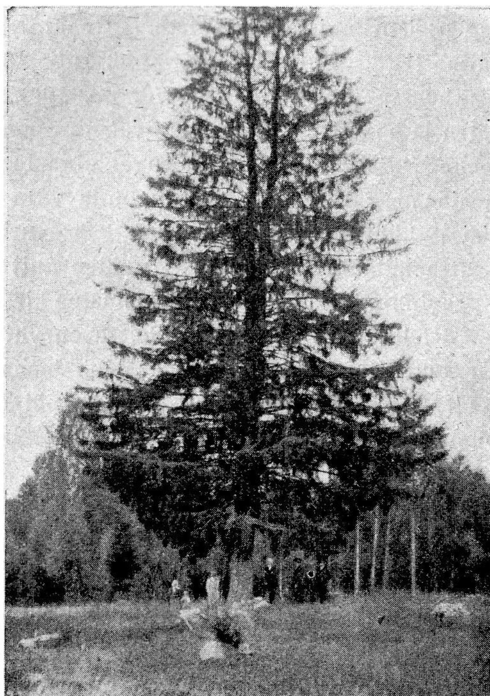
maisesta kirjallisuudesta mainittakoon: Spoer, Versuch einer Erklärung des Zusammenhangs zwischen Dolmen, Masseben und Napflöcher (Zeitsch. Alt. Wiss. XXVIII, 1908 siv. 271 ja seur.). Gressmann, Dolmen, Masseben und Napflöcher (Z. Alt. Wiss. XXIX, 1909 siv. 113 ja seur.). A. Dieterich, Die Mutter Erde. 1905. H. Vincent, Canaan d'après l'exploration récente, (1907) siv. 92 ja seur. 125 ja seur.. H. Grüner, Opfersteine Deutschlands. 1881. A. Stentzell, Die Opfersteine des Riesengebirges (Astron. Korrespondenz 4 (1910), siv. 9 ja seur., (W. Jolly, On Cup-marked stones in the Neighbourhood of Inverness etc. (Proceedings of the Soc. of Antiquaries of Scotland, New series vol. IV 1882). G. Dalman, Die Schalen steine Palestinas in ihrer Beziehung zu alter Kultur und Religion (Pal. Jahrbuch 4. (1908) siv. 23 ja seur.). A. Gustavs, Napflöcher und Höhlen (Allg. Ev.-luth. Kirchenzeitung 46 (1913), siv. 338 ja seur.) H. Gressmann, Altorientalische Texte und Bilder 1909 II, siv. 1. (Tiedot antanut prof. A. Hjelt).

2. Pyhät puut. Uhrilähteet.

Kansan entisiä uskonnollisia käsityksiä kuvaavat tietysti monet esihistorialliset muinaisjäännökset, m. m. haudat, mutta erikoisesti nimenomaan kultti- ja jumalanpalvelustarkotuksia palvelevat muistot. Suorastaan pyhinä pidettyjä ovat, paitsi moniaat uhrikivet ja patsaat, olleet erinäiset puut ja lähteet. Niihin molempiin ryhmiin liittyy uskonnollisia menoja vielä historiallisena aikana ja meidän päivinämmekin, mutta epäilyksettä voi niistä osan lukea esihistoriallisten muistojen joukkoon, samoin kuin sen käsityksen joka niistä on merkkipaikkoja tehnyt. Rakennettuja temppelejä ei Suomen esihistoriallisilla asujanilla sen sijaan nähtävästi ole ollut.

Rantasalmen kihlakunnan kertomuksessaan luettelee A. Pelkonen lukuisia uhri- ja pitämyspuita, kuv. 43, Sääminkistä, Kerimäeltä ja Rantasalmelta. »Otavanniemen (Sääminki)

Partalan pellolla oli vielä joku aika takaperin iso uhripetäjä. Sille vanhat ihmiset olivat kuljettaneet monenlaisia lahjoja eli uhria. Niinpä esim. köyrinä pantiin puun juurelle talkkunasta osa, ennenkuin sitä kukaan oli maistanut; ja kun lehmä vasikoi, niin juustosta ensi tilkka puulle, jotta karjaonnea olisi; mikkelikaa-

Kuv. 43. Uhripuu. Rantasalmi.

lista niin-ikään ensi osa puun juurelle vietiin; eikä mitään elukkata saanut teurastaa ennenkun oli tapettu mikkelipässi, josta yllämainittu kaali keitettiin.»

Pyhät puut — etenkin kuuset ja pihlajat — ovat muodostaneet joskus kokonaisen ryhmän, l e h d o n, karsikon. Tunnettu sellainen oli Kokemäellä Pyhänkorven koskella, johon liittyy

kansantarina jättiläisestä. Tätä karsikkoa muistellen kyseli hän kaukaiselle saarelle paettuaan sinne sattumalta tulleilta kokemäkeläisiltä merimiehiltä:

»Viäkö Purjalan haavisto versoo,
Vieläkö Pyhänkorvan kuuset kasvavat?»

KROHNIEN Suomen suvun pakanallisessa jumalanpalveluksessa kerrotaan useista muista uhripuista. Etenkin Savossa on niitä ollut runsaasti (S. My. A. X: 145—146, 161—162, 136) ja myös Raja-Karjalassa (Smy Aik. XI: 70, 88, 109). Myöskin länsisuomalaisten ja hämäläisten alueella ovat nimenomaan uhrilehdot olleet ennen yleisiä, ja ne palautuvat ainakin siellä esihistorialliseen aikaan. Kertoohan paavin bulla v:lta 1176, mitenkä suomalaiset kiduttivat kristinuskoon kääntyneitä kansalaisiaan, juoksuttamalla heitä kuoliaaksi pyhien puitten ympärillä. Toinen paavin bulla taas, v:lta 1229, omistaa kirkolle m. m. sille lahjoitetut lehdot, »ludos». Uhrilehdoissa on yhteiskunnallista oikeuden käyttöäkin harjotettu [1]). Asian luonnosta riippuu, että noita lehtoja ei juuri ole olemassa meidän päivinämme [2]), mutta vanhimmat kirkkomme ovat ehkä uhrilehtoihin rakennetut, ja niiden paikalta voi kenties muinaistutkimus vielä pakanallisia uhrijäännöksiä löytää.

U h r i l ä h t e e t ovat osaksi palvelleet aivan erikoista tarkotusta: ne ovat olleet juhannuskylpylähteitä tai muulla tavalla kietouneet juhannuksen viettomenoihin, (Fataburen 1909: 65).

---

[1]) Siihen viittaa merkillinen tieto asiakirjassa, koskeva Asikkalan Anianpellon tunnettua markkinapaikkaa. Anianpellon Konkosella tai Koposuon Uotilassa on näet vanha asiakirja, jossa rouva H. MITTLERIN muistaman mukaan on m. m. sanat: »när the Anianbeldo byamän till råds gingo i den heliga lunden». Siellä on lehto, jota viime aikoihin asti on käytetty markkinapaikkana, ja jonka muka Kustaa III oli rauhoittanut. — Huomautuksen olen saanut tuomari V. SELINHEIMOLTA, jonka neuvosta käännyin rouva H. MITTLERIN puoleen. Viimemainitun kirjetiedonanto on lähteenäni.

[2]) Uhrilehtona mainitaan vielä nykyisin, esim. »Hiitten haavikko» Nousiaisten Nummen Moision pellolla. Sen vieressä on Härkälähde, uhrilähde.

Niin ainakin Suomen ruotsalais-alueella, jossa G. NIKANDERIN tietämän mukaan [1]) Lemböten lähde Lemlannissa on tällainen juhannuslähde. Omituinen on NIKANDERIN tiedonanto, että juhannusuhrilähteitä ei muita tunneta Suomen ruotsalaisseuduilta, ei Pohjanmaalta, Varsinais-Suomesta eikä Uudeltamaalta, vaikka ne ovat m. m. Ruotsissa ylen yleisiä. Itse asiassa on uhrilähteitä ruotsalaisalueelta tiedossa ainakin Pernajassa Jumallähde (REINHOLMIN kok. 68: 255), Espoossa (GOTTLUND I: 237) ja Raippaluodolla (Hemb. 1914: 160). Suomen suomalaispitäjissä niitä myös on runsaasti. Esim. Maarian pitäjästä tunnen niitä Karhulähteen eli Trakunalähteen, Paimalan Äkölän lähteen [2]) ja Kapeetten haudan, johon GANANDERIN *Mythologian* tiedonanto liittyy [3]). — Uhrilähteitä ovat olleet myös Turun Kupittaan lähde, Turun Muhkurin lähde [4]), erinäiset lähteet Rymättylässä (P. Henrikin lähde), Halikossa, Sauvossa, Mynämäen Tursunperässä, Nousiaisissa, Simossa, Jämijärvellä, Kankaanpäässä [5]), Rengossa, Vanajassa, Janakkalassa, Sääksmäessä Sampaan lähde, Koskella y. m. Kosken (H. l.) »Suuri Ämmänlähde» ja Janakkalan P. Laurin lähde ovat molemmat olleet P. Laurille pyhitettyjä ja kuuluisia yli puolen Hämeen [6]). Vielä 1700-luvun puolivälissä kokoonnuttiin Janakkalan Laurin lähteelle ensi sunnuntaina Laurin päivän jälkeen elokuussa monesta pitäjästä, kunnes tapa ankarasti kiellettiin (S. M. 1895: 69—70). Lähteen yläpuolelta on löydetty pakanuuden aikuinen solki (H. M. 6610: 1) joka näyttää että lähteen maine ulottuu esihistorialliseen aikaan asti.

---

[1]) Folkloristiska och etnografiska studier I, siv. 295.

[2]) Kotiseutu 1916: 120, 111.

[3]) Mythologia Fennica, »Rändämäki».

[4]) Käytetty juhannuslähteenä, kielletty v. 1813 esivallan toimesta (Reinholm, m. p. s. 251).

[5]) Satakunta IV: 182—183.

[6]) GANANDER sanoo että viimemainitun luona pidettiin »foedissima veterum Bacchanalia». — Janakkalan P. Laurin lähteestä ks. Kotiseutu 1913: 240.

»Kotiseudun» mukaan mainittakoon seuraava tieto eräästä vanajalaisesta uhrilähteestä:

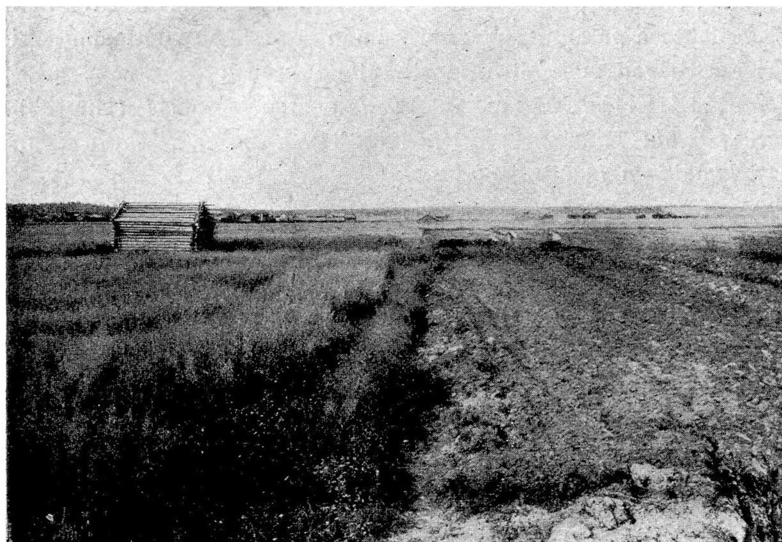
»Nuoren Lapion talon luona, Hattelmalan harjun ja Vanajanjoen välillä, on Vankan-lähde, jota vanhat ihmiset aina vieläkin nimittävät uhrilähteeksi. Se on hyvin suuri lähteeksi ja vesi, joka on erittäin kirkasta, pulppuaa esiin useasta kohtaa. Vielä kolme, neljä vuosikymmentä sitten ja ehkä myöhemminkin, vaelsivat seudun ihmiset juomaan sen vettä tai kulettivat sitä kotiin parannuskeinona käytettäväksi. Varsinkin lasten hampaisiin ja aikuisten kaulatauteihin sanottiin sen olleen erinomaista. Mutta vettä ei saatu ottaa ilmaiseksi; ehkä se silloin ei olisi tehonnutkaan, vaan maksuksi lähteeseen heitettiin joku pieni raha tai rintaneula, ja jos ei muuta ollut, niin ainakin nuppineula. — Parantava voima lähteellä oli siitä syystä, että sen lasku-oja ensiksi virtaa pohjoseen päin.» Viimemainittu tosiasia mainitaan monella muullakin seudulla lähteen uhriarvon edellytyksenä, m. m. ruotsalaisalueellammekin, Espoossa, (GOTTLUND, m. p. ja Hemb. 1914: 160). — Uhrilähteitä on Savostakin, PELKONEN (m. t. siv. 201) mainitsee pari sellaista Heinävedeltä. Karjalasta tuntee niitä J. LUKKARINEN useita, samoin Inkeristä, esim. Kattilassa, n. s. Iliaan lähde (vrt. LUKKARINEN, sivulla 64 m. t., siv. 51), jonka liepeillä on pyhä tammi. Että uhrilähteet eivät Vienan Karjalassakaan ole tuntemattomia, näkyy esim. H. MERILÄISEN taikakokoelmasta, jossa on, kuten maist. I. MANNINEN ystävällisesti on minulle huomauttanut, useita niihin liittyviä taikoja. Lähdevesi vaikuttaa kiroja vastaan, metsähiittä vastaan ihmisessä j. n. e. Lähteeseen on tehtävä hopeauhri.

Esihistoriallisista löytöpaikoistamme on eräs, jota nimenomaan on uhripaikaksi — suo- tai vesiuhriksi — katsottu. Se on Levänluhdan löytö — v. 500—600 vaiheilta j. Kr. — Isonkyrön Orismalasta [1]). Löytöä on viimeksi käsitellyt HACKMAN Montelius-Opusculassa v. 1913 (s. 299—316). Nähtävästi on

---

[1]) Täällä on myöhemminkin uhrilähteenä käytetty lähde (REINHOLM, m. p. s. 258).

tässä kostealle suonitylle, kuv. 44, — lähteeseen? — uhrattu joukko ihmisiä, 30—40 ja jonkun verran kalustoa. HACKMAN huomauttaa että germaanikansoista tiedetään, että heillä on ollut ihmisuhreja ja että rikollisia on rankaistu heitä suohon ja veteen tuhoamalla. Levänluhdan kalusto on germaanista. — Toistaiseksi on tämä löytö ainoa laatuaan Suomesta, mutta se on kenties tekemisissä uhrilähteitten kanssa.

Kuv. 44. Levänluhdan uhripaikka. Ylistaro.

Uhrilähteisiin viittaa vanha arvotus, jonka REINHOLM mainitsee kokoelmissaan (68, siv. 253).

»Tooppi tehty Tuonelassa
Vanajassa vanne tehty
Tina suuhun tirkutettu
Vaski pohjahan valettu». Arvotuksen selitys on: kaivo, lähde.

Suomen uhrilähteistä ei täydellistä luetteloa ole vielä tehty. Runsaasti on sitä varten aineksia koossa REINHOLMIN maini-

tuissa kokoelmissa ja eritoten GOTTLUNDIN anteckningar'eissa, joissa siv. I: 233 alkaen on melkoisen laaja luettelo GOTTLUNDIN tuntemista uhrilähteistä.

Ruotsissa on uhrilähteitä keskiaikuisten kiltojen yhteydessä, pyhitettyjä esim. P. Sigfridille, P. Ristille j. n. e. (Namn och bygd 1914: 193).

Uhrilähteiden vedellä on paranneltu etenkin iho- ja silmätauteja; viimemainitusta kuvaavana esimerkkinä oli eräs paimiolainen torppari, joka — kiitos pohjoiseenpäin virtaavan Niittulan uhrilähteen parantavan veden voiman — vielä 80 vuotiaana näki selvästi, vaikka jo pienenä oli tulla sokeaksi.

Kirjallisuutta: J. R. ASPELIN, *Karsikot* (N:o 33). S:A, *Pyhiä puita ja puistoja* (N:o 34). KROHN, *Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus.*

3. Kivipatsaat.

Skandinaviassa on ollut rautakaudella paikoitellen yleisenä tapana pystyttää muistokiviä, n. s. bautakiviä. Joskus on tällaisia kiviä pystytetty haudoille ja hautakummuille, mutta enimmäkseen ovat ne erillisiä patsaita, jotka ovat pystytetyt erikseen jonkun henkilön muistoksi tai jonkun tapahtuman ikuistamiseksi, tien tai sillan valmistumiseksi, vierailla mailla kaatuneitten kunniaksi j. n. e. Kuten tiedetään, tällaiset muistokivet Ruotsissa rautakauden loppuessa tavallisesti varustettiin riimukirjaimin kaiverretulla kirjoituksilla [1]). Vielä viikinkikaudellakin oli kuitenkin, kuten sitä ennen, kirjailemattomiakin pystyjä bautakiviä.

Suomesta tunnetaan matalia pystyjä kivipatsaita erinäisillä Ahvenanmaan hautakummuilla (kuv. 46) viikinkikaudelta; nähtävästi ne ovat bautakiviksi katsottavat. Suomen mantereelta tunnetaan sellaisia vain Laitilan Untamalasta kahdella matalalla

---

[1]) Riimukivet ovat oikeastaan bautakiviä, joihin ruvettiin ruunoja hakkaamaan. Vrt. ALMGREN, m. t. s. 32 ja Namn och bygd 1914 s. 10.

Kuv. 45. Jatulinpatsaita Tornivaaralla. Kemi.

Kuv. 46. Bautakivi Ahvenanmaan hautakummun laella.

Kuv. 47. Bautakiviä Untamalan hautakentällä. Laitila.

hautakummulla, kuv. 47. Kummut ovat toistaiseksi tutkimattomia, mutta tästä kalmistosta saatu kalusto on kahdelta ensimäiseltä vuosisadalta j. Kr.

Edellisiä matalia pystykiviä tuntuvasti korkeampi on ainoa suuri Suomesta tunnettu todellinen bautakivi, n. s. »Kalevanpojan viikatteen tikku» Untamalan kirkkomaalla. Kivi on patsasmainen, nelikulmainen. Sen maan päällä näkyvä osa on n. 2,2m. pitkä. Maan alle sanotaan sen ulottuvan 3 m. Kansantarun mukaan se oli Kalevanpojan vikattimen lipasimena eli kovasimena, jonka Kalevanpoika oli viskannut joko läheiseltä Sotamiesten vahtiniityltä tai ehkäpä aina Euranniityltä asti.

Kun Untamalan mäki nähtävästi on jo hyvin varhainen pakanallinen merkkipaikka, ei voi epäillä kiven merkitystä bautakivenä. Ennenkuin kaivauksia mäellä on suuremmassa määrässä suoritettu, ei kivestä voi mitään uuutta varmaa sanoa. Kenties jää sen merkitys ikuisesti epäselväksi. Joka tapauksessa on se ihmiskäsin pystytetty.

Jatulinpatsaat ovat irrallisia kivipatsaita nekin, vaikka niiden luonne on toinen kuin bautakivien. Kemin Tornivaaralla, vaaran korkeimmalla laella on kaksi kivipatsasta, jotka nähtävästi ovat olleet nelikulmaiset, vaikka ne nyt ovat pahasti rapautuneet. Korkeampi on n. 2 m. korkea ja 1,1 m. paksu juurestaan. Hj. Appelgren, joka niistä on antanut tietoja ja kuvat, kuv. 45, sanoo että ne ovat valkoisista ukonkivilaakoista ladotut. Ei kuitenkaan liene mahdotonta että ne ovat kokonaan luontaisia rapautumisilmiöitä. Prof. J. E. Rosberg kuvaa näet Lapin maakunta-kuvauksessaan siv. 20 aivan yhdenlaisia tornimaisia patsaita Pyhätunturien Nattasilta mainiten ne luontaisiksi. Muualta en niitä tunne [1]).

Olivatpa »Jatulinpatsaat» luontaisia tai ei, jokatapauksessa liittyvät ne aatepiiriltään lappalaisten kiviseitoihin ja

[1]) Vrt. n. s. Каменныя палатки Uralilla, Jekaterinburgin kaupungin luona, kuvatut m. m. Записки Р. археологическаго общества, nide VIII: 1, s. 36—43.

»jumalaisiin» jotka ovat luontaisia kivimuodostumia kalaisten vesien varsilla tai korkeilla vuorilla, ja joille lappalaiset vielä meidän päivinämme ovat uhranneet. Sellaisia ovat esim. Sodankylän Kevitsan jumalainen (Kotiseutu 1910: 36), Jukkasjärven Taalosaivon (Matkailulehti 1912: 88) ja Utsjoen kalaseita, joka on kuvattuna U. HOLMBERGIN Lappalaisten uskonnossa, missä näitä seidoista on enempiä tietoja. Että tällaisia patsaita on ihmiskäsinkin muodosteltu, siitä ovat todistuksina APPELGRENIN S. My. A. V., kuvaamat puiset uhripatsaat Kemistä.

Kirjallisuutta: HJ. APPELGREN, *Finnes det bautastenar på Åland?* F. M. 1904. A. M. TALLGREN, *Untamalan kalmisto.* Mém. Soc. F. ou. 35. HJ. APPELGREN, S. My. Aik. V.

4. „Tuomarinpympyrät“ ja muinaiset käräjäpaikat.

Euran pitäjän kirkonkylässä on Käräjämäki-niminen mäenharju, jossa on rikas rautakautinen ruumiskalmisto. Mäen laella on esihistoriallinen »tuomarinympyrä», käräjäpaikka. Siinä on 12 kehään asetettua suurta kiveä, joiden sanotaan olleen lautamiesten istuimina. Syytetty taas on ollut kehän keskellä. Oheen liitetty valokuva, kuv. 48, antaa oivallisen käsityksen tästä mielenkiintoisesta muinaisjäännöksestä, josta IGNATIUS allamainitussa paikassa[1]) esittää m. m. seuraavat tiedot: Kiviä on 12, pituudeltaan 1 à 2 kyynärää. Ne muodostavat ympyrän, jonka halkaisija on 12—14 kyynärää. Ainakin 9 kivistä näyttää olevan liikuttamatta alkuperäisellä paikallaan. — Tutkiessaan maata ympyrän keskellä havaitsi herra I. maan aivan koskemattomaksi. Löytöjä siis ei tavattu. — Keskellä on ollut 13:s kivi, laakamainen. A. EUROPAEUKSEN tiedon mukaan on se, »varaskivi», myöhemmin siirretty Ison-Vaheen talon kivijalkaan.

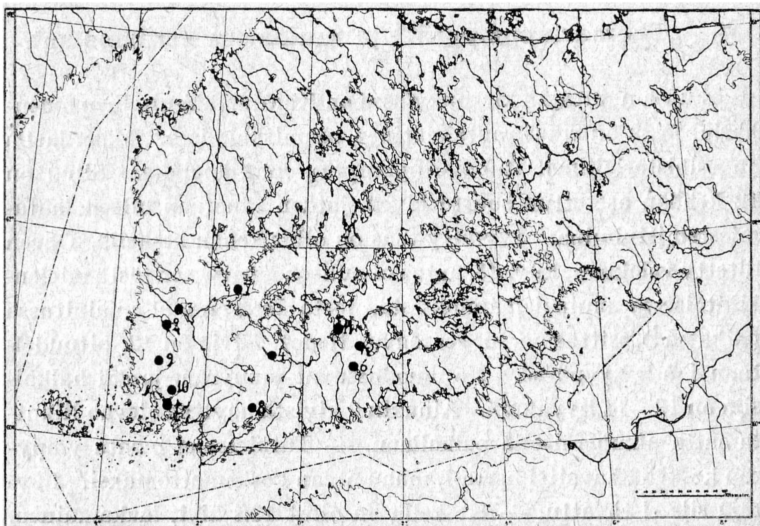
Paitsi Eurasta on tietoja tällaisista tuomarinympyröistä muualtakin Suomesta, kuv. 49, vaikka yksikään niistä ei ole saavuttanut

[1]) Vrt. K. F. IGNATIUS, Hist. Ark. III: 104—106.

euralaisen kuuluisuutta. Lähellä Euraa on Kokemäen kirkon luona Vuolteen maalla Käräjämäki, todennäköisesti entisine tuomarinympyröineen (13 kiveä), hävitetty n. v. 1900; v. 1917 uudelleen kuntoonpantu [1]). Sellainen on Rengossa [2]), jonka

Kuv. 48. Tuomarinympyrä Euran Käräjämäellä.

Kuv. 49. Tuomarinympyräin leveneminen Suomessa. Kirj. piirtämä.

---

[1]) Vrt. Suomi 1860: 193. S. M. Y. A. II: 64—65. Satakunta 1917: 123. Kotiseutu 1917: 123.

[2]) Reinholmin kokoelmat 21, siv. 25. Kansallismuseo.

jo viljelykseen otetulla Käräjämäellä Asemenkylässä Haapajärven rannalla vastapäätä Janakkalan Haapanientä vieläkin kuuluu olevan »pöydäntapainen kivi ja sen kohdalla kaaressa ikäänkuin istumakiviä». Lisäksi Pirkkalan Kirkontaustan kylän Harjun kivikon luona, jossa jo 1700-luvun aikuiset kirjailijat GADD (v. 1747, *Observ. physico-oeconom. in septentr. Satacundiae*, s. 2—3, nootti d) ja HALL (v. 1783, *Beskrifning öfver Birckala socken*, s. 14) mainitsevat olleen käräjäpaikan taivasalla ja siellä käräjiä istutun. Lait olivat muka olleet lautoihin leikatut, ja arvallakin oli asioita ratkaistu.

Ulkopuolelta Satakunnan olevista Suomen käräjäpaikoista on tunnettu Kakskerran Satavaluodon Matalavuori, jossa lienee ennen ollut tuomarinympyrä, ja johon liittyvä kansantarina vilkkaasti kuvaa, miten jättiläiset siellä kantoivat ihmisiltä villoja veroiksi (S. M. 1900: 67). Hieman epäillen täytynee suhtautua pariin muuhun tietoon varsinaissuomalaisista tuomarinympyröistä. G. HALLENIUS ja muut, viimeksi J. SJÖROS, näet kertovat yhdestä sellaisesta Yläneellä, Lehtisistä Yläneelle vievän tien varrella. Se oli n. s. »Flemingin vuorella», jossa muka on ollut 12 Flemingin pystyttämää kivituolia lautamiesten istuimiksi, mutta jotka 1870-luvulla hävitettiin (S. M. Y. A. VIII: 78—79). Toinen tuomarinympyrä on Mynämäen Parsilan kylässä »Kuningas-Kalmarin» vuorella lähellä Laitilan rajaa (GOTTLUND, Antikv. Anteckningar, I: 159, Kansallismuseossa). Viimemainitun mainitsee GANANDERKIN »*Mythologiassaan*» hakusanassa »Kunings-Kalmar». Alkutiedon antaja on nähtävästi G. HALLENIUS v. 1738. — Lohjan Karstun kylän Lakimäellä lähellä Sammatin rajaa on toht. R. BOLDTIN kuuleman kertomuksen mukaan myös ollut suuria kiviä istumapaikoiksi asetettuna. Ja idempänäkin on tuomarinympyröitä ollut Artjärven Kinttulan kartanon luona eräällä järveen pistävällä niemekkeellä. Täälläkin kehäkivien luku mainitaan 12:ksi (S. M. 1903: 43) [1]. Vielä on Nastolassakin vastapäätä Kalkkolan Linnavuorta Käräjänokka, missä vielä muutamia vuosi sitten niemen

---

[1] Vrt. D. LASSILA, *Artjärven pitäjän vaiheet*, s. 5.

kärjessä oli ollut suuri kivi, n. s. tuomarin pöytä; sen vieressä oleva kaareva kallio muodosti penkin lautamiehiä varten (Kotiseutu 1916: 103). Kun vielä mainitsemme tuomarinkehän Isonkyrön Napuen kylässä Tonolan maassa (Tiedes. Bidrag 33: 47), olemmekin luetelleet Suomen toistaiseksi tunnetut tuomarinympyrät (? Raisio, vrt. S. M. Y.-A. III: 85).

Lisäksi on kuitenkin tietoja lukuisista vanhoista käräjäpaikoista Suomessa, joissa käräjiä on pidetty taivasalla, mutta joissa ei mitään kiinteitä muinaisjäännöksiä löytyne. Niitä ovat Ahvenanmaan Tingön (HAUSEN, Åland IV: 72), Huittisten Hiukkavainion »Käräjämäki» (Hist. mus. ark., P. SAARELAISEN kert., siv. 4, 3), Ilmajoen Käräjävuori ja Käräjäsaari, Taivassalon[1], Saarijärven[2], Viitasaaren[3], Kodisjoen, Ilomantsin, Haapaveden Pyhäjoen[4], Lohtajan, Heinäjoen Noskuensaaren[5], Äyräpään järven y. m. käräjäpaikat. Mahdollisesti voidaan vastaisuudessa niiden avulla erottaa maassamme pakanuuden ja varhaisen historiallisen ajan aikuisia hallintopiirejä, kuten J. R. ASPELIN (Suomen asukkaat, siv. 67) on huomauttanut.

---

1) REINHOLMIN kokoelmat, 21, siv. 23. »Tuomiosaari», jossa oikeutta istuttiin kalavesistä; alempana oli »Juoksusaari», jossa rikollinen sai kujanjuoksussa rangaistuksen.

2) Pyhäjärven E puolessa oleva kallioinen Käräjäluoto, M. KAUPPISEN tiedonanto.

3) KAUPPISEN tiedonanto.

4) A. EUROPAEUS stipendiaattikertomuksessaan Suomen Muinaismuistoyhdistyksen arkistossa kertoo, että Pyhäjoen »Käräjäsaarella» on ennen istuttu isoja käräjiä, joskus isonvihan aikaan. Kansa muistelee siitä, että »kun kaaparit laskivat vesireittiä, tekivät talonpojat sinne linnan ja patterit, siihen reijät ja tuohitorvet. Kun kaaparit tulivat, niin jousilla ampuivat ja piikeillä patterin takaa». — Paikka on toista penikulmaa kirkolta ylöspäin. Sen kohdalla on rannalla käräjäoja jonka varrella on käräjäkivi = tuomarin istuin (A. EUROPAEUS, Lisiä I, s. 101, S. My. ark.)

5) Tieto REINHOLMILTA, joka sanoo saarella olevan »omituisia kuoppia».

On joka tapauksessa merkille pantava seikka, että nämä muinaisjäännökset Suomessa usein esiintyvät muitten esihistoriallisten kiinteitten muinaisjäännösten yhteydessä, kalmistojen (Eura, Kokemäki, Pirkkala, Huittinen, Napue (?), linnojen (Artjärvi, Nastola), uhrilehtojen (Asikkala; vrt. siv. 74), Ruotsissa, jossa tuomarinympyrät ovat yleisiä, on niiden ohessa usein uhrilähdekin (Vrt. Nordisk Familjebok, Domarring). Suomesta ei sellaista merkintää ole. Mutta vaikka ei varmoja tietoja käräjäin yhteydessä olevista uhreista olekaan, niin jo käräjät viittaavat jonkinlaisiin järjestettyihin yhteiskunnallisiin oloihin: oikeuslaitokseen, uskonnollisiin menoihin tai yhteisiin juhliin ja kokouksiin. ASPELIN niin muodoin syystä kyllä muistuttaa jo mainitussa teoksessaan Suomenkin puheena ollen miten Virossa, sukulaismaassa, pakanuuden ajan lopulla käräjiä istuttiin maakunnittain, mutta kerran vuodessa, elok. 15 p. oli koko Viron kansalla yhteiset käräjät Raigelessa Harjunmaalla.

ALMGREN taas huomauttaa teoksessaan Sveriges fasta fornlämningar vertauskohtina »tuomarinympyröille» vanhasta tiedonannosta, koskeva Uplannin kuninkaan vaaleja: Moran kivet vanhan Upsalan luona muodostivat 12-kivisen kehän, jonka keskellä olevalle kivelle kuningas uskollisuuden valaa ottaessaan nousi. Toiselta puolelta NEERGAARD [1]) myös huomauttaa, että esim. Tanskassa vielä 1500-luvulla käräjät pidettiin taivasalla. Oikeus istui neljällä tukilla, jotka lepäsivät kivijalustalla nelikulmion muodossa, ja keskellä oli syytetyn paikka, »varaskivi».

Venäjältä tuomarinympyröitä ei tunneta.

Jonkunlaisia neuvottelukokouksia kai Suomenkin tuomarinkehillä on pidetty. Siihen viitannee vanha säe: »pidetään me yksi neuvo, yksi neuvo ympyräinen». KILLINEN Tiedeseuran Bidragissa 33, s. 47, kertoo kansan perimätietona Isostakyröstä, että syytetty oli kehän sisässä; jos hän »oli niin suuren rikoksen

---

1) *Thinghöie og thingdysser.* Aarbøger 1902: 292. — Vrt. myös KR. KÅLUND, *Det islandske lovbjaerg*, Aarbøger, 1899 (et. siv. 5, kivikehä taivasalla).

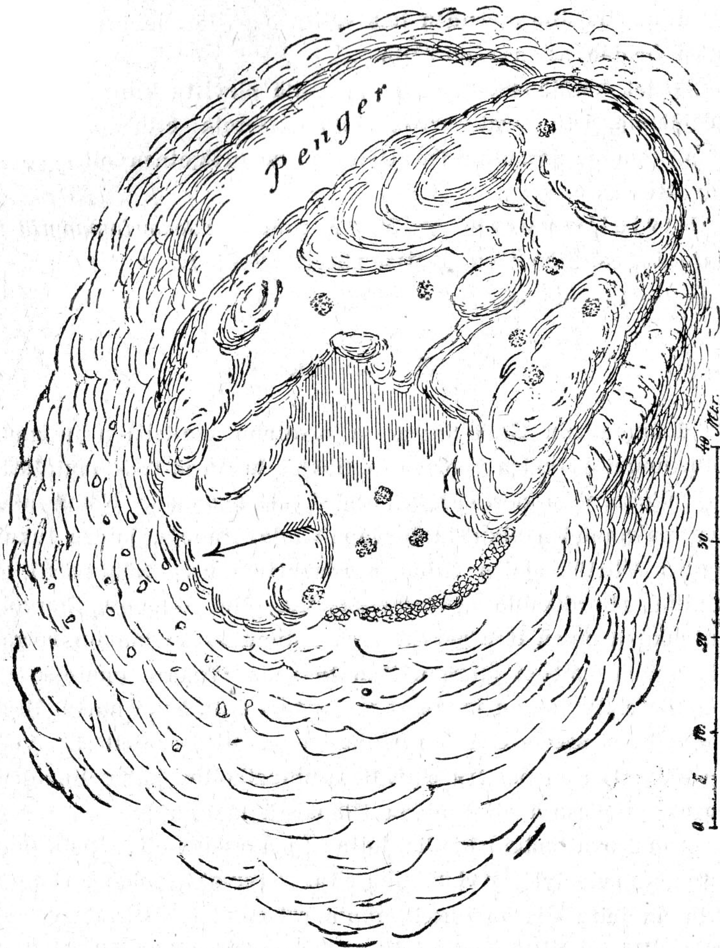
tehnyt, että se kuolemalla rangaistiin, niin kukin kehällä istujista on ottanut siitä kiven ja rikollinen on paikalla kuoliaaksi kivitetty» j. n. e. Muuten ilmoittaa toht. A. A. Koskenjaakko, että Suomen kansan oikeustapoja kuvaavissa sananlaskuissa ei ole sellaisia, jotka toisivat valaistusta nyt puheena olevaan kysymykseen. Ainoastaan siihen, että korkeimmat mäkikohdat ovat olleet tärkeitä käräjäpaikkoja, viittaa muudan Tyrvännöltä muistiinpantu sananlasku: »mäillä käräjät käydään».

Ei suinkaan ole mahdotonta, että, kuten jo ylempänä viitattiin, tuomarinympyröistämme osa olisi vasta historialliselta ajalta. Euran ympyrään nähden tekee sen otaksuman Ignatius (m. t.) ja Kokemäen ympyrään J. A. Lindström (Suomi 1860: 193). Juuri nuo molemmat ympyrät tuntuisivat kuitenkin lähinnä olevan esihistoriallisia, niiden yhteydessä olevista muista historiantakaisista muinaisjäännöksistä päättäen.

Ei liene aiheetonta tässä yhteydessä muistuttaa, mitä Olaus Magnus kertoo teoksessaan Historia de gentibus septentrionalibus, painettu v. 1541. »Jotta lainkäyttö tapahtuisi oikeudenmukaisesti ja hyvässä järjestyksessä, on heidän oikeudenkäyttö- ja neuvottelukokoustensa paikkana tasainen kohta metsän keskellä (niitä vielä nykyisin pidetään loukkaamattomina); niihin kokoontuu määrättyinä vuodenaikoina laajalti kansaa lukematon joukko; heitä kuulustelevat ja tuomitsevat kuninkaan vouti ja 12 lautamiestä» (XIV kirja, kapp. 14).

Samassa kirjassa on hauska tieto, joka selittää miksi juuri saaret ja luodot ovat kelvanneet käräjäpaikoiksi ja ovat sellaisina käytetyt. XI kirjan 44 ja 45 luvuissa puhutaan Ruotsin maassa muinoin vallinneista levottomista ajoista. »Tällöin kansan vanhimmat, ikäloput miehet, karkeavaatteiset ja tuuheapartaiset, vailla tietoja ja kirjallisia taitoja» mutta kokeneita ja arvokkaita kerääntyivät neuvoa pitämään. »He sen vuoksi lähtivät erääseen saareen» taivasalla neuvotellakseen rauhassa sivullisilta, ja heidän päätöstään ja tuomiotaan toteltiin. Ja historioitsija huomauttaa aivan oikein, että »tämä tapa neuvotella saarilla muistuttaa tapaa kuningasta valittaessa.» »Sekin tapah-

tuu avoimella kentällä 12 kiven muodostaman kehän sisässä». Olaus Magnus kuvaa oloja keski- ja uudenajan vaihteessa, ja

Kuv. 50. Linnavuoren pohjapiirros. Päijälän kylä. Kuhmoinen.

hänen kuvauksensa sopii kai vastaaviin ilmiöihin Suomessakin

Viittaamme lopuksi siihen, että käräjärahvaan keskuude sa valittu lautakunta Ruotsin vanhojen maakuntalakien ja maanlain mukaan oli 12-miehinen. Puolet lautamiehistä valittiin vastaajan, puolet kantajan suostumuksella. Jalo vapaus myönsi siis asianomaisille oikeuden itse valita henkilöt, joiden tutkittavaksi heidän asiansa jätettiin.

Tiedot käräjäpaikoistamme ja niillä olevista kiinteistä muinaisjäännöksistä ovat arvokkaimpia tietoja esihistoriallisesta elämästämme, joten niiden tietojen kartuttaminen olisi kovin toivottavaa.

Kirjallisuutta: A. M. TALLGREN, *Tuomarinympyrät ja muinaiset käräjäpaikat.* Kotis. 1917: 127—131.

5. Linnat.

Moninpaikoin Etelä-Suomessa tavataan korkeitten ja mahdollisimman jyrkkien vuorten ja mäkien laella jätteitä matalasta kivivallista, joka kiertää lakea osaksi tai kokonaan. Nämä mäet ovat pakanuuden aikuisia turvapaikkoja, linnoja, joiden lukuisuuden selittää olojen silloinen rauhattomuus. Nähtävästi on kaikilla väkirikkailla asutuskeskuksilla ollut linnansa, harvoin kuitenkaan aivan itse keskuksissa, enimmäkseen jonkun verran etäämpänä, soitten ja rämeitten takana. Vaaran uhatessa on linnoille viety vaimot ja lapset ja ehkä irtainta omaisuutta. Sekä luonnollinen asema että varustukset ovat niitä suojelleet. Vaaran hälvettyä on palattu entisille asuinpaikoille, joten »linnojen» asutus on yleensä ollut aivan tilapäistä laatua.

Linnat ovat mäkipaikoilla, joita siihen aikaan oli helpoin puolustaa, kun ei käytetty vielä tuliaseita. Kivivallit, joissa on suuria kiviä, ja joita siis on yhteisvoimin rakennettu, estävät pääsyn laelle, siltä tai niiltä puolin joilta vuori on loivin, kuv. 50. Vallien muodon ja pituuden määräävät paikalliset olosuhteet. On tapauksia, — nähtävästi jotenkin myöhäisissä, kehittyneissä linnoissa — joissa on 2 tai 3 vallia sisäkkäin, (Ahvenanmaa, Helsingen Botby,

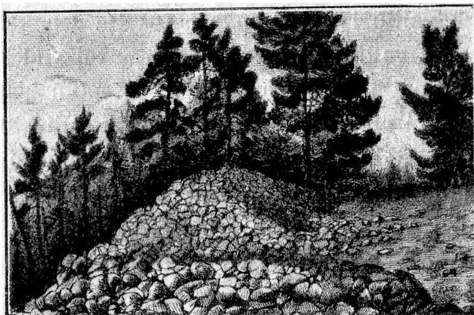
Rymättylän Hanka), jolloin vallien väliin jää sola, »zwinger»kuja, jonka menetys ei vielä tiedä linnan lopullista valloitusta. Vallissa on aukko, josta pääsi linnan laelle. Milloin valleja on enempi kuin yksi, eivät porttiaukot ole suorassa linjassa. Kun porttikohdan puolustus oli tärkein, nimenomaan yksivallisissa linnoissa, on sen edessä väliin lyhyt ulkovarustus tai sen kahden puolen lyhyt kuja, tehty vallin päitä leventämällä tai yhdensuuntaisiksi ulospäin kääntämällä, joten kujassa oli jotenkin helppoa tuhota vihollinen. Portin vieressä vallissa on joskus ollut kuoppa, josta puolustajat ovat kiviä viskelleet ja vallin takana muuallakin on ollut siellä täällä kivikasoja »ampumavarastona».

Mäkilinnojen vallit — aina tehdyt kalkkia tai muuta sideainetta käyttämättä — ovat nykyisin rauenneita, kuv. 51, 2—3 m. leveitä ja 1/2 à 1 m. korkeita. Korkeimpia ja paraiten säilyneitä on nykyisin valli Sortavalan Mäkisalon Linnavuorella, jossa se on n. 1 1/2 m. korkea, ja vielä hyvin latomuksensa säilyttänyt, ulkoseinä kun on jyrkkä, samoin Rapolan linnalla y. m. Alkuaan monet vallit ehkä eivät ole olleet näinkään korkeita. Niiden korokkeena on arvatenkin ollut puu- ja risusortoja.

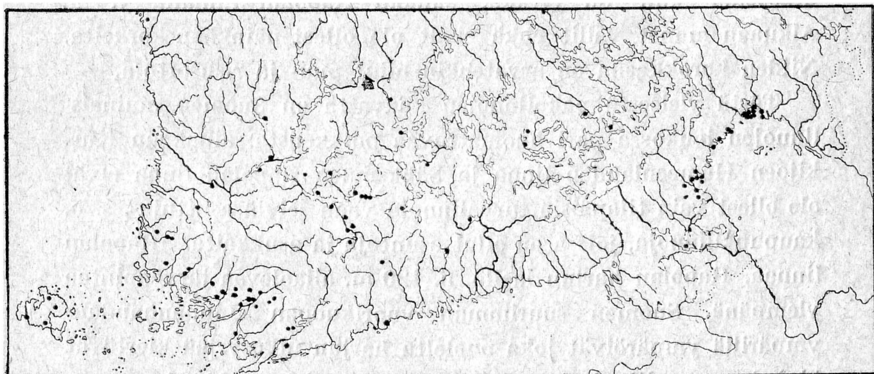
Tästä yleisestä pakolinnojen kaavasta on Suomen muinaislinnojen joukossa pari huomattavaa poikkeusta: ainakaan Kurkijoen Hämeenlahden linna ja Sääksmäen Rapolan linna eivät ole olleet vain tilapäisiä turvalinnoja vaan selviä asuttuja-, s. o. kaupunkilinnoja, joissa on ollut asuntoja ja asukkaita. Rapolan linnaa, Rapolan harjun laella, n. 120 m. allaolevaa järvenpintaa ylempänä, Suomen suurimman vuorikuopan »Linnanhaudan» ympärillä ympäröivät joka puolelta harjun ulkosyrjää kiertävät kivi- ja maavallit, jotka rajoittavat kokonaista n. 20000 m^2 suuruista aluetta, mitä vielä ei ole tutkittu. Tässä yhteydessä sopii muistaa, että keskiajan asiakirjoissa mainitaan Rapolassa kuningas, »kuningas de Rapolum.» Hämeenlahden linnalla taas on tutkittu multakasoja, jotka ovat olleet asuntojen jätteitä ja sieltä on tavattu esihistoriallinen kalmistokin. On pidetty mahdollisena että se ja Laatokan Karjalan muut linnat kenties ovat ruotsalaisten viikinkien linnakaupunkeja. Muista Suomen esihisto-

riallisista asutuista linnoista ks. S. My. A. XII, siv. XLVI—XLVIII.

Löytöjä on muinaislinnoilta tavattu hyvin vähän. Mikäli niitä voi daterata, ovat n. vv. 700—1100 vaiheilta j. Kr. Karkun

Kuv. 51. Linnanvalli, Saltvik.

Kuva 52. Muinaislinnojen leveneminen. A. Hackmanin piirtämä.

Pentin Linnavuorelta on tavattu soikea tuluskivi (400—500 j. Kr.). Löytö voi olla tilapäinen eikä ehdottomasti todistusvoimainen, mutta toiselta puolen on todennäköistä että osa Suomen muinaislinnoista on tuon aikuisia. Ruotsissa on näet, etenkin Göötanmaalla, lukuisia muinaislinnoja jo v.v. 300—500 j. Kr. Linnain ryhmitys siellä on sellainen, että ne nähtävästi eivät ole

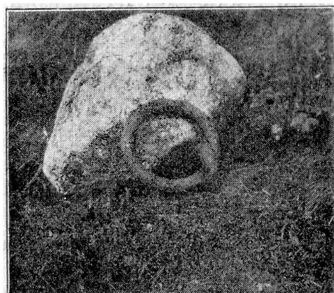
olleet vain pakolinnoja, vaan ilmeisesti strategisia, maan puolustusta varten rakennettuja. Suomen linnavyöhykkeen topografiaa ei ole vielä niin tarkkaan tutkittu että samaa voisi varmuudella sanoa meikäläisistä linnoista. Kyseessä strategisen luontoisina olisivat Sisä-Hämeen ja Laatokan muinaislinnat.

Suomen keskiajan alussa muinaislinnojemme edustama linnatyyppi pian jää käyttämättä: mäkilinnoista siirrytään vesilinnoihin. Pakanuuden ajan tapaisia, keskiaikuisia mäkilinnoja on Suomessa kuitenkin ainakin 3 v.v. 1100—1300 vaiheilta: Liedon Vanhalinna, Hakostaro Uskelassa ja Janakkalan Hakoisten linna. Niissä on sentään jo käytetty valleissa kalkkilaastia, ja myös tiilet ovat olleet tunnettuja: ollaan siirrytty keskiaikaan.

Suomen mäkilinnoilla on lukuisia vastineita Skandinaviassa. Venäjän muinaislinnat sen sijaan ovat, osaksi ehkä luonnonsuhteistakin riippuen, erilaisia.

Muinaislinnojemme levenemisvyöhykkeenä on Etelä-Suomi. Niistä pohjoisimmat ovat Ikaalisissa, Kuhmoisissa, Sulkavassa ja Sortavalassa, joiden kaikkien tienoilla on myös rautakauden löytöjä tavattu. Muutoin selviää niiden levenemisalue kartasta, josta näkee muinaislinnojen keskuksia olevan Varsinais-Suomen rannikolla, Etelä-Hämeessä ja Laatokan luoteisrantamalla. Kaikkiaan tunnetaan Suomesta nyt n. 300 esihistoriallista mäkilinnaa. Niistä jotkut — Kakskerran Kulho, Rymättylän Maanpää, Kurkijoen Soskua y. m. — ovat joka puolelta niin jyrkät että niillä ei ole minkäänlaisia varustuksia ollut. Sellaisina »muinaislinnoina» on ehkä käytetty eräitä toisiakin mäkiä. Jo kivikaudella on ehkä varustamattomia mäkiä pidetty turvapaikkoina ja »tähystystorneina» (PÄLSI, *Kulttuurikuvia* s. 74.)

Kivivalleja, sellaisia kuin linnoilla, on Suomesta muistiin merkitty löytyvän parissa kohdassa tasaisellakin maalla: Sidebyn Ömossan kylästä on sellainen kuvattu ASPELININ teoksessa Suomi-kirjassa (II: 9, siv. 97).

Kuv. 53. Rautarengas kalliossa. Salo.

Kuv. 54. „Kinttutie". Suopolku Kuhmoisissa.

Kirjallisuutta: HJ. APPELGREN, *Suomen muinaislinnat*. S. My. XII. J. RINNE, *Suomen keskiaikaiset mäkilinnat I* (etenkin siv. 45 ss.). J. AILIO, *Muinais- ja keskiaikuiset linnat*. Oma Maa IV: 77—90. J. RINNE, *Finlands medeltidaborgar: Finlands kulturhistoria*, utg. av. P. NORDMANN och M. G. SCHYBERGSON.

6. Tiet.

Savossa ja Sisä-Suomessa yleensä »tiet kulkivat ennen vanhaan pitkin harjuja, korkeimpia selkämiä. Karja sen tien ensin teki. Kun ne joutuivat valtateiksi, ruvettiin niitä muuttelemaan alhaisemmille paikoille, korkeimpia mäkiä vältettiin» (PELKONEN, m. t. s. 243; myös PÄLSI, *Kultuurikuvia*, s. 75).

Teokseensa *Suomen maanteistä* (Fennia 8: 2) on VÄINÖ WALLIN (VOIONMAA) kerännyt tietoja Suomen vanhimmistakin teistä. Niitä on Huovin tie eli Orrenpolku Lounais-Suomessa, joka kulkee harjuja pitkin Turusta Satakuntaan. Tämä tie on arvatenkin ollut polkuina osaksi käytännössä jo esihistoriallisena aikana[1]), mutta kun sitä ei ole koskaan erikoisesti tarvinnut »rakentaa» eikä ylläpitää, ei siitä ole jäänyt mitään esihistoriallisia muistomerkkejä, siltoja eikä tien viittoja. Esihistoriallisia kulkuteitä nähtävästi myös ovat »Nousia venäläisen» kuvaama tie Laatokalta Pielisen kautta Ouluun, ja Oulusta Oulujokea pitkin Valkealle merelle. Kummankin reitin esihistoriallisen olemassa olon todistavat irtaimet muinaislöydöt, mutta eivät kiinteät tietä varten rakennetut muinaisjäännökset. Sen sijaan ovat kenties jotkut lukuisista muinaisjäännöksistä Suomen etelärannalla, Utöllä, Jurmossa, Hiittisissä, Hangossa ja Porkkalassa[2]) mahdollisesti

---

[1]) Ennen tavarat siirrettiin paikasta toiseen vetämällä parilailla (S. M. 1905: 40—41), joten polut riittivät eikä maanteitä tarvittu.

[2]) Vrt. niistä RINTEEN kirjoituksia F. M. 1909: 8. Räfsön saarella m. m. kivisilta veneellä tulijoita varten (m. t. s. 11).

muistoja runsaasti käytetystä rannikkoa pitkin kulkevasta kauppatiestä, vrt. kuv. 58, jota on tiettävästi ainakin jo 1200-luvulla purjehdittu lännestä Venäjälle. (Näistä teistä vert. H. A. IX: 245; S. M. 1917: 1 ss. Matk. yhd. vuosik. 1901.)[1].

Nousiaisissa on »Repolan peltosarkojen välissä, Linnavuoren alla ja sen pohjoispuolella» vielä ainakin 1886 näytetty vanhaa tietä, »toista metriä leveää maapalstaa, joka ulottui kymmeniä, ehkäpä satojakin metriä pohjoista kohti» (S. My. A. XII: 51). Tien nimi on Sant Henrikin tie[2]. Sen varrella olevien kiinteitten muinaisjäännösten nojalla se ollee esihistoriallinen tie. — Laitilan Kirkkeenlinnan — esihistoriallinen linna — lähellä on havaittu »selviä jälkiä kiviteistä», saman pitäjän Untamalan kylän läheisissä soissa on tavattu hirsisiltoja vanhasta tiestä ja Laitilan Kodisjoen linnan lähellä, linnasta n. 180 m. NW on Ison-Saarnummen ja Soluksen järven välisesä ojassa Saukon-Tokkeen kohdalla jäännöksiä kivisistä silta-arkuista, mitkä 1890-luvulla Th. Schvindtin tiedonannon mukaan (Hist. mus. arkisto) osittain

---

[1]) Vanhojen vesiteitten ja satamapaikkojen merkkeinä kerrotaan rantakallioissa usein olevan rautarenkaita laivojen kiinnittämistä varten. Niiden mahd. esihistorialliseen alkuperään viittaavat monen paikan nyk. etäisyys rannasta — esim. Bötomin Pyhävuori Karijoen ja Lappfjärdin rajalla — y. m. Ainoat tuntemani rautarenkaat kalliossa ovat maist. V. J. Kallion ilmoittamat ja kuvaamat Uskelan Kärkässä ja Vuossalossa, kuv. 53, vrt. V. J. Kallio, *Salon seutu*, s. 39. — Samallaisista Ruotsissa vert. T. J. Arnen kirjoitusta, Fataburen 1908: 247. Jo Olaus Magnus historiassaan, osa II, kap. 13, mainitsee kallioissa olevista rautarenkaista, »större än en krigares sköld, fästa i hällen medelst smält bly». — Perniön rautarenkaista ks. Cederhvarf, Top. ark., kertomus I, s. 25, s. 30. — Rauman maas., Uotilan vuori, Tiedes. Bidrag 33, s. 5. — Eurajoen Kaukomäen Siirin kalliossa kerrotaan niitä olevan j. n. e.

[2]) Sant Henrikin tien jälkiä näytetään sekä Mynämäellä että Yläneellä paraasta päästä kivi- ja puuporrastuksina soissa. »Kun tulipalo oli muutamia vuosikymmeniä sitten tuhonnut metsiä Yläneen rajalla, oli tien jälkiä nähty useissa paikoin mäkilöilläkin.» Suossa Yläneen Lietaan ja Mynämäen välillä on telasilta, «Sant Henrikin silta» (S. M. 1895: 51 ja 1902: 39).

hävitettiin. Todennäköisesti tässäkin on kysymys esihistoriallisista muinaisjäännöksistä. Vihdoin mainittakoon, että Paimion Pussilan kohdalla on vanha sillan kohta, n. s. »Kuninkaan silta.»

Yleensä ovat esihistorialliset tiet olleet vesi- ja harjuteitä. Ainoita kiinteitä ihmisen tekemän muistomerkkejä niistä voinee tavata soissa: siltoina [1]) ja portaina tai paikallisniminä.

Kirjallisuutta: V. VALLIN, *Suomen maantiet.* Helsinki 1893. Siinä kirjallisuusvittauksia. — Lisätietoja Kansallismuseon top. arkistossa, sekä Kirjallisuusluettelon n:oissa 38, 43, 46, 48, 144, 157, 180, 189, 190, 232, 233.

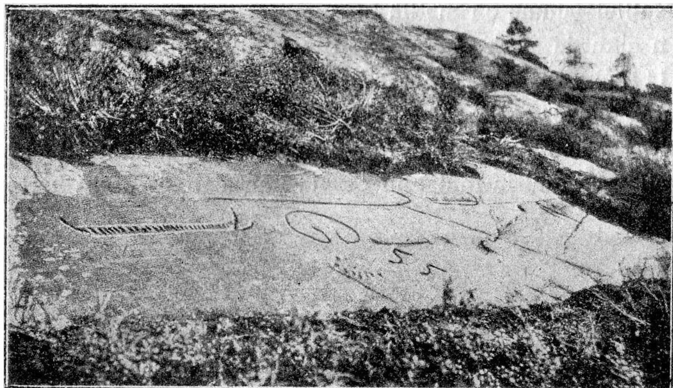
---

[1]) Erinomainen kuva nykyaikaisesta suopolusta on »Kinttutie» Kuhmoniemeltä, kuvattu K. A. PFALERIN kuvauksessa Kuhmoniemen seurakunnasta, siv. 22. — Soissa olevia kapulasiltoja Itä-Suomessa mainitsee kansa tietysti Pontuksen teiksi. Niinpä vielä Kerimäelläkin, jossa kerrotaan miten »Pontus teki tien kuivasta kuivaan yli vetelän suon niinkuin lehtikurppa suoraan kävelee» (REINHOLM, 49: 135).

V. SEKALAISTA.

1. Kalliopiirroksia ja -maalauksia.

Monin paikoin Skandinaviassa tavataan kallioissa esihistoriallisina aikoina tehtyjä kuvioita tai muita merkkejä. Osaksi ovat ne hakatut tai uurretut kiveen, osaksi lähtemättömällä punamaalilla maalatut. Vanhimmat niistä näkyvät ulottuvan kivikauden loppujaksolle, suurin osa lienee pronssikauden aikuisia (»hällristningar»), mutta vielä rautakaudelta tunnetaan Ruotsista kuviokiviä, kuten myös kaikki n. s. riimukirjaimilla koristellut kivet ovat vasta rautakauden viimeiseltä jaksolta. Riimukiviä ei Suomesta vielä tunneta ainoatakaan, ei edes Ahvenanmaalta, eikä liene paljon syytä odottaa, että niitä maastamme vast'edeskään tullaan keksimään muutakuin ehkä aivan jokunen. Mitä taas tulee varsinaisiin kalliopiirroksiin kivi- ja pronssikausilta, ovat nekin maastamme toistaiseksi tuntemattomat, mutta niitä on varmasti vielä Suomesta löytyvä. Skandinaviassa niitä erotetaan kaksi eri ryhmää, joista kumpikin voinee olla Suomessa edustettu, ja joista kumpiakin, paitsi Skandinaviasta, on tavattu Aunuksestakin Äänisjärven rannalta. Toinen ryhmistä on n. s. eteläskandinavinen, kuv. 55, toinen arktinen. Edellisissä ovat kuviot kokonaisuudessaan kiveen syventämällä hakatut, jälkimäisissä vain kuvioitten ääriviivat. Kuvien laatu eroaa tuntuvasti: arktisissa veistoksissa, joiden levenemisvyöhyke Skandinaviassa on 62—64 leveysasteen välissä, on kuvattu eläimiä, etupäässä hirviä ja peuroja, kuv. 56. Eteläskandinavi-

Kuv. 55. Skandinavinen kalliopiirros, Ruotsi.

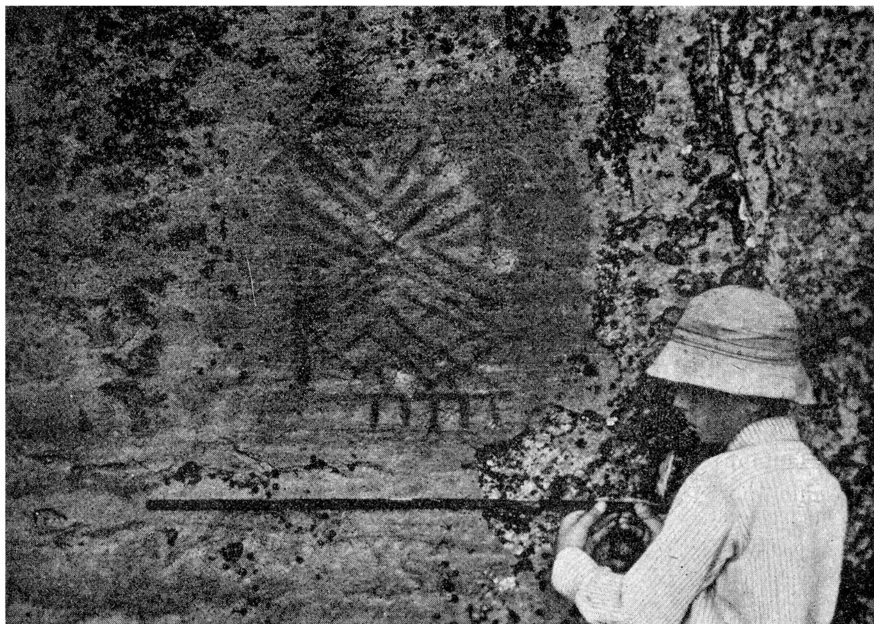
sissa on laivoja, ihmisiä, jumalia ja pyhiä tunnuskuvia. Kuvat voivat kummassakin tapauksessa ryhmittyä tauluiksi, joiden suuruus vaihtelee n. 50 metristä^2 1 metriin^2.

Kuten sanottu, Suomesta kalliopiirrokset toistaiseksi ovat tuntemattomia. Arktisia sellaisia voi etsiä Jyväskylän—Kuopion seuduilta ja Pohjanmaalta, eteläskandinavisia ennen kaikkea Rauman seudulta, Kemiöstä, Ahvenanmaalta ja rannikolta Paimion ja Helsingin väliltä.

Kuv. 56. Arktinen kalliopiirros, Ruotsi.

Kallioissamme on meillä luonnollisesti runsaasti myöhemmän aikuisia merkkejä ja kirjoituksia. Kuuluisin niistä on kallio Tulliniemellä Hankoniemellä, jossa on kirjoituksia 1500-luvulta asti [1]), ja huomattavia ovat myös kirjoitukset ja merkit pitkin vanhaa valtakunnan rajaa Savossa ja muualla Itä-Suomessa. Kysellessä tällaisia muistomerkkejä kansa myös usein kertoo ja

Kuv. 57. Kalliomaalaus Vitträskin luona. Kirkkonummi.

näyttää luontaisia rapautumia kallioissa, jotka muka ovat syntyneet silloin kuin kalliot olivat pehmeitä, »lampaanjalan», »sormien» y. m. jälkiä. Vaikka ne ovat luonnon työtä, liittyy niihin usein runsaasti kansantarinoita, kuten Rymättylän Kollinnokassa jossa näytetään jättiläisen, s. o. Koljatin haamu, Virolahdella jossa on Väk'kivessä paholaisen sormen jäljet, Kalevanpojan

---

[1]) Siitä mainitsee jo Olaus Magnus historiassaan, osa II, kap. 25.

jäljet Mynämäellä y. m., Laukaalla, Äyräpäässä, Korpoossa (Tiedeseuran Bidrag 28, siv. 290—291), Ramunder-kivet Uudellamaalla (S. M. 1907: 92) y. m. Tietoja niistä on kerännyt vallankin GOTTLUND, jolta niihin nähden valitettavasti kokonaan puuttuu kritiikki (I: 115, 197. Kirj. luettelo, n:ot 90—93).

Mainitsemme REINHOLMIN mukaan (68: 259) kuvauksen kalliopiirroksesta, joka lienee luontainen, Längelmäen Peltovuoren

Kuv. 58. Yksipuinen ruuhi kaivetaan esiin. Espoo.

talon maalta, Kuurin kulmakunnassa. Siellä on vuori jonka laella on uhrilähde. Vuorelle muka johtaa portaat, »täpi täynnä jälkiä, alimmainen enimmästi. Siinä on monta paljaan ihmisen jalan jälkiä, monta vuohen, pukin, hevoisen, lintujen ja muun jäljet. Suksia siellä nähdään ja susten kuoru, kämmenen ja leipäkyrsän kuvia, usiampia karhun jälkiä ja vieläpä sijan 2 kyntystäkin erottaa.

K a l l i o m a a l a u k s i a maastamme toistaiseksi tunnetaan yksi, Kirkkonummen Vitträskistä, josta maist. A. EURO-

PAEUS sellaisen totesi kesällä 1917. Kuvio on n. 40 m. yläp. merenpinnan, pystysuorassa kallionseinässä. Sen suuruus on n. 45 × 45 cm. ja itse kuvio muodostaa ruutumaisesti kulkevia ornamentteja kuv. 57. Jonkun verran muistuttavat ne samalta seudulta löydettyjen kivikautisten saviastiain koristuksia. — Samallaisia kuvioita, jotka ehkä ovat kivikautisia, ei muualta tunneta. Pohjois-Skandinaviassa on kyllä arktisten kalliopiirrosten esiintymisalueella kalliomaalauksiakin, mutta ne jonkun verran eroavat. Niin siellä kuin meillä kuviot ovat tehdyt punamaalilla, joka nähtävästi on lähtemätön.

Kirkkonummen kalliomaalaus on keksitty vasta kesällä 1917. Tässä yhteydessä mainittakoon että J. E. TUOMAALAN matkakertomuksessa s. 25 (Hist. Mus.) on tieto, ohimennen mainittu myös S. M. 1907: 92: Porvoon Pellingen Hägnanin kalliolla olivat muka Ramunder-sankari ja jättiläinen tapelleet keskenään niin, että kalliossa on verta joka ei koskaan mene pois. — Olisiko siinä kalliomaalaus?

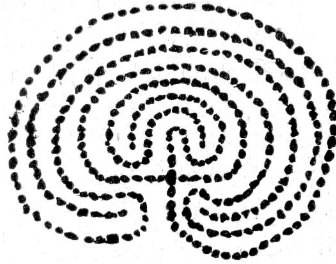
Kirjallisuutta: BRÖGGER, A. W. *Den arktiske Stenalder i Norge*, Kristiania 1909. HALLSTRÖM, G. *Nordskandinaviska hällristningar* (Fornvännen 1909). S:A, *Hällristningar i norra Skandinavien* (Ymer 1907). EUROPAEUS, A. *Kalliomaalaus Vitträskin luona Kirkonummella.* S. M. 3917. — Ks. S. My. A. XX, rekisteri, hakusana Kalliopiirroksia.

2. „Jatulintarhat" eli sokkelolatomukset.

Sokkelolatomuksien luonne selviää viereisistä kuvista 59, 60. Latomukset ovat pohja-alaltaan pyöreitä kivirivityksiä, tehdyt n. päänkokoisista kivistä. Kivirivit kulkevat siten, että aukosta sisään astuttua joutuu yhden kerran, mutta vain yhden kerran, kulkemaan kaikkia rivien väliin jääviä käytäviä pitkin ja saapuu vihdoin joko ladelman keskellä olevaan umpikujaan tai taas uudelleen aukosta ulos. Latomusten suuruus on joskus vain n. 4 × 4 m., mutta enimmäkseen on niiden halkaisija 10—12 m., joten käytäviä pitkin ihminen voi vaikeuksitta kulkea.

Kuv. 59. Jatulintarha.

Kuv. 60. Jatulintarha.

Näillä latomuksilla on monta nimeä; yleisesti ovat muinaistutkijat niistä omaksuneet niiden kansanomaisen nimityksen Pohjois-Pohjanmaalla: jatulintarhat. Muita nimityksiä ovat »junffuritanssi», »labyrintti», »Troja», »Jerikon kaupunki», »Pietarin leikki» ja »riitinki», »Jeerusalemi» y. m. s. Niiden levenemisvyöhyke Suomessa on meren ranta Tornionjoen suusta Viipuriin. Ne sijaitsevat yleensä yksinäisillä matalilla kallioluodoilla ulkosaaristossa. Sisämaassa ja sisäsaaristossakin ne ovat aivan tuntemattomia. Niiden ulkomeriluonne selviää hyvin esim. niiden levenemiskartasta Varsinais-Suomessa (Lännetär, u. j. II), josta niitä tunnetaan 19, osa jo hävitettyjä. Oulun läänin rannikolta luettelee EUROPAEUS niitä 18 eri paikasta, muutamissa useampia yhdellä kohdalla. Idässä on niitä m. m. Pitkäpaaden saaris-

Kuv. 61. Ludus Troiæ: kuva etruskilaisesta vaasista.

tossa ollut tiettävästi 6. Ahvenanmaalta tuntee Cederhvarf kirjoituksessaan Hembygdenissä 1910 niitä 9 kpl.

Jatulintarha tehdään yleensä niin että ensin tehdään risti, sen haarojen väliin pienempi kulmaus kuhunkin ja niitten kulman sisään piste. Sitte yhdistetään kaksi peräkkäistä viivaa ja pistettä sisimmäisistä ylimmistä alkaen ja kuvio on valmis. Toisiakin tapoja on, mutta mainitulla tavalla huvittelevat lapset m. m. Pohjanmaalla itseään nykyisinkin jatulintarhoja hiekkaan piirtäen.

Epäilemättä jatulintarhoistamme ainakin melkein kaikki ovat myöhäisaikuisia, merimiesten tai kalastajain aikansa ratoksi tekemiä. Erään pitkäpaatelaisen tarhan sanotaan merikadettien tehneen Kustaa III aikana, ja Cederhvarf on kuvannut jatulintarhan Ahvenanmaalla, jonka alla, kivien osaksi peittämänä, on kallioon hakattu vuosiluku 1723. Jatulintarha on siis mainittua vuotta myöhempi.

Itse jatulintarhat semmoisinaan, kuvioina, ovat nähtävästi hyvin vanhoja, peruisin historiantakaisilta ajoilta, mutta niitä on tehty keskiajallakin. Niitä on yleisesti Ruotsissa, Saksassa y. m. ja pari-kolme sellaista tunnetaan Kuolasta ja Vienan Karjalasta. Ranskasta on niitä parin keskiaikaisen kirkon mosaikkilattiassa, Ruotsissa m. m. eräässä kirkonkellossa, Suomessa Maarian kirkon keskiaikuisissa seinämaalauksissa. Aspelin luuli näkevänsä niissä pronssikauden lasisilmäsolkien ornamentteja, mikä kyllä ei liene mahdollista, mutta itse kuvion palautuminen pronssikaudelle asti ei ole mahdotonta, sillä vanhin tunnettu kuva jatulintarhasta on eräässä etruskilaisessa maljakossa n. v. 700 e. Kr., kuv. 61. Joka tapauksessa ovat jatulintarhojen muodot Suomessa lainatut ulkoapäin.

Jatulintarhojen tarkotus on nähtävästi urheiluluontoinen. Keskellä latomusta oli tarinan tieten muka tyttö, jota ratsumiehet tavoittelivat, ratsastaen hevosellaan sokkelolatomuksen käytäviä, ilman että he saivat kulkea kivirivin yli. Siis eräänlaista ritari-urheilua.

On kieltämättä ihmeellistä, kuten on huomautettu, että ku-

vatusta etruskilaisesta labyrintista on ratsumies nähtävästi juuri ajanut ulos. Tämän henkilön viereen on etruskilaisin kirjaimin kirjoitettu Troja, ja sillä nimellä rahvas meilläkin paikoitellen kutsuu näitä latomuksia. »Tiedämme lisäksi että roomalaisilla oli ratsuleikki, n. s. ludus Troiae (Troja-leikki) ja Vergilius Aeneidissään (v. 568) vertaa Trojaleikkejä Kretan labyrintin tuhatkertaisiin sokkelokäytäviin. Kreetassa 4 vuosisadalla e. Kr. leimatuissa rahoissa on tämä mainehikas labyrintti kuvattu juuri samalla kuviolla, jollaisia ovat vaatimattomat jatulintarhamme. On niin ollen sangen todennäköistä, että pohjoismaiset labyrintit alkuaan ovat olleet urheilupaikkoja, joissa on harjoiteltu taideratsastusta äkkikäänteissä juhlatilaisuuksien huvina. Ehkäpä on noissa kiemurtelevissa käytävissä myös tanssittu pitkiä tansseja. Eräät klassillisten kirjailijain tiedot viittaavat siihen». (ALMGREN, m. t.).

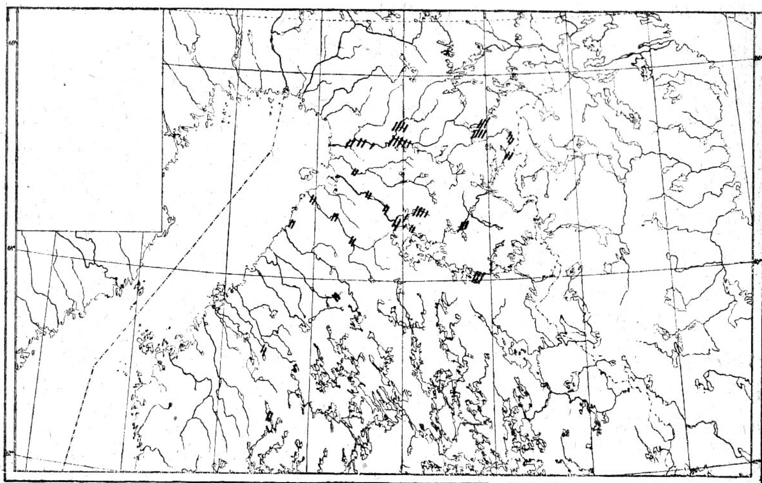
Eräs Torniossa muistiinmerkitty taru esittää jatulintarhan käräjäpaikkana, jossa on jonkinlaisia »jumalantuomioita» pidetty. Latomus oli kuv. 59 muotoa. Syytetty sai silmät sidottuna kulkea käytäviä pitkin. Kumpaan kiveen käytävän suulla hän osui, se ratkaisi kysymyksen hänen syyllisyydestään.

Kirjallisuutta: B. CEDERHVARF, *Några »jungfrudanser» på Åland.* Hembygden 1910: 9—18. Siinä lähdeviittauksia. Lisäksi kirjallisuusluettelo, n:ot 8d, 10, 20, 26, 36, 86, 122, 125, 173, 180, 193, 204, 215, 218.

3. „Lapinpadot."

Tällä nimellä kutsutaan erinäisiä kiinteitä muinaisjäännöksiä Pohjois-Pohjanmaan joissa. Ne ovat muutaman kyynärän levyisiä siltoja, jotka kulkevat suoraan salmen tai joen poikki ja joissa on yksi tai kaksi aukkoa. Ne ovat otaksuttavasti muinaisaikuisia kalanpyydyksiä sulkukalastusta varten. Aukkokohtiin on asetettu rysiä tai katiskoja, joista kalat haavilla on pyydystetty.

»Lapinpatoja» tunnetaan Pohjanmaalta nyt n. 35. Enimmät ovat Kiiminginjoen ja Oulujoen vesistöissä, jossa niitä on jokien

Kuv. 62. Lapinpatojen levenemisalue Pohjanmaalla.

Kuv. 63. Kivisilta. Räisälä, Pyhäsalo.

yläjuoksujen varrella lähellä Venäjän rajaa asti. Joitakuita on Iijoessa ja Siikajoessa ja etelässä kenties Perhonjoessa asti. — Lapinpatojen valmistus- ja käyttöaika on tuntematon. Ne ovat arvatenkin ent. eränkävijäin ja kalastajain muistoja ja on mahdollista, että osa on tehty jo kivikaudella, sillä muutamien niitten lähistöillä on tavattu kivikautisen, ei myöhemmän asutuksen muistoja. On huomautettu, että ne eivät ehdottomasti todista kiinteätä asutusta, mutta kyllä pitempiakuista suuremman miesjoukon oleskelua niillä paikoin. Pisimmät lapinpadot ovat näet n. 100 m. pitkiä (Taivalkoski, Irnijoki 45—50 syltä; Utajärven Utosjoki, 50 syltä), 1—2, jopa 7 syltäkin (Utosjoki) leveitä sekä ainakin kyynärän parin korkuisia (Utajärven Kivijoki).

Toiselta puolen on meillä Etelä-Suomestakin pari mainintaa, jotka minun ymmärtääkseni todistavat silläkin lapinpatoja olevan: GOTTLUNDIN mukaan on Taipalsaaren Merilahdessa »Munkkilaisten rivi», joka näkyy matalan veden aikana kivisiltana kulkevan Nikkilänrannasta Heposaloon (S. M. 1914: 75). Honkilahden Mestilan Kalasaaressa ja Euran Eurajoen niskassa on hiisien rakentamia kivisiltoja (Tiedes. Bidrag 33 s. 37). — Pornaisten Kupsenkylässä ja Niinkosken kylän Pastingin joen suussa on joen poikki kulkevat kivisillat. Aukkoja ei niissä mainita; vähän veden aikana ne näkyvät, ja ne ovat jättiläisten tai ryssien tekemiä. Tarkempia tietoja niistä ei monelta seudulta ole, mutta kansantarina katsoo niiden olemassolon mahdolliseksi, luonnollisesti viitaten jättiläisiin ja hiisiin, esim. Laitilan Untamalassa, Hausjärvellä, Kiskossa, Vihdissä, Karjalohjan Puujärvellä j. n. e., jolloin hiidet korvaukseksi siltatöistään vaativat ihmisiltä palkkaa, härän t. j. m. s.

Ei vain tarinoissa, todellisiakin kivisiltoja, ovatpa ne sitten kalastustarkotuksessa tehtyjä »lapinpatoja» tai merkillisiä luonnonmuodostumia, tunnetaan Suomen eteläosissa jo mainittujen pornaislaisten lisäksi. Sellainen on Muukinsilta Kaukolan kirkonkylässä Miinajoen poikki. Sillan alustat, »kotat», ovat muka vielä jälellä. Sellainen on myös Jääsken Metelinsilta, joka järvenlaskun jälkeen on näkyvissä. Se kulkee Pukkisaarelta n.

50 sylen pituisena salmen poikki, ei kuitenkaan aivan yli salmen, vaan vastaiselle rannalle jää 12 sylen levyinen kivetön aukko. Ainakin tämän sillan luulisi olevan ihmistyötä, sillä sen molemmilla puolilla on muka puupaaluja sillan tueksi ja vahvistamiseksi maahan lyöty (REINHOLM 49, s. 117).

Kuva 63 esittää kivisillan Vuoksen kuivuneesta uomasta Räisälän Pyhäsalon luota. Kuvan otti allekirjoittanut kesällä 1914. Silta on mahtava kivivalli, tehty vyörinkivistä. En ymmärrä kuinka se voisi olla ihmisvoimin tehty, mutta sulkukalastustarkotus silläkin sanottiin olleen.

Salmia ja jokia on ainakin varhaisella keskiajalla suljettu myös puolustustarkotuksessa kivi- ja puusalpauksilla (Eurajoen Liinmaan linna, Espoon ja Kirkkonummen Spärrings'it y. m.) Edelläolevat sillat ja »lapinpadot» ovat usein ylen syrjäisillä seuduilla, joten tätä tarkotusta niihin nähden ei voi mahdollisena pitää. —

Kirjallisuutta: A. EUROPAEUS, *Lapinpadoista*. Kotiseutu 1910: 47 — jossa lähdeviittauksia ja luettelo lapinpadoista. Lisää yksi myöhemmin mainittu Sievistä, ks. S. M. 1910: 47. — J. E. TUOMAALA, *Helsingin kihlakuntakertomus* (Hist. Mus.).

KIRJALLISUUSLUETTELO

Suomen esihistoriallisista ja ajaltaan epämääräisistä kiinteistä muinaisjäännöksistä [1]).

[Yksityisistä kiinteistä muinaisjäännöksistä voi olla tietoja varsinaisissa pitäjäkertomuksissa, jotka vain poikkeustapauksissa, milloin tiedot ovat erikoisen tärkeitä, on tähän luetteloon otettu.]

AILIO, J., 1. Muinainen kiviaseiden tekopaikka Pomarkussa. S. M. 1896.

,, 2. Pronssikautinen hautaraunio Perniössä. S. M. 1900.

,, 3. Silmäys Suomen vanhoihin linnoihin y. m. puolustuslaitoksiin. Kans. S. Kal. 1906.

,, 4. Muinais- ja keskiaikaiset linnat. Oma maa IV: 77.

,, 5. Huittisten hirvenpääase. S. M.—F. M. 1909.

,, 6. Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland. I—II. Hels. 1909.

,, 7. Elämästä Suomessa n. 4000 v. sitten. Kans. S. Kal. 1911.

,, 8. Esihistorialliset löydöt (kivikausi). Suomen kartasto 1910.

,, 8b. Suomen varhaisin valloitus ja senaikaiset linnat. Valvoja 1915.

,, 8c. Die geographische Entwickelung des Ladogasees und

1) Lyhennyksiä: F. A. T. = Finlands Allmänna Tidning. F. M. = Finskt Museum. F. T. = Finsk Tidskrift. H. A. = Historiallinen Arkisto. Kans. S. Kal. = Kansanvalistusseuran kalenteri. Mbl. = Morgonbladet. S. M. = Suomen Museo. S. My. A. = Suom. Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja. U. S. = Uusi Suometar. Muut lyhennykset lienevät selviä ilman selitystäkin.

ihre Beziehung zur steinzeitlichen Besiedelung. Fennia 38: 3. Hels. 1915.
APPELGREN—KIVALO, HJ., 8d. Muinaisjäännöksiä ja tarinoita Kemin kihlakunnan itäisissä osissa. S. My. A. V. ja Kaiku 1880: 26.
„ 9. Suomen muinaislinnat. S. My. A. XII.
„ 10. Några fornlemningar i Esbo. F. M. 1894.
„ 11. Nyfunna fornminnen. F. M. 1895.
„ 12. En brandgraf å Yliskylä kyrkogård i Bjerno. F. M. 1897.
„ 13. Muinaislinna Räntämäellä. S. M. — F. M. 1903.
„ 14. Finnes det bautastenar på Åland? S. M. — F. M. 1904.
„ 15. Eräpyhä. Aika 1907.
„ 16. Linnavuori Kuhmoisissa. S. M. — F. M. 1907.
„ 17. Suomalaisia pukuja myöhemmältä rautakaudelta. Hels. 1907.
„ 18. Kivikauden tutkimuksia. S. My. A. XXIV.
„ 19. Eräs muinaisjäännös Kemissä. S. M. 1913.
ASPELIN, J. R., 20. Storskär. Vbl. 1865: 30.
„ 21. Kertomus Maalahden pitäjästä (Suomi II: 6). Hels. 1865.
„ 22. Våra fasta fornlämningar. F. A. T. 1870: 31.
„ 23. Kokoilemia muinaistutkinnon alalta I. Etelä-Pohjanmaa. (Suomi II: 9). Hels. 1871.
„ 24. Ohjesääntö luetteloita tehdessä maamme kiinteistä muinaisjäännöksistä. U. S. 1876: 48.
„ 25. Kumofyndet. Mbl. 1876: 49, 159.
„ 26. Jatulintarhat Suomen rantamailla. S. My. A. II. Mbl. 1877: 262—263. Zeitschr. f. Ethnol. IX (439).
„ 27. Esi-isäin muistomerkit. Almanakka 1878.
„ 28. Fasta fornlemningar på Helsingfors stads mark. Mbl 1878: 282.
„ 29. Vetelin pitäjän vanhan ajan muistoja. Vaas. S. 1879: 2 ss.
„ 30. Pakanuuden ajan kalmistoja Hämeessä ja Satakunnassa. U. S. 1879: 112—122.
„ 31. Ohjelma kihlakunnan muinaisjäännösten kertomukseen. S. My:n kiertok. 1881.
„ 32. Suomen asukkaat pakanuuden aikana. Hels. 1885.
„ 33. Karsikot. Suom. yliopp. Lönnrot-albumi 1882. (Globus 59, n:o 20).

ASPELIN, J. R., 34. Pyhiä puita ja puistoja Suomessa. U. S. 1880: 149 (Globus 59 n:o 22).
,, 35. Tuukkalan kalmisto. U. S. 1886: 179.
,, 36. Uuutta ja vanhaa Säkjärveltä. U. S. 1886: 208—212.
,, 37. Orismalan ja Tuukkalan kalmistot. U. S. 1886: 234.
,, 38. Historiantakaisia teitä. S. M. 1897: (78—79).
,, 39. Hautaraunioita Urjalassa. U. S. 1886: 292.
,, 40. Uhrikiviä. S. M. 1895, 1896.
,, 41. Historiantakaisia muistoja Kyrönjoen suistamolta. S. M. 1899.
,, 42. Grafkumlen i Lillkyrö. Vbl. 1896: 75.
,, 43. Pitkin ikivanhaa kulkuväylää. S. Matk. yhd. Vuosik. 1901
,, 44 Ristillä pyhitettyjä paikkoja. S. M. 1902.
,, 45. Vanhan ajan muistoja Nousiaisista. S. M. 1902.
,, 46. Simsiön polun muistoja. S. M. — F. M. 1904.
,, 47. Mustasaaren, Kyrönjoen entisen suistomaan muistoja. S. M. — F. M. 1909.
,, 48. Munkkilaiset y. m. munkkimuistot kansantarustossa. S. M. 1914.
,, 49. Pohjankyrön syntysanoja. Vaasa 1914: 20 A.
BJÖRCK, A., 50 Kiinteitä muinaisjäännöksiä Halikon kihlakunnass . S. My. A. VI.
,, 51. Muinaismuistoja Piikkiön kihlakunnassa. S. My. A. VIII.
BOLDT, R., 52. »Graffältet» vid Kyrkstad i Lojo. F. M. 1898.
BOISMAN, T., 53. Muinaisjäännöksiä Heinolan kihlakunnassa. S. M. 1894.
BOMANSSON, K. A., 54. Om Ålands fornminnen. Hels. 1858.
CALAMNIUS, J. W., 55. Muinaistiedustuksia Pohjanperiltä (Suomi II: 7). Hels. 1868.
CASTRÉN, M., 56. Förslag till en undersökning af de i Finland befintliga grafkumlen. Nord. res. o. forskn. VI.
,, 57. Postskriptum efter en resa genom Tavastland. Nord. res. o. forskn. VI.
CASTRÉN, Z., 58. Vanhan ajan muistoja Kemin, Tervolan ja Simon seurakunnista. S. My. A. XIV.
CEDERHVARF, B., 59. Några »jungfrudanser» på Åland. Hembygden 1910.
,, 60. Fynd i en medeltida hustomtning på Jomala kyrkbacke. F. M. 1910.
,, 61. Neolitiska lerfigurer från Åland. S. My. A. XXVI.

EHRSTRÖM, C. R., 62. Om grafhögar i närheten af Enare kyrka. H. A. V: 81.
EUROPAEUS, AARNE, 63. Kyminlaakson muinaisuudesta. Kotis. 1910.
,, 64. Lapinpadoista. Kotis. 1910.
,, 65. Pohjanmaan »jättiläiskirkoista». Jouko I.
,, 66. Kivikauden tutkimuksia Rauman seudulla. S. M. 1911.
,, 67. Oulun läänin historiantakaisista vaiheista. Kaleva 1910/1911.
,, 68. Hinnerjoen muinaisia. Raum. L. 1911: 105.
,, 69. Honkilahden muinaisia. Raum. L. 1911: 101.
,, 70. Säkylän muinaisia. Raum. L. 1911: 97.
,, 71. Paavolan pitäjän »jättiläiskirkot». S. M. 1913.
,, 72. Katsaus Pohjois-Pohjanmaan esihistoriaan. Jouko II.
,, 73. Gravfynd i Uskela. F. M. 1914.
,, 74. Muinaistiede. Kotiseutututk. opas I. 1914.
,, 75. Ojalankankaan kivikauden löytöpaikka Alavuudella. S. M. 1916.
,, 76. Tärkeitä kivikauden löytöjä. Kotis. 1916.
,, 77. Suomi. Esihistoria. Tietosanakirja, osa IX.
,, 78. Kalliomaalaus Vitträskin rannalla Kirkkonummella. S. M. 1917.
,, 79. Museets förvärv (kivikausi). F. M. 1915, 1916, 1917.
EUROPAEUS, D. E. D., 80. Onkos Suomenmaan ympäri muitakin useampain muinaiskansan muistomerkkejä paitse paikkain nimiä? Mehil. 1863; 7—9.
,, 81. Ett af Hiisi-folkets stenrös, öppnat i norra Finland. F. A. T. 1869: 42.
,, 82. Kysymyksiä muinaiskansain jättämistä jäännöksistä ja muistomerkeistä. Oulun Viikko-S. 1873: 39.
FAGERLUND, L. W., 83. Anteckningar om Korpo och Houtskärs socknar. Tiedes. Bidrag 28.
FELLMAN, J., 84. Om stenrör vid Esseås vattensystem och i Lillkyro. Ant. Lappm. IV.
FLEEGE—ROSBERG, 85. Kyrkslätts socken. Hels. 1901.
FREUDENTHAL, A. O., 86. Öfversigt af östra Nylands fasta fornlemningar. S. My. A. I.
GADD, P. A., 87. Beskrifning öfver Satacunda häraders norra del. Stockholm 1751.
GANANDER, CHR., 88. Kårt berättelse om de i Laihela sockn i Österbotten befintliga sten eller ättehögar. Åb. Tidn. 1782: 221—223.
,, 89. Mythologia Fennica. Åb. 1789, 1822.

Gottlund, C. A., 90. Hällristningar i Lampis socken jemte åtskilligt om våra fornlemningar i allmänhet och steninskriptioner i synnerhet. F. A. T. 1857: 172—175, 180—187.

,, 91. Hällristningen vid Kaukela by i Padasjoki socken. F. A. T. 1858: 282—296.

,, 92. Hällristningen i Padaskavaara bys ägor i Kides socken. F. A. T. 1859: 126—131.

,, 93. Angående våra hällristningar. Läsn. f. finnar, 203—215.

Grotenfelt, K., 94. Paikannimistöstä saatuja lisiä suomalaisten muinaisten yhteiskuntaolojen valaisemiseksi. Hist.tutk., om. J. R. Danielsonille v. 1913.

Hackman, A., 95. Undersökning af ett stenröse i Lillkyro socken. F. M. 1895.

,, 96. Die Bronzezeit Finnlands. S. My. A. XVII.

,, 97. Om likbränning i båtar under den yngre järnåldern i Finland. F. M. 1897.

,, 98. Esihistorialliset löydöt. Suomen kartasto 1899 ja 1910.

,, 99. Arkeologiska undersökningar på Aland sommaren 1901. F. M. 1902.

,, 100. Die ältere Eisenzeit in Finnland I. Hels. 1905.

,, 101. Arkeologiska forskningar. Museets förvärv. F. M. 1909, 1911, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917.

,, 102. Ett gravkummel från folkvandringstiden i Laihela socken i Österbotten. F. M. 1910

,, 103. Die Emailfibel von Wärilä im Kirchspiel Pälkäne. S. My. A. XXVI.

,, 104. Suomen vanhimmat rautakauden löydöt. S. M. 1912. Mannus 1913.

,, 105. Ein Opferfund der Völkerwanderungszeit in Finnland. Montelius—Opuscula 1913.

,, 106. Om Nylands kolonisation under järnåldern och därmed sammanhängande frågor. Hist. Tidskr. f. Finl 1917

Hallenius, Gr., 107. Wirmoensis in Finlandia territorii memorabilia. Ab. 1738—41.

Hallenius, M., 108. De Borea Fennia. Ab. 1732.

Hausen, R., 109. Ur Ålands forntid. (Tingen.) Åland IV.

Heikel, A. O., 110. Hauhon kihlakunnan muinaisuudesta. U. S. 1878: 41—46.

,, 111. Muistotietoja Akaasta. U. S. 1878: 107 lisäl.

HEIKEL, A. O., 112. Kertomus muinaisjäännöksistä Hauhon kihlakunnassa. Tiedes. Bidrag 29.

„ 113. Kertomus Pirkkalan kihlakunnan muinaisjäännöksistä. Tiedes. Bidrag 38 ja Tamp. San. 1879: 83—102.

„ 114. Muinaislöytöjä ja jäännöksiä Hämeenkyrössä. U. S. 1880: 78.

„ 115. Tuukkalan löytö. S. My. A. X

„ 116. Suomen pronssikauden löydöt. S. My. A. XI.

„ 117. Muinaistieteellisiä tutkimuksia. S. M. 1894.

„ 118. Kiinteiden muinaisjäännösten hävittämisestä Lempäälässä ja Vesilahdella. S. M. 1894.

„ 119. Nimisjoen löytöpaikka Säräisniemellä. S. M. 1896.

„ 120. Tutkittuja kiviajan asuntopaikkoja Pohjanmaalla ja muualla Suomessa. Kaiku 1896: 103.

„ 121. Suurenmoinen pakanuuden aikuinen kalmisto Huittisissa. U. S. 1898: 216.

„ 122. Muistoja Reiningrunnista. Kokkola 1899: 76.

„ 123. Linnainmaa Normarkussa. S. M. 1899.

„ 124. Korkeapyörtäneenmäen löytö Uudellakirkolla Turun ja Porin läänissä. S. M. 1900.

„ 125. Storskär i Malaks skärgård. S. Matk. yhd. Vuosik. 1906

„ 126. Kirmukarmun pakanuuden aikuinen kalmisto. Tur. San. 1908: 1065.

HEIKEL, H. J., 127. Ett gravfynd från bronsåldern. F. M. 1895.

„ 128. Päiväniemen, Säijoen ja Kirmukarmun polttokalmistot. Analecta arch. IV.

„ 129. Piirtolan kivikauden löytöpaikka Ilmajoella. S. M. 1900.

„ 130. Köönikänmäen polttokalmisto Kokemäellä. S. M 1901.

HJELT, AUG., 131. Suomen hautaraunioista, niiden löytöala, muoto ja sisältö (Suomi II, 15). Hels. 1882.

HJELT, O. E. A., 132. Kupittaan lähteestä. Yliopiston 250 vuot. muistoalbumi 1890.

HOFBERG, H., 133. Kurze Uebersicht von den Alterthümern der Åländischen Inselgruppen. Jena 1877.

HORNBORG, K. H., 134. Karsikoista. Virittäjä II. 1886.

IGNATIUS, K. E. F., 135. Muutamia sanoja Suomessa löytyvistä kivikummuista. Mehil. 1862: 154.

„ 136. Muinaisjäännökset Vanaantaustalla Janakkalassa. H.A.I.

„ 137. Muutamasta rautakauden hautausmaasta Euran pitäjässä. H. A. III.

„ 138. Löytö rautakaudelta Laihialta v. 1873. S. My. A. I.

IGNATIUS, K. E. F., 139. Äimälän vainiolöytö. H. A. IV: 127.
INDRENIUS, A., 140. Om några Forntidens minnesmärken i Ruovesi socken i Björneborgs län. Åbo Tidn. 1777: 18—32.
ITKONEN, I., 141. Tietoja Inarin kirkonkylän seudun muinaisuudesta. S. M. 1913.
JALKANEN, K. J., 142. Pohjois-Hämeen erämaat, asutus ja olot vuoteen 1620. Hämeenlinna 1892.
KALLIO, K., 143. Kertomus Killan kirkon lähettyvillä olevista vanhoista muistoista. Kotis. 1911.
KALLIO, J. W., 144. Salon seutu. Kans. val. Seur. Kotis. kuv. 11—13.
KAUPPINEN, M., 145. Muinaistieteellisiä maalöytöjä Huittisissa. Sat. San. 1912: 138.
,, 145B. Suomen saloi'ta V. 1913.
KILLINEN, K., 146. Kiinteitä muinaisjäännöksiä Loimaan kihlakunnassa. S. My. A. II.
,, 147. Kiinteitä muinaisjäännöksiä Maskun kihlakunnassa. S. My. A. III.
,, 148. Kiinteitä muinaisjäännöksiä Ulvilan kihlakunnassa. Tiedes. Bidrag 33.
,, 149. Muinaisjäännöksiä Vehmaan kihlakunnassa. S. My. A. VII.
,, 150. Muinaisjäännöksiä ja -muistoja Sortavalan kihlakunnassa. S. My. A. XI.
KOSKIMIES, A. V., 151. Vähän-Kyrön hautalöydöistä y. m. muinaismuistoista. S. M. — F. M. 1907.
KOSKINEN, YRJÖ, 152. Muinaisjäännökset Vanaantaustalla. H. A. I
KROHN, J., 153. Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus. Hels. 1894.
KROHN, K., 154. Suomalaisten runojen uskonto. Suomen suvun uskonnot I. Helsinki 1915.
LEHTINEN, J., 155. Muinaisjäännöksiä Ikaalisten kihlakunnassa. S. My. A. VI. 1883.
LENCQVIST, E., 156. Finlands fordna borgar. Åbo Tidn. 1776: 161—170.
LUKKARINEN, J., 157. Eräs muinainen kulkutie Laatokan ja Oulunsuun välillä. S. M. 1917
MATHESIUS, P, 158. De Ostro-Botnia. Ups. 1734.
MAUKONEN, J., 159. Muinaisjäännöksiä Liperin kihlakunnassa. S. My. A. IV.
MELANDER, K. R., 161. Muutama tieto metsäriihistä. S. M. 1909,
MURMAN, J. W., 162. Kertomus tiedustusmatkasta Pohjanperällä 1862 (Suomi II: 3). Hels. 1863.

MUSTONEN, O. A. F., 163. Tietoja Kajaanin kihlakunnasta ja etenkin Paltamon pitäjästä. Hämeenlinna 1885.
NYMAN, A. L., 164. Muinaismuistoja Laukaan kihlakunnasta. S. My. A. V.
OLLINEN, J. F., 165. Muinaismuistoja Kuortaneen kihlakunnan eteläisestä puolesta. S. My. A. XV.
PAASONEN, J., 166. Muinaisjäännöksiä ja -muistoja Mikkelin kihlakunnasta. S. My. A. X.
PELKONEN, A., 167. Entis-ajan muistoja Rantasalmen kihlakunnasta. S. My. A. XXII.
PÄLSI, S., 168. Palomäen kivikautinen asuinpaikka Urjalassa. S. M. 1913.
" 169. Kivikauden asunnot. U. S. 1913: 238.
" 170. Antrean kivikautinen suolöytö U. S. 1914: 228.
" 171. Riukjärven ja Piiskunsalmen kivikautiset asuinpaikat Kaukolassa. S. My. A. XXVIII.
" 172. Kulttuurikuvia kivikaudelta. Hels. 1916.
PÄÄKKÖNEN, L. V., 173. Kiinteitä muinaisjäännöksiä Tornionjoen suistamolla. S. M. 1902.
RANCKEN, J. O. I., 174. »Muinaismuistoja Mynämäen kihlakunnasta». Muistutuksia J. Sjörosin teokseen. S. M. 1894.
RAPOLA, M., 175. Sääksmäen pitäjän vanhinta historiaa. Maas. tulev. 1917.
REIN, G., 176. Fornlemningar i Finland. H. Mbl. 1847: 24.
REINHOLM, H. A., 177. Päiväniemen haudoista. H. A II: 142.
" 178. Tutkimuksia Hiittisissä. H. A. IV: 133.
" 179. Laivanmuotoinen muinaisjäännös Luopioisissa. H. A. IV: 174.
REUTER, J., 180. Helsingfors—Åbo—Stockholm. Hels. 1907.
RINNE, J., 181. Pari rautakautista polttokalmistoa Tyrvään pitäjässä. S. M. — F. M. 1903.
" 182. Muistojamme. Tur. San. 1905: 221—253.
" 183. Polttokalmistosta Saramäen kylän Marttilan talon maalla Räntämäellä. S. M. — F. M. 1905.
" 184. Heikkilän kylän kivikautinen asuinpaikka Virolahdella. S. M. — F. M. 1906.
" 185. En sekundär begrafning i ett bronsåldersgrafröse. S. M. — F. M. 1906.
" 186. Muutamista nähtävyyksistä Kokemäellä. S. Matk. yhd. Vuosik. 1906.
" 187. Rautakauden löytöjä Kehon kappalaisvirkatalon maalta Pirkkalassa. S. M. — F. M. 1907.

RINNE, J., 188. Ett grafröse från bronsåldern på Räfsö holme i Kyrkslätt. S. M. — F. M. 1908.
„ 189. Från begrafningsplatser i Kyrkslätt. S. M. — F. M. 1909.
„ 190. Begrafningsplatsen på Kyrkogårdsön vid Porkala. S. M. — F. M. 1909.
„ 191. Suomen keskiaikaiset mäkilinnat I. Hels. 1914.
SANDELIN, L. H., 192. Arkeologisk och historisk beskrifning öfver den svenskspråkiga delen af Pedersöre härad. S. My. A. XIV.
SCHALIN, Z., 193. Fasta fornlämningar på Larsmo F. M. 1894.
SCHVINDT, TH., 194. Tietoja Karjalan rautakaudesta ja sitä seuraavilta ajoilta Käkisalmen kihlakunnan alalta saatujen löytöjen mukaan. S. My. A. XIII.
„ 195. Esi-isäin muistomerkit. Hels. 1899.
„ 196. Kivikauden asutuspaikan jälkiä Pihtiputaalla. S. M. 1901.
SJÖROS, J., 197. Muinaismuistoja Mynämäen kihlakunnasta. S. My. A. VIII.
SKOGMAN, D., 198. Kertomus matkoiltani Satakunnassa muistojuttuja keräilemässä (Suomi II: 2). Hels. 1864.
SNELLMAN, A. E., 199. Muinaisjäännöksiä ja tarinoita Laukaan kihlakunnasta. S. My. A. XVII.
SNELLMAN, A. H., 200. Oulun kihlakunta. S. My. A. IX.
SOIKKELI, K., 201. Häyrynmäen kivikautinen kultuuri. Karj. 1909: 247.
„ 202. Sananen Etelä-Karjalan muinaismuistoista. Karj. 1910: 176—264. 1911: 99.
„ 203. Kiviuuneja Viipurin läheisissä metsissä. Karj. 1910/IX.
STRANDBERG, S., 204. Om jungfrudanser och ryssugnar i Nagu. Album I, utg. av Nagu ungdomsförening. Åbo 1915.
SUVANNE, E., 205. Tiurin »Kaupunki». Viip. 1909: 289.
TAKALA, E. E., 206. Muinaismuistoja Pietarsaaren kihlakunnan suomalaisesta osasta. S. My. A. XVII.
TALLGREN, A. M., 207. Aslaluodon muinaisia. Tur. San. 1905.
„ 208. Varsinais-Suomesta pronssikaudella. Lännetär u. j. I.
„ 209. Ryssänuuneista. Kotis. 1910.
„ 210. Kiinteistä muinaisjäännöksistä. Kotis. 1910.
„ 211. Forskningar på en bronsåldersboplats i Kemi. F. M. 1910.
„ 212. Alkkulan kivi-pronssikauden löytö. S. M. 1911.
„ 213. Eräs tutkittu hiidenkiuvas Harjavallassa. Kotis. 1911.

TALLGREN, A. M., 214. Maaningan muistoja, esihistoriallisia ja muitakin. Kotis. 1911.

„ 215. Muinaisjäännöksiä Pitkäpaaden saaristosta. Kotis. 1913.

„ 216. Untamalan kalmisto. S. Ugr. S. Toimit. 35.

„ 217. Om södra svenska Österbottens förhistoriska minnen. Hemb. 1913.

„ 218. Varsinais-Suomen kiinteät muinaisjäännökset. Lännetär u. j. II.

„ 219. Rautakauden polttokalmisto Liedossa. S. M. 1914.

„ 220. Den östeuropeiska bronsålderskulturen i Finland. F M. 1914.

„ 221. Aurajoen suun esihistorialliset löydöt. Kans. val. Seur. Kotiseutukuvauksia 23—25. Hels. 1915.

„ 222. Uudenmaan pronssikausi. Uudenmaan Kotiseutututkimuksen ystävät 3. Hels. 1915.

„ 223. Satakunnan pronssikausi. S. My. A. XXVII.

„ 224. Ristimäki gravfält i S. Karins. F. M. 1915.

„ 225. Venehautaus Aurajoen suulla yli 1000 vuotta sitten. Otava 1915.

„ 226. Muinaislöytö Uskelasta. Kotis. 1916.

„ 227 »Tuomarinympyrät» ja entiset käräjäpaikat Suomessa Kotis. 1917.

„ 228. Suomen uhrikivet. Kotis. 1917.

TALLGREN, J. M. M., 229. Forminnen från Kakskerta och Satava. F. M. 1902.

TANNER, V., 230. Kivikauden asuinpaikka Sodankylässä Lapissa. S. M. 1908.

TIRRONEN, R., 231. Muinaisjäännöksiä Ilomantsin kihlakunnassa. S. My. A. VII.

TORVELAINEN, J., 232. Muinaisajan poluilla. Pohjanmaan ja muun Suomen vanhin yhdystie. Kyl. kuv. B. 1899: 34—36

„ 233. Parkanon Kihniönperän asutusvaiheista. S. M. 1901.

VALLIN, V., 234. Suomen maantiet v. 1808 saakka. Fennia 8. 1893.

„ 235. Kertomus Hollolan kihlakunnan muinaisjäännöksistä. S. My. A. XIV.

„ 236. Kuvauksia Suomen kansan esihistoriasta. Jyväskylä 1894.

„ 237. Munkkilaisten muurit Tarjanteella Ruovedellä. S. M 1895.

WARELIUS, A., 238. Bidrag till Finlands kännedom i ethnografiskt afseende. Suomi 1847.

VARONEN, M., 239. Vainajain palvelus muinaisilla suomalaisilla. Hels. 1898.

WEFVAR, J. E., 240. Fornlemningar i Raseborgs vestra härad. S. My. A. IV.

WEGELIUS, H. E., 241. Muinaisjäännöksiä Kuopion kihlakunnassa. S. My. A. III.

YRJÖ-KOSKINEN, Y-K., 242. Suomalaisten heimojen yhteiskunta-järjestyksestä pakanuuden loppuaikoina. Jyväskylä 1890.

PAIKKAKUNTAISLUETTELO.

Allaoleva luettelo ei ole täydellinen, mutta siinä on joka tapauksessa pitäjittäin otettu huomioon edellisessä bibliografiassa mainittu kirjallisuus, niin että pitäjän nimen kohdalla on mainittu sen tai niitten teosten numerot, jossa tai joissa on suoranaisia tietoja asianomaisen pitäjän kiinteistä esihistoriallisista tai epämääräisistä muinaisjäännöksistä. Otaksuttavasti luettelo on hyödyllinen, ja paikallisolojen tuntijat voivat sitä suremmitta vaikeuksitta täydentää. — A h v e n a n m a a ja L a p p i ovat käsitellyt yhtenäisinä alueina, joten niiden alueilla olevia pitäjiä ei luetteloon ole erikseen otettu.

Henkilöt jotka haluavat luetella oman paikkakuntansa kiinteitä muinaisjäännöksiä voivat Kansallismuseosta tiedustella, mitä paikkakunnan muinaisjäännöksistä jo aijemmin tunnetaan. Luettelemistyössään tulee muistiinpanijan paperille merkitä, minkä kylän, talon ja torpan maalla kukin muinaisjäännös on, millä vuorella, pellolla j. n. e. se sijaitsee, niin tarkkaan että sen vieraskin voi selityksen nojalla löytää, ja että sen voi sillä perusteella kartalle merkitä. Itse muinaisjäännöksen ulkoasu on kuvattava, sen mitat, rakenne, mikäli se ilman kaivauksia on mahdollista, sen nimitys ja siihen mahdollisesti liittyvät tarinat. Liaäksi olisi tiedusteltava onko siitä esineitä löydetty, minkälaisia ja mihin ne ovat joutuneet. — Kuva (valokuva tai piirros) ja kartan aihelma olisivat varsin tervetulleet. Lähempiä ohjeita saa A. EUROPAEUKSEN kirjoituksesta, Kotiseutututkimuksen opas I, s. 100.

Suurimman hyödyn sekä tieteelle että paikallistutkimukselle tekee työhön ryhtyjä, jos hän suorittaa sen vakavasti ja järjestelmällisesti, ei siis ota vain sattumalta kuulemiaan tietoja varteen, vaan tekee yhtenäisen suunnitelman ja merkitsee itse tai toisten avulla pitäjänkartalle erilaisilla merkeillä pitäjän kaikki muinaisjäännökset. Niin syntyy valmista ja lopullista työtä. Kaksoiskappale kartasta ja luettelosta tulisi aina lähettää Kansallismuseoon, jossa on tällaisten tietojen keskusarkisto. Näin varmistuvat tiedot esi-isäin muistomerkeistä kautta koko Suomen.

Muinaismuistot ovat koko kansan yhteisenä perintöomaisuutena otetut lain suojaan. Muistomerkkien hävittäminen, tutkiminen tai pilaaminen ilman Kansallismuseosta saatua lupaa on laissa kielletty.

Hinta Smk. 4: 75.